

KOLONIJU VĒSTURISKĀ LOMA
EIROPAS SAIMNIECISKAJĀ ATTĪSTĪBĀ

Herberta Zvaigznītes
diplomdarbs

S A T U R S.

- I Eiropas ģeografiskā un pēckara saimniecības stāvokļa apskats.
- II Eiropas koloniju politika kopš lielo atklājumu laikmeta.
- 1) Portugales un Spānijas koloniju valšķu laikmets.
 - 2) Nīderlandes iejaukšanās koloniju lietās.
 - 3) Anglijas un Francijas koloniju politikas sākumi.
 - 4) Eiropas valšķu koloniju politika līdz Lielajai franču revolūcijai.
 - a) Koloniālās epizodes.
 - b) Francijas un Anglijas ieguvumi un sacensība.
 - c) Ziemeļamerikas savienoto valšķu nodibināšanās.
 - d) Spānijas un Portugales koloniju lietas.
 - e) Franču kolonijas pirms revolūcijas.
 - f) Vergu tirdzniecības un vergu darba nozīme.
 - g) Atskats un laikmeta novērtējums.
 - 5) Eiropiešu koloniju politika kopš Lielās franču revolūcijas līdz pasaules kara iznākumam.
 - a) Lielā Franču revolūcija un kas ar to sakarā.
 - b) Raksturīgākais eiropiešu, sevišķi angļu, koloniju politikā XIX g.s. un XX g.s. sākumā.
- III Atziņas.

L I T E R Ä T Ū R A.

1. A.Sartorius von Waltershausen Die Entstehung der Weltwirtschaft, 1931.
2. Francis Delaisi Les deux Europes, 1929.
3. Wladimir Woytinsky Tatsachen und Zahlen Europas, 1930.
4. Dresdener Bank Die wirtschaftlichen Kräfte der Welt, 1930.
5. Gustav Roloff Geschichte der europäischen Kolonisation, 1914.
6. Dietrich Schäfer Kolonialgeschichte, 1903.
7. Alfred Zimmermann Kolonialpolitik, 1905.
8. Alfred Zimmermann Die Kolonialpolitik Frankreichs, 1901.
9. Albert Demangeon Das britische Weltreich, 1926.
10. Jean Roblin L'approvisionnement de la France par ses colonies, 1928.
11. Erich M. Trey Das spanische Kolonialsystem im XIX Jahrhundert, 1908.
12. J.C.Kielstra Die niederländischen Kolonien in Sud-Ostasien im Weltverkehr, 1922.
13. Ed.Schar Die kommerzielle und kulturgeschichtliche Bedeutung der Arznei und Genussmittel, 1913.
14. K.Upelnieks Kurzemes kugniecība un kolonijas XVII g. simtenī, 1930.g.
15. Zeitschrift für Geopolitik.
16. Handwörterbuch der Staatswissenschaften IV Aufl.

I Eiropas ģeogrāfiskā un pēckaņa saimniecības stāvokļa apskats.

Kaut gan platības ziņā Eiropa ieņem priekšpēdējo vietu pasaules daļu starpā, viņa jau kopš antikās Grieķijas un Romas ziedu laikiem soļo cilvēces kultūras un civilizācijas gājiena priekšgalā. Šo vadomes lomu Eiropai nevarēja dot viņas lielums, bet gan labvēlīgi pārējie apstākļi: centrālais stāvoklis citu pasaules daļu vidū, lielā dažādība virsas reljefā un piekrastes apveidā, kā arī klimatiskie apstākļi. Turpretim dabas bagātību ziņā Eiropa neieņem sevišķi izcilu stāvokli. Viņas vadones loma taisni izpaudusies citu pasaules daļu bagātību valdīšanā. Ja pēdējā laikā saimnieciskā attīstība apdraud Eiropas vadošo lomu, tad tas pierāda vēsturisko nosacījumu izšķirošo nozīmi ģeogrāfisko priekšrocību izmantošanā. Šinī ziņā Eiropas kolonijas ir raksturīgākā un interesantākā parādība viņas saimniecības vēsturē. Eiropa ar kolonijām (ap 70 milj.kv.km.) aizņem pusi no visas cietzemes un apņem (ar 1.200 miljoniem iedzīvotāju) 2/3 no visas cilvēces. Ar savu koloniju tīklu vispār zemes lodei Eiropa pārvalda pasaules satiksmi un tirdzniecību. Kaut gan pret Ziemeļamerikas Savienotajām Valstīm Eiropai ir savas vājās puses, tomēr tā vēl vienmēr ir pasaules saimnieciskā centrāle. Īsteni šis saimniecības un kultūras centrs ir Eiropas rietumu daļa. Austrumu daļas attīstību stipri aizturējusi mongoļu un tatāru kundzība, tāpat turku kundzība dienvidu daļā. Tādā kārtā Azija traucējusi Eiropas attīstību. Eiropas kultūras pamats ir parasto labību audzēšana, bet viņas izplatības un izzarojumu cēlonis ir ar dažu ievērojamu dabas бага-

tību (dzelzs, ogles) izmantošanu savienotais izdevīgais geografiskais stāvoklis un Eiropas tautu enerģija, kas veidojusies izdevīgajos klimatiskajos apstākļos. Galvenā Eiropas geografiskā īpatnība ir viņas atrašanās taisni sauszemes jeb ziemeļu pusbū^{urves}mas vidū, t.i. oikumenas vidū, kamēr Austrumāzija, Rietum- un Dienvidamerika atrodas perifērijās. Eiropu uzskata arī par Eirāzijas kontinenta pussalu. Bet šai pussalai ir pilnīgi patstāvīga eksistence un tiešais sakars ar Āziju tās kultūras un saimniecības attīstību tikai kavējis. Nevar būt šaubu, ka 10 milj.kv.km. patstāvīgs kontinents būtu vēl daudz augstāku kultūras un saimniecības līmeni sasniedzis. Eiropas varu nenodibināja vis tiešais cietzemes sakars ar citu kontinentu, bet jūras satiksme. Eiropas piekrastes kontūrās ir ārkārtīga dažādība un tā ērti pieejama kugiem. Jūras un jūru līči dziļi ietiecas kontinentu iekšienē. Jūra nav sevišķi tālu ne no viena punkta Eiropā, izņemot austrumu daļu. Ja arī austrumos būtu jūras robeža, tad šis kontinents ar tikai 1/15 daļu no visas cietzemes būtu vēl augstāk attīstīts. Arī politiskā viengabalainība, kuŗas trūkums pēdejos gadu desmitos Eiropu gremdē, katrā ziņā būtu sasniegta netraucētā attīstībā. Tomēr arī bez tā Eiropā, īsteni viņas rietumu piekrastē, krustojas lielie jūras ceļi, kas vieno visas pasaules daļas. Atlantijas okeans arvien vēl ir svarīgākais pasaules satiksmes ceļš, kaut arī Klusā okeana loma pieaug.

Otrā galvenā īpatnība Eiropai ir viņas klimatiskais stāvoklis. Gandrīz visa Eiropa atrodas ziemeļu mērenajā joslā, izņemot niecīgu daļu eiz ziemeļu polārloka. Mērens jūras klimats bez asiem pretstatiem veicina iedzīvotāju fizisko un garīgo spēku attīstību. Viss te nāk

ar darbu, bet darbs arī nepieviļ, Atlantijas okeans, sil-
tās straumes ar Golfa straumes vārdu, stacionārais Islan-
des minimums ar valdošiem rietumu vējiem pārcēlis Eiropā
mērenās klimatiskās joslas robežas apm. 10 platuma gradus
tālāk uz ziemeļiem nekā Amerikā. Aukstā apgabala nozīmi
mazina tas apstākļi, ka uz ziemeļiem Eiropas kontinents
sašaurinas. No Āzijas un Afrikas kontinentu galējībām
Eiropu pasargā Vidus jūra. Tikai Austrumeiropu zināmā mē-
rā nomāc Āzijas tuvums, sevišķi vārti starp Kaspijas jū-
ru un Uraliem. Eiropas klimatam raksturīgi sekojoši skait-
ļi: Eiropa atrodas starp 0° un 19° gada izotermu. Atlanti-
jas okeana krastos ziemas temperatūra nenokrīt zem nulles,
jūra neaizsalst līdz pat Nordkapam, kas atrodas 71° z.pl.
Nokrišņu daudzums dažāds, bet ātlantiskajā klimatiskajā
provīncē nolijums 800-1000 mm. (kalnu rietumu pusē daudz
vairāk: 2000-3000 mm.) Kontinentālajā daļā temp. svārstī-
bas diezgan lielas (starpība starp jūlija un janvāra izo-
termu Maskavā ap 30°).

Eiropā kulturzemes ir 46%, mežu 33%, stepes 5%, ne-
derīgas zemes 16%.<sup>+) Labību audzēšana, kas ir Eiropas
kultūras pamats, arvien vēl ieņem svarīgu vietu viņas
saimniecībā, kaut gan jaunākajos laikos stipri attīsti-
jusies lopkopība. Kviešu ražā gan Eiropai nav absolūta
pārsvara, bet relatīvi lielākais ražas daudzums tomēr
tai ir.⁺⁺⁾</sup>

1928.gada skaitļi:⁺⁺⁺⁾

Pasaules kviešu raža 131,4 milj.to, no tās

+) "Eiropa" Latviešu konversācijas vārdnicā, 6926 lpp.

++) Ar nolūku te nav izlietoti paši jaunākie dati, kuŗi
nes krīzes laika zīmogu. 1928.gads ir uz pasaules
krīzes sliekšņa, ja tās sākumu datē ar 1929.g.

+++) Die Wirtschaftlichen Kräfte der Welt, 21 lpp. Turpmāk
citēts ar W.K.

Arī šis ir jāpārbauda.

1. Eiropā	59,7 milj.to	-	45,4%
2. Amerikā	49,2 " "	-	37,4%
3. Āzijā	14,8 " "	-	11,3%
4. Austrālijā	4,6 " "	-	3,5%
5. Afrikā	3,1 " "	-	2,4%

Turpretim Eiropa ir gandrīz vienīgā rudzu ražotāja.

Pasaules rudzu raža 43,9 milj. tonnu⁺), no tās

1. Eiropā	42,1 milj.to	-	95,9%
2. Amerikā	1,7 " "	-	3,9%
3. Āzijā	0,1 " "	-	0,2%

Eiropa dod apm.pusi no pasaules miežu ražas⁺⁺)

1. Eiropā	21,5 milj.to	-	48,3%
2. Amerikā	11,6 " "	-	26,1%
3. Āzijā	8,8 " "	-	19,8%
4. Afrikā	2,5 " "	-	5,6%
5. Austrālijā	0,1 " "	-	0,2%

Pasaulē 44,5 milj.to - 100%.

Ievērojams absolūts pārsvars Eiropai ir auzu ražā:⁺⁺⁺⁾
Pasaules auzu raža 73,2 milj. tonnu, no tās

Eiropā	43,1 milj.to	-	58,8%
Amerikā	29,1 " "	-	39,8%
Āzijā	0,3 " "	-	0,4%
Afrikā	0,4 " "	-	0,6%
Austrālijā	0,3 " "	-	0,4%

No maisa pasaules ražas¹⁾ 110,9 milj.to Eiropai pie-
der tikai 13,1 milj.to = 11,8%. Galvenā loma te Amerikai
ar 76,8%. Kartupeļu ražā²⁾ Eiropa piedalās ar 89,6%, t.i.
165 milj.to no pasaules ražas 184,1 milj.to. Rīsa ražā³⁾

+) W.K. 22. lpp. 1)W.K. 25.lpp.

++)W.K. 23. lpp. 2)W.K. 26.lpp.

+++) W.K. 24. lpp. 3)W.K. 27.lpp.

Eiropai pavisam niecīga loma - 1,1% no kopražas jeb 1,36 milj. to no 121,11 milj. to. 95,5% dod Āzija.

Šie sausie skaitļi pietiekoši raksturo Eiropas lauksaimniecības produktivitāti. Zīmīgs ir zirgu skaits^{+) 54,5 milj.(1927.g.) no kopskaita 109,5 milj., t.i.49,9% = puse no pasaules zirgu sastāva. Šis relatīvi augstais skaits Eiropu stipri raksturo kā zirgu zemi, kaut gan arī te ir atšķirība starp zirgu un zirgu spēku zemēm, par ko runā Fr.Delaisi savā interesantajā grāmatā "Les deux Europes".}

Liellopu skaits Eiropā^{++) 168,4 milj.(1927.gadā) sastāda 27,6% no pasaules liellopu sastāva 610 miljoniem. Cūkas^{+) 95 miljoni sastāda 33,1% no 287,4 milj.pasaulē un aitas^{+) 254,9 milj. ir 37,2% no aitu kopskaita pasaulē 684,5 milj. Labību audzēšanā un lopkopībā Eiropā pastāv zināma specializācija. Tas sakāms par Rietumeiropu, kur valda intensīvas saimniecības formas un zināms darba sadalījums. Lielbritānijā, Holandē, Ziemeļrietumu Francijā, arī Vācijas ziemeļrietumu daļā, Dānijā klimatisku apstākļu dēļ ir izveidojusies uz zinātniskiem pamatiem dibināta lopkopība. Tomēr graudkopības un lopkopības ražojumu Eiropai pašai nepietiek un tie jāieved. Austrumeiropa, kur vēl valda ekstensīva saimniekošana, spēj vēl eksportēt, jo tā reti apdzīvota. Tā izved labību, lopus, kokus, linus, ādas, kaņepājus. Tomēr visas Eiropas vajadzības tas neapmierina.}}}

Civilizācijas augstākās pakāpes izveidošanās saistīta ar pilsētu rūpniecību un tirdzniecību. Eiropas priekšrocības te ir ievērojamas. Galvenais ir Eiropas geogra-

+) W.K., 29.lpp.

fiskais stāvoklis un iedzīvotāju kvalitāte, bet Eiropai ir arī dabas bagātības. Eiropas rūdu bagātības sāktas izmantot jau antiškajā senatnē Vidus jūras apgabalā. Saimniecības panīkums līdz ar metālu trūkumu valda pēc antikas pasaules bojā ejas līdz pat viduslaiku beigām. Tad Vācijā un Čehijā atkal ķeras pie rūdu izmantošanas. Eiropas rūdu bagātības tagad ir izmantotas jau gadusimteņiem.

1928.gadā no pasaules dzelzsrūdu ražas ¹⁾ 170,9 milj. to Eiropa deva 96,9 milj. to = 56,7%. Mangana rūdas ražā Eiropas dalība 30,3% - 1,08 milj.to no pasaules ražas 3,59 milj. to. Ar Krievijas ražas samazināšanos Eiropa te zaudējusi pirmskaņa absolūto pārsvaru (1913.g.62,3%).

Vaņa ražā ²⁾ nospiedošais pārsvars ir Amerikai ar 78,3%, bet Eiropa dod 150,8 tūkst.to - 8,7% (galvenokārt Spānija) no pasaules ražas 1,728 milj.to. Visbagātākie, saturīgākie vaņa rūdas krājumi gan ir Āfrikā, t.t.eiropiešu rīcībā. No kopējā jēlvaņa patēriņa 1749,6 tūkst. to Eiropa uzņem 848,1 tūkst. to - 48,5%. Eiropa ir vaņa importētāja, turpretim Amerika ir lielākā eksportētāja. Tāds pats stāvoklis ir sviņa ražās un patēriņā ³⁾. No pasaules kopražas 1588,6 tūkst. to Eiropa dod 269,4 tūkst. to - 17%, bet patērē jēlsvinu 835,9 tūkst. to - 51,7% no 1618,8 tūkst.to. Austrālija arī gan piedalās ražā ar 10,7%, ko gandrīz visu eksportē. Līdzīgs stāvoklis kalnrūpniecībā ir cinka ražās ¹⁾. No pasaules ražas 1571,4 tūkst.to Amerika dod 56,1%, bet Eiropa 25% - 392,5 tūkst.to- Eiropas cinka kausētavām un rūpniecībām vajadzīgi lieli pievedumi, jo cinka kausētavas dod 49,5% no pasaules cinka kaus.ražas, bet Eiropa patērē 55,3% no kopējā cinka patēriņa. Alvas rūdas ražotāja ²⁾ Eiropa ir glužiniecīgā mērā - 5,1 tūkst. to jeb 2,8% no 182,2 tūkst.

+) W.K. 59.lpp.
++) W.K. 70.lpp.
+++) W.K. 72.lpp.

1) W.K. 74.lpp.
2) W.K. 76.lpp.

to kopražas. Alvas patēriņš Eiropā 46,5%, tikpat daudz Amerikā - 46%, bet galvenā ražotāja Āzija - 65,7%, ko gandrīz visu izved. Aluminijs rūdu boksītu¹⁾ Eiropa dod 1010,1 tūkst.to - 57,3% no 1763,6 tūkst.to kopražas. Eiropa ražo 117,3 tūkst.to aluminijs - 51,6% no 227,3 tūkst.to kopražas.

No pasaules portlanda cementa kopražas²⁾ 67,9 milj.to Eiropa dod 30,5 milj.to - 44,9% (Amerika - 47,1%). Tā kā Eiropa pate patērē tikai 40,1% no pasaules koppatēriņa, t.i. 26,7 milj.to no 66,5 milj.to, tad tai atliek ko eksportēt, kamēr Amerika vēl importē (Amerikas patēriņš 50,5%) Lauksaimniecībā svarīgo kalija sāļi³⁾ Eiropa iegūst 99%. Pasaules raža 15,7 milj. to, Eiropā - 15,6 milj.to. Galvenās ieguvējas Vācija un Francija ir arī galvenās eksportētājas. Krievijas kalija atradņu izmantošana vēl stāv priekšā.

Visai raksturīga modernajai saimniecībai ir ķīmiskās rūpniecības attīstība. Viņas produkcijas vērtība vairs nestāv tālu no pasaules lielākās rūpniecības ogļraktu vju produkcijas. Pasaules produkciju vērtējot¹⁾ uz 24 miljoni markām = apm. 30 miljoni latu, no tās uz 4 Eiropas valstīm Vāciju, Lielbritāniju, Zviedriju, Krieviju kristu 34,2% - 8,2 milj. marku, uz Ziemeļamerikas Savienotajām Valstīm un Kanadu 48,3% un uz pārējām valstīm 17,5%. Vadošā loma gan te ir Ziemeļamerikas Savienotajām valstīm, bet arī Eiropa, sevišķi stipri eksportējošā Vācija, te nozīmīga. Kopeksportā Vācija piedalās ar 25,7%, bet importā ar 10,5%²⁾.

+) W.K. 79.-80.lpp.

1) W.K. 89.lpp.

++) W.K. 84.lpp. (1927.g.skaitļi)

2) W.K. 91.lpp.

+++) W.K.88.lpp.

Izcils stāvoklis Eiropai ir mākslīgo mēsļu patēriņā. Beļģija, Holande, Vācija uz katra ha izlieto visvairāk slāpekļa (N), fosforskābes (P_2O_5) un kalija (K_2O). No slāpekļa kopražas ⁺) uz Eiropu krīt 59,1%. Uz Ameriku (lielā mērā Čīles salpetris) 37,8%, pārējais sadalīts starp Āziju un Austrāliju. Vācija viena pate dod 38,1% no kopražas. Šī ir klasiskā slāpekļa sintezes zeme. Vispār sintētisko slāpekli 1928.gadā ražoja 52,1% (1000 tūkst.tonnu no pasaules slāpekļa kopražas 1920 tūkst. to), Čīles salpetri 25,5% (490 tūkst. to) un ammonjaku 22,4% (430 tūkst. to)⁺⁺) Lielās Eksporta zemes ir Vācija, Lielbritānija un Čīle (kopā 80% no pasaules eksporta).

Ievērojot lielos Čīles salpetra ievējumus, Eiropa tomēr ievē vairāk nekā izved, bet Amerika ir eksporta saldo kontinents. Pārējie kontinenti vairāk ievē nekā paši ražo. Arī superfosfātu⁺⁺⁺) Eiropa ražo 61,5% - 8.406,4 tūkst.to no 13.683,5 tūkst.to, kamēr Amerika piedalās ar 23,4% - 3204,7 tūkst.to. Izejvielu-fosfātus¹⁾ iegūst galvenokārt Ziemeļāfrikā - 53,5% (5144 tūkst. to no 9619,6 tūkst.to) un Ziemeļamerikā (Amerikā 33,3%, t.i. 3204,2 tūkst.to). Svarīgākās atradnes Āfrikā ir franču kapitāla rokās, kamdēļ Eiropas superfosfāta rūpniecība ir no Amerikas neatkarīga.

Eiropa ir arī superfosfāta izvedēja. Amerikai imports un eksports ar dažām svārstībām sakrīt, bet pārējie kontinenti importē. Tomasmiltus²⁾ ražo gandrīz tikai Eiropā - 5203,4 tūkst.to (99,4% no 5235,1 tūkst.to) kā fosforu saturošas dzelzsrūdas atkritumu.-Francijā, Vācijā, Beļģijā, Luksemburgē un mazos apmēros Anglijā. Gandrīz

+) W.K. 95.lpp.
++) W.K. 93.lpp.
+++) W.K. 97.lpp.

1) W.K. 98.lpp.
2) W.K. 98.lpp.

vienīgi Eiropa šo mēslošanas līdzekli arī patērē.

Sērskābes ražā⁺) Eiropai pieder 54,4% (9978,8 tūkst. to), Amerikai 40,1% (7356,5 tūkst.to) no pasaules kopražas 18335,3 tūkst.tonnām. Sērskābes rūpniecības apjoms joprojam vēl raksturo ķīmiskās rūpniecības apjomu. Vēl nesen sērskābes ražošana skaitījās par ķīmiskās rūpniecības galveno nozari (Schlüsselindustrie). Tagad gan novērojama pāreja uz citiem reaktīviem. Sērskābes ražošanas izejvielu ziņā atkarīga no 2 gandrīz monopolistu valstīm - Spānijas ar pāri par 50% sēra oļu ražas (visā Eiropā 85,3%) un Ziemeļamerikas Savienotajām Valstīm ar 82,4% no elementārsēra atradņu ražas. Eiropas loma t.t. arī te liela.

Darvas krāsu rūpniecība⁺⁺) Eiropā stāv augstu, sevišķi Vācijā, Anglijā, Francijā un Šveicē. Šīm valstīm noteikts pārsvars pasaules ražā un eksportā, it īpaši tas izpaužas augstvērtīgāko krāsu eksportā.

Pasaules raža 194,8 tūkst. to - no tās

Eiropas " 142,7 " " - 73,2%

(Vācijā 85 tūkst.to - 43,6%, Anglijā 22,7 tūkst. to - 11,7%, Francijā 16 tūkst.to - 8,2%, Šveicē 11 tūkst. to - 5,6%) Atkal Eiropa ir vienīgais kontinents ar eksporta saldo. Pie 142,7 tūkst.to ražas eksporta saldo ir 45 tūkst. to - 31,5%.

Papīrrūpniecībā⁺⁺⁺) Eiropa zaudējusi pirmskaņa absolūto pārsvaru; tas pats ir cellulozas ražošanā.

Cellulozas raža 1927.g. 1000 to:

Eiropā 7072 - 47,4%

Amerikā 7312 - 49%

Āzijā 536 - 3,6%

Kopā 14920 - 100%

+) W.K. 100.lpp.

++) W.K. 101.-104.lpp.

+++) W.K. 106.-109.lpp.

Papīra raža 1927.g. 1000 to:

Eiropā	7907	-	40,9%
Amerikā	10822	-	55,9%
Āzijā	605	-	3,2%
Kopā	19334	-	100%

Tekstilrūpniecībā Eiropas mākslīgā zīda rūpniecībā⁺) ir stipras pozīcijas.

1928.g. raža 1000 to

Eiropā	118,5	-	68,3%
Āzijā	7,5	-	4,3%
Amerikā	47,6	-	27,4%
Kopā	173,6	-	100%

Eiropa pasaules koppatēriņā piedalās ar 55,1% un daļu savas ražas eksportē. Visi citi kontinenti importē. Galvenās importa zemes ir Ziemeļamerikas Savienotās Valstis Ķīna un Indija. Tā kā gandrīz visa pārējā tekstilrūpniecība Eiropā ir stipri atkarīga no citiem kontinentiem izejvielu ziņā, mākslīgā zīda rūpniecība ir iepriecinošs izņēmums. Tikai gan mākslīga zīda patēriņš sastāda vēl nelielu daļu visu tekstiliju patēriņā. 1928.gadā to vērtēja uz apm.6%, bet šī daļa strauji pieaug.

Kokvilnu⁺⁺⁾ Eiropa neražo. Rūpniecība atkarīga no Amerikas, kas dod 61,5% no pasaules ražas, bet patērē tikai 30,1% no koppatēriņa. Eiropa patērē 43,3%. Āzija ražo 30,3% no pasaules ražas, bet patērē 26,6%. Zināma nozīme ir arī Ēģiptes ražai - 8,2%. Angļu Indija ražo 18,5%. Apaļos skaitļos pasaules raža ir 5 1/2 milj.to, no tās Amerikā 3 1/2 milj.to, Angļu Indijā 1 milj.to, Ēģiptē - 1/2 milj. to. Eiropā patērē līdz 2 1/2 milj. to kokvilnas.

Eiropas kokvilnas vērptuves un austuves arvien vēl ieņem ievērojamāko vietu pasaulē. No spōlīšu kopskaita 165,1 milj. Eiropai pieder 104,9 milj. - 63,5%, un no

+) W.K. 112.-113.lpp.

++) W.K. 116.-119.lpp.

steļļu kopskaits 3,3 milj. Eiropai pieder 2,12 milj. - 64,4%. Liels ļaunums Eiropas kokvilnas rūpniecībai ir apstākļi, ka netiek pietiekoši izmantota rūpniecības kapacitāte. Vislielākā kokvilnas audumu izvedēja ir Anglija Eiropā.

Vilnas raža^{+) 1927. gadā:}

Eiropā	427,2	tūkst.to	-	26,6%
Amerikā	409,1	" "	-	25,4%
Āzijā	93,4	" "	-	5,8%
Afrikā	153,8	" "	-	9,6%
Austrālijā un Jaunzelandē	524,9	" "	-	32,6%

Pasaulē 1.608,4 tūkst. to

Redzam, ka lielākā vilnas ražotāja ir Austrālija un Jaunzelande. Bet Eiropas rūpniecība ir lielākā vilnas patērētāja.

1927.g. Eiropas ievedums 790,2 tūkst.to

Amerikas izvedums	141,9	tūkst. to		
Āzijas	"	7,0	"	"
Afrikas	"	139,1	"	" (90,4% no savas ražas)
Austrālijas un Jaunzelandes	"	506,2	"	" (96,4% no savas ražas)

Anglija un viņas dominijas dod ap 40% no vilnas ražas. Londonas vilnas tirgus gan arvien vairāk zaudē tiešas iepirkšanas dēļ ražotāju zemēs. Salīdzinot Eiropu, Ziemeļamerikas Savienotajās valstīs un Japānu, redzam, ka Ziemeļamerikas Savien.valšķu rūpniecība patērē 17,5% vilnas un stāv visu valšķu priekšgalā, Japāna patērē gan vēl tikai 3,5%, bet ļoti progresē. Lielbritānija un Īrija patērē 15,4%, Francija 15,3%, kopā visa Eiropa 79% no visām uzskaitītām zemēm. Arī ražu un ārējās tirdzniecības skaitļu

+) W.K. 120.-124. lpp.

salīdzinājums rezultātā dod 3/4 no visas vilnas patēriņa Eiropai. No jau pieminēto zemju spolišu kopskaita 25 miljoni Eiropai ir apm. 3/4, no vilnas austuvju steļļu kopskaita 473 tūkst. tāpat. Vislielākais vilnas audumu eksporta saldo ir Lielbritānijai ar Īriju, bet vislielākais vilnas dziju eksporta saldo ir Francijai.

Dabīgā zīda raža⁺) nu jau ir vairākkārtīgi mazāka par mākslīgā zīda ražu. Absolūtais pārsvars te Rītāzijai, pat Japānai vienai pašai. Jēlzīda raža 1928.g. miljonos kg.:

Eiropā 6,3 = 9,7% (Italiijā vien 5,4 = 8,3%)

Priekš un
Centrālāzijā 1,7 = 2,6%

Rītāzijā 56,8 = 87,7% (Japānā vien 40 = 61,7%).

Pasaules raža 64,8 milj. kg. Eiropas zīda rūpniecība daudz izlietā mākslīgo zīdu, tomēr arī dabīgo zīdu importē, jo apstrādā 22,8% no pasaules jēlzīda. Amerika patērē 52,5%, Āzija 24,7%.

Linu ražošenā⁺⁺) Eiropai ir monopolstāvoklis. Japānā, Ķīprā (Āzijā), Ēģiptē, Kenijā (Afrikā) ražo kādu nieku, bet tas sastāda tikai nepilnu 1/2%. Galvenā linu ražotāja ir Krievija, pirms kara ap 70%, bet 1928.gadā ap 60% no kopražas. Rīteiropas zemes (Krievija, Polija, Lietuva, Latvija, Igaunija u.c.) dod ap 80%, bet Vakareiroopa (Francija, Beļģija, Holande, Vācija u.c.) nepilnus 20%. Pasaules kopražas 1928.gadā 579,8 tūkst.to, Eiropā 577,4 tūkst.to. Tā pati parādība - monopolstāvoklis ir linu rūpnieciskajā patēriņā - apm. 96%. To pašu ainu rāda spolišu un steļļu skaita samērs - 99,7% un 99,9%.

Džutas tikpat kā vienīgā ražotāja⁺⁺⁺) ir Anglijas kolonija Indijā. Džutas pasaules raža 1928.gadā 1804 tūkst. to, no tās 1790 tūkst.to jeb 99,2% Indijā. Arī džutas rūpnieciskais patēriņš Indijā kļuvis liels - 52,2%, kamēr visā
+)W.K. 125-127.lpp. ++) W.K.128-132.lpp., +++)W.K.133-135.lpp.

Eiropā 42,1%. Amerika rūpnieciski patērē tikai 5,2% džutas. Angļu Indijas džutas rūpniecība apgādā Ķīnu, Austrāliju un Dienvidafriku ar džutas maisiem. Eiropas rūpniecības džutas izstrādājumi ir gandrīz tikai Eiropas tirgum.

Elektrotehniskajā rūpniecībā⁺, cik atļauj spriest vērtējumi, Ziemeļamerikas Savien.Valstis stāv visu valšķu priekšgalā, bet seko Vācija, Lielbritānija, Francija, Holande, Zviedrija u.c. Par šīs rūpniecības ārejo tirdzniecību liecina skaitļi: 1928.gadā galvenā eksporta zeme Vācija, tai seko Ziemeļamerikas Savien.Valstis. Ārējā tirdzniecībā Eiropai ir eksporta pārsvars (462,9 milj.vācu markas), viņa piedalās eksportā ar 73,9%, bet importā ar 53,5%. Arī Amerikai ir eksporta pārsvars, bet pārējās pasaules daļas ir ar importa pārsvaru.

Mašīnu rūpniecībā⁺⁺) Ziemeļamerikas Savien.valstis tāpat pirmajā vietā ar 1928.g. ražu ap 17.000 milj. vācu marku. Lielā attālumā seko Vācija - 4.000 milj. vācu marku un Lielbritānija - 3.100 milj.vācu marku. Ziemeļamerikas Savien.Valstīm arī lielākais eksports (saldo 1.593,3 milj. vācu markas). Eiropa eksportā piedalās ar 63,1%, bet arī importā ar 51,8%, eksporta saldo 792,3 milj.marku. Pārējie kontinenti ir ar importa pārsvaru.

Automobiļu rūpniecībā⁺⁺⁺) nu ir Ziemeļamerikas Savien.valšķu lepnums. No 1928.g.pasaules ražas 5249,5 tūkst.gab. Eiropa deva 647,9 - 12,3%, Amerika 4601,1 - 87,7%. Lietošanā esošo automobiļu skaita attiecība ir līdzīga. Amerika ir lielākais automobiļu eksportieris - apm. 600.000 gabalu gadā pie ieveduma ap 200.000 (1928.gadā). Citiem kontinentiem ir importa pārsvars, Eiropā par 66,4 tūkst.gabāliem

+)W.K. 137-139.lpp., ++)W.K.141-142.lpp., +++)W.K. 146-148 lpp.

1928.gadā. Amerikas automobiļi lētāki, tāpēc pēc vērtības Eiropai bij eksporta pārsvars, izņemot 1928. gadu.

Kugu būvniecībā⁺) visievērojamākā ir Anglija.

1929.g. 30./IX pasūtījumu daudzums uz Angliju (ieskaitot Kanādu un Austrāliju) aplēsa 1.482 tūkst. br. reg. to - 52,6% no koppasūtījuma 2.817 tūkst. to. Anglijai arī pirmā tirdzniecības flote pasaulē.

1929.g. no 68.074 tūkst. br.reg. to

Anglijai	23.116	-	34%, no tā
Lielbritānijai un Īrijai	20.166	-	29,6%
Kanādai	1.021	-	1,5%
Austrālijai	678	-	1%

Otrajā vietā Ziemeļamerikas Savien.Valstis ar 21,1%, trešajā - Japāna ar 6,2%, ceturtajā vietā Vācija ar 5,9%. Pēc Tautu Savienības pētījumiem 1927.gadā esot bijuši aizjūras tirdzniecībā nodarbināti 48,8 milj. br. reg. to, kamēr 1914.gadā bij 37 milj.

No 1927.gada passules dzelzceļu līniju⁺⁺) kopgaruma 1.232,2 tūkst.km. piederēja

Eiropai	383,8 tūkst. km.
Amerikai	600,2 " "
Āzijai	137,8 " "
Afrikai	61,2 " "
Austrālijai	49,2 " "

Uz 100 kv. km. dzelzceļu līniju km.:

Eiropā	3,8
Amerikā	1,5
Āzijā	0,3
Afrikā	0,2
Austrālijā	0,6
Pasaulē	0,9

+)W.K., 161-162.lpp., ++) W.K., 164 lpp.

Eiropā ir visbiežākais dzelzceļu tīkls, bet Beļģijā pat 36,5 km. uz 100 kv.km.

Uz 10.000 iedzīvotājiem dzelzceļu:

Eiropā 7,5 km.

Amerikā 26,9 "

Āzijā 1,3 "

Afrikā 4,1 "

Austrāli-
jā 54,9 "

Pasaulē 6,5 km.

Mazapdzīvotajā Austrālijā iznāk dzelzceļu samērā ar iedzīvotāju skaitu visvairāk, bet no visām valstīm un reizē arī no visām Anglijas domīnijām tomēr Kanādai ir visvairāk dzelzceļu uz katriem 10.000 iedzīvotājiem - 69,3 km.

(Ziemeļamerikas Savien.Valstīs ir tikai 37,9 km.)

Valšņu ārējās tirdzniecības skaitļu⁺) summa vēl nerāda kontinentu savstarpējās tirdzniecības apmērus. Tirdznieciskā apgrozība lielā mērā norisinās viena kontinenta atsevišķu valšņu starpā. 1928.gada ārējās tirdzniecības kopskaitļi ir sekojošie⁺⁺):

Eiropa 146.573,2 milj.v.mk. - 53,3%

Amerika 72.129,0 " " " - 26,3%

Āzija 38.457,3 " " " - 14,0%

Afrika 10.122,1 " " " - 3,6%

Austrālija 7.669,0 " " " - 2,8%

K o p ā 274.950,6 milj.v.mk. -100%

Atsevišķos kontinentos ievērojamākās tirdzniecības valstis ir sekojošās:

Eiropā -Lielbritānija un Īrija - 14,1% no pas.tirdzn.

Amerikā-Ziemeļamerikas Savien.
Valstis - 14,1% " " "

⁺)W.K.,149-159.11p.,⁺⁺)W.K.,156-157.11p.

Āzijā-Angļu Indijā - 3,3% no pas.tirdzn.
 Afrikā -Dienvidafrikas
 Īnija - 1,1% " " "

Te saskaitīti ievedumi un izvedumi. Jāievēro, ka šie skaitļi tomēr visu ārējo tirdzniecību neaptver. Novirzienus rada arī dažādie statistikas pajēmieni un muitu noteikumi. Ārējās tirdzniecības samēru konstatēšanai šie, kaut arī neeksaktie, skaitļi ļoti noderīgi. Eksporta un importa skaitļu salīdzinājums Eiropai iznāk ļoti raksturīgs. Importā Eiropas valšņu dalība ir 57,7%, bet eksportā 48,7%⁺). Absolūtos skaitļos Eiropas eksporta saldo 16.686,8 milj. v.mk. Eiropas valšņu savstarpējais eksports-imports, protams, izlīdzinājas, un šis minuss ir Eiropas kontinenta tirdzniecības bilances pasivitāte. 1927.gadā no Eiropas valšņu kopimporta Āreiropa deva 41%⁺⁺), bet no kopeksporta uz Āreieropu gāja tikai 31,1% (salīdzinājumā ietvertas 93% no Eiropas ārējās tirdzniecības). No citiem kontinentiem importa pārsvars vēl ir tikai Afrikai.

Eiropas pirmskrīzes laika sakarus ar Āreieropu raksturo sekojošie skaitļi: 1927.gadā Eiropas valšņu kopimportā piedalījās⁺⁺)

pati Eiropa	ar	59%
Amerika	"	26%
Āzija	"	7,9%
Afrika	"	3,2%
Austrālija un Okeanija	"	3,9%
K o p ā		100%

No Eiropas valšņu kopeksporta 1927. gadā gāja
 uz
 pašu Eiropu 68,9%
 Ameriku 13,6%

+)W.K.,154.lpp., ++) W.K.,151.lpp.

Āzija	8,4%
Afriku	5,7%
Austrāliju un Okeaniju	<u>3,4%</u>
Kopā	100%

Kaut gan šie skaitļi pa daļai balstās uz vērtējumiem, vispārējai orientācijai tie der. Redzams, ka tirdzniecības pasivitāte slēpjas Eiropas tirdzniecībā ar Ameriku.

Eiropas lomu citu kontinentu tirdzniecībā rāda sekojošie skaitļi.

Eiropa dod atsevišķo kontinentu valšņu kopimportam sekojošas vērtības (%%⁺):

Amerikā	36,5%
Āzijā	33,8%
Afrikā	76,2%
Austrālijā un Okeanijā	56,7%

Eiropa saņem no atsevišķu kontinentu valšņu kopeksporta sekojošas vērtības (%%⁺):

no Amerikās	49,3%
" Āzijas	29,9%
" Afrikas	85,4%
" Austrālijas un Okeanijas	71,1%

Vismazākā nozīme Eiropai ir Āzijas valšņu ārējā tirdzniecībā, vislielākā Afrikā, bet otrā vietā ir Austrālija. Šo divu kontinentu ārējā tirdzniecībā absolūtais pārsvars ir Eiropai.

Eiropas dalība pasaules tirdzniecībā lielā mērā atļauj tai arī viņas produkcijas lielos apmērus. No vienas puses no ārienes Eiropa gūst daudz uztura un baudvielu, kā

+) W.K., 151. lpp.

arī izejvielu, no otras puses Eiropas fabrikātiem ir svarīgs tirgus Āreiropā. Eiropas pirmskrīzes laika tirdzniecības bilances pasivitāte būtu noteicāma uz apm.20 miljardiem latu, no tā Lielbritānijai vien ap 10 miljardi latu. Lielbritānija šo pasivitāti sedz ar savu koloniju saimniecību un kugniecību un tirdzniecību. Arī Italijai, Spānijai, Beļģijai, Holandei, Portugalei pasīva tirdzniecības bilance. Voitinskis⁺) Eiropas pirmskrīzes laika tirdzniecības bilances pasivitātes izlīdzinājumu vērtē sekojoši: 3-4 miljardi v.marku būtu importa un eksporta vērtējumu starpība, 2-3 miljardi būtu segti ar parādu uzņemšanos (Eiropas pēckara parādu jūgs!), bet 10 miljardi v.marku būtu izlīdzināti ar neredzamo maksājumu bilanci - investāciju, koloniju saimniecību, kugniecību, apdrošināšanu, izceļotāju sūtījumiem, tūrismu. Tādā kārtā būtu segta 16 miljardu v.marku = 20 miljardu latu pasivitāte. Visumā, pēc statistiķa Voitinska⁺⁺) Eiropas izvedums būtu 23 miljardi v.marku, bet ievedums 38 miljardi (ieskaitot arī starptirdzniecību). Eiropas vajadzībām pirmskrīzes laikā ievests par 13-14 miljardiem v.marku uztura un būvvielu, par 14 miljardiem izejvielu, kopā par 27-28 miljardiem, bez tam par 2-3 miljardiem aizjūras fabrikātu.

No šiem 30 miljardiem vācu marku 10 miljardi būtu segti ar jau pieminēto neredzamo aktīvu, bet pārējie 20 miljardi v.marku = 25 miljardi latu jāsedz ar rūpniecības ražojumu izvedumu. Tai starpā gan ir arī ogļu, koksa u.c. kalnrūpniecības ražojumu izvedums.

Pēc še visā īsumā tvertā apskata Eiropas attīstītās saimnieciskās dzīves sakarība un ar pilnu tiesību jāsaka -

+)Wladimir Woytinsky Die Tatsachen und Zahlen Europas, 134.lpp.
++)Woytinsky, 135.lpp.

atkarība no Āreiropas ir acīm redzama. Bet šī atkarība neizpaužas vis Eiropas padotībā viņas ārpasaulei, bet viņas valdonībā pār pasauli, kas jaunākajos laikos top atvien vairāk sašaurināta un apdraudēta. Bet taisni pēdejsais apstākļi izceļ Eiropas valdonības milzīgo vēsturisko lomu viņas saimnieciskajā attīstībā. Ja pirmskaņa Eiropas tautas ienākumu vērtē uz 50% no visas pasaules tautu ienākuma un arī vēl pirmskrīzes laika Eiropas tautas ienākumu noteic uz nepilniem 40% no pasaules tautu ienākuma (ap 900 miljardi v.marku = 1.100 miljardi latu)⁺), tad vajag būt sevišķiem apstākļiem, kas tādu stāvokli radījuši. Dabīgi rodas jautājums par Eiropas attīstības saimnieciski vēsturiskajiem pamatiem. Ja vēl XVIII g. simtenī visa aizjūras tirdzniecība bij gandrīz vienīgi tirdzniecība ar kolonijām, un aizjūras tirdzniecībā ir Eiropas valdonības pamats, tad koloniju politikas nozīme modernās Eiropas radīšanā ir neapšaubami liela. Eiropas tautu koloniju politikas vēsturisko lomu izcelt, apgaismojot svarīgākos saimnieciskos momentus, ir šī darba nolūks.

Zinātniskā koloniju viela ir ārkārtīgi plaša. Ir iespējami visdažādākie redzes viedokļi un visdažādākie tēmatu norobežojumi. Katras valsts koloniju politiku var apskatīt atsevišķos darbos, tāpat kā var atsevišķos ļoti speciālos darbos apskatīt atsevišķu koloniju un viņu apgabalu saimniecisko organizāciju, nozīmi metropoles dzīvē, kā arī pasaules saimniecībā. Var apskatīt arī atsevišķus koloniju politikas posmus. Viss tas neietilpst šī darba rāmjos. Ir pienācis laiks, kad apzinoties Eiropas tautu likteņu kopību, top sludināta Eiropas apvienība, top cilāta Paneiropas ideja. Vai tam ir kādas redzamas sekmes, tas

+) W.K., 171.lpp.

cits jautājums, bet Eiropas likteņu kopība ne tikai nezināmajā nākotnē, bet arī noteikti pārredzamajā pagātnē - viņas vēsturiskā vienība nav apstrīdama. Atsevišķu Eiropas valšņu politiskie un saimnieciskie likteņi ir nozīmīgi arī pārējām Eiropas valstīm. No šī viedokļa Eiropas valšņu koloniju politika nav apskatīta tikai šo atsevišķo valšņu dēļ, bet paturot acīs vispārīgo attīstības gaitu Eiropā.

Tēmatam "Koloniju vēsturiskā loma Eiropas saimnieciskajā attīstībā" korrelatīvie tēmati būtu divi: "Koloniju nozīme Eiropas mūsdienu saimniecībā" un "Koloniju paredzamā loma Eiropas saimnieciskajā nākotnē". Vieglāk apstrādājams, protams, ir pirmais no šiem trim tēmatiem. Tas prasa Eiropas saimniecības struktūras zināšanu un orientēšanos koloniju politikas vēsturiskajā materiālā. Otrajā tēmatā bez jau pieminētā ietilpst mūsdienu koloniju saimnieciskās organizācijas un vērtības, kā arī Eiropas atsevišķo valšņu ārējās tirdzniecības un produkcijas pārziņāšana. Trešā tēmata apstrādāšana balstās uz visa iepriekšminētā materiāla pārvaldīšanu un prasa orientēšanos vispārīgajās politiskās un saimnieciskās attīstības tendencēs, kā arī koloniju politikas virzienos tiklab mētropolēs, kā pašās kolonijās. Jau no šī vispārīgā raksturojuma redzams, ka pieminētie tēmati izaug pakāpeniski viens no otra. Viņi nav blakus stādāmi, bet paceļas viens virs otra, savā apstrādājumā atvērdami paplašinātus apvārksņus.

Pēc tam, kad iegūts nepieciešamais norobežojums koloniju jautājuma plašajai zinātniskajai vielai, ir skaidrs, ka šinī darbā atrodams mēģinājums koloniju lomu Eiropas saimniecībā apgaismot vēsturiskajā norisē⁺).

+) Atzīmējams, ka šāds tēmata norobežojums radās tikai pašā darbā. Iepazīstoties ar koloniju jautājumu, tas radās dabīgi: bij jāsašaurina par daudz plaši uzņemtais uzdevums ne tikai aprobežota laika dēļ, bet arī darba sistēmas un skaidrības dēļ.

Jābūt labi saredzamām koloniju politikas lielajām vēsturiskajām līnijām. Ja daudzējādā ziņā trūkst vēl pat jaunākajos laikos noteikti izstrādātas statistikas visas Eiropas mērogā un vēl jo vairāk, visu Eiropas koloniju mērogā, tā kā zinātniskajā literatūrā daudz kas balstās uz vērtējumiem, tad tāda aptveroša statistika ir pilnīgi neiespējama visam tam gadu simtu laikmetam, kuŗa koloniju pasākumi te parādāmi. Tomēr statistiskais materiāls te izlietots kā ilustratīvs palīglīdzeklis.

II Eiropas valšņu koloniju politika kopš lielo atklājumu laikmeta.

Eiropas tirdzniecības sakari ar Āziju vērā jemami jau Romas ķeizaru laikā. Eiropā ievēda zīdu no Ķīnas, smalkus audumus, garšvielas, dārgakmeņus no Indijas un Afrikas un citus izsmalcinātas dzīves baudas priekšmetus, kuŗus samakšāja skaidrā naudā. Eiropas tirdznieciskā ofensīve, protams, bij saistīta arī ar politisko un kulturālo. Bet ar muhamedaņu ārkārtīgo ekspansiju, sākot ar 7.g. simteni Priekšāzijā un Ziemeļafrikā, kā arī Pirenēju pussalā, Sicīlijā un Balkānu pussalā, Vidus jūras tirgotāji zaudēja tiešos sakarus ar Āzijas ražotājiem. Tādi sakari vairs bij tikai epizodiski un zināma nozīme tiem bij mongoļu iebrukuma laikā XIII g. simtenī, kad arī norisinājās Marko Polo slavenais ceļojums (1271-1295). Tomēr Eiropas prasības pēc austrumu precēm nemazinājās, bet nāca ar laiku klāt jauni priekšmeti: cukurs, kokvilna. Vidus jūras tirgotājiem bij jāapmierinājās ar preču saņemšanu no muhamedaniskajiem starpniekiem. Aleksandra, Kairo, Alepa, Damaska, Trapezunda bij galvenie punkti eiropiešu un āziātu tirdzniecības satiksmē. Tomēr

Itālijas, Francijas un Katalonijas tirgoņi labi nopelnīja. Venēcija stāvēja visu tā laika tirdzniecības pilsētu priekšgalā. Ārkārtīgi lielu lomu viduslaiku tirdzniecībā spēlēja garšvielu, sevišķi piparu tirdzniecība, tā kā bez pārspīlējuma viduslaikus no zināma kultūrvēsturiska viedokļa var saukt par "piparu laikmetu"⁺).

Zināmi sakari bij arī ar Afriku. Karavānas nāca no Afrikas iekšienes uz mauru piekrasti. Cēta, Tunisa, Salā u.c. bij Afrikas tirdzniecības punkti ar Eiropu.

1. Portugāles un Spānijas koloniju valšķu laikmets.

Eiropiešu rezignācijas laikmetu izbeidza portugāļi, kas bij vistālāk atstumti no Vidusjūras tirdzniecības un centās arābu, ēģiptiešu un veneciešu starpniekiem izbēgt, atrodot tiešu ceļu uz Indiju. 1498.g. portugāļi iejēma Ceutu, kas būtu uzskatāma par pirmo eiropiešu koloniju šīnī kolonizācijas posmā. XV g.s. portugāļi pamazām uzgāja Afrikas krastus, iegūdami zelta smiltis, zilonkaulu, ingveru un verģus, un ar Vasko da Gamas braucienu atklāja jūras ceļu uz Indiju. 1498.g. 20. maijā Vasko da Gamas ekspedīcija sasniedza Kalikutu Malabarā. Visu šo portugāļu XV g. s. centienu iniciators bij energiskais princis Indriķis Jūrasbraucējs (miris 1460.g.). Savus cietokšņus portugāļi nodibināja sākot no pat Malakas. Pat Makao (Dienvidķīnā) viņi nostiprinājās tirdzniecībai arī ar Japānu. Pa jaunatraso jūras ceļu ap Afriku brauca apbruņotas flotes, kas piederēja valstij resp. valdniekiem. Tomēr katrs portugālis varēja piedalīties tirdzniecībā, nododams valstij 1/3 daļu preču vērtības. Piparu tirdzniecība bij pilnīgi valsts monopols. Lisabonē kugi uzjēma naudu, ieročus,

⁺) Ed.Schar. Die kommerzielle und kulturgeschichtliche Bedeutung der Arznei und Genussmittel, 14.lpp.

vilnas drānas, cepures, vīnu, eļļas, zivis, grāmatas. Ceļš gāja gar Madeiru un Gvinēju uz dienvidiem, tad pasatu dēļ uz rietumiem, tam sekoja Kapra apbraukšana, tad Mozambika un Goa Indijā. Mozambikā ietirgoja vergus, melnkoku, zilonkaulu un zeltu. Šejienes zelts bieži noderēja Indijā. Peļņa dažkārt bij līdz 1.000%, bet 80% un vairāk jau parasti⁺⁾ . Lisabona kļuva svarīgs tirdzniecības centrs Eiropā. Te sapulcējās ārzemju tirgotāji, jo portugāļi spediciju neuzjēmas. Tirdzniecība un greznība attīstījās, bet tam nesevoja zemes ražojošo spēku attīstība. Sliktās finanču iekārtas dēļ valsts, t.i. galvenokārt galms, nevarēja pat apmierināt visas kāpinātās prasības. Šie pirmie koloniju pasākumi netika lietderīgi izmantoti. Venecijas stāvokli portugāļu panākumi satrieca, jo Vidusjūras tirdzniecības vietā stājās Indijas tirdzniecība ap Afriku. Bet šīs pārmaiņas pagaidām vēl neiezīmēja pārmaiņas Eiropas ražojošo spēku-rūpniecības un amatniecības pamatos.

Domu veicināt ar kolonijām zemes saimnieciskos spēkus gan lolojusi spāņu valdība, bet cits jautājums, kā tas viņai izdevies. Kolumbs, kurš Rietumindijas salas sasniedza 1492.g. 12. oktobrī, drīz vien noskārta, ka bez kolonizatoriska darba te paliekami panākumi nav gūstami. Šo vīru tomēr valdzināja zelta kāre un maldināja Indijas sapnis, kāpēc viņa nopelni Amerikas kolonizācijas organizēšanā visai mazi. Spāņu kolonizātori arī bij aizjēmti ar Eldorado - zelta zemes meklēšanu. Slavas, varas un bagātību kāri, bet spējīgi avantūristi Kortešs un Pizarro sagrāva acteķu un inku civilizāciju. Spāņu kolonijās ietilpa Centrāl- un Dienvidamerika. Te portugāļu prakse nebija pielietojama aiz derīgu tirdzniecības priekšmetu trūkuma. Tos vajadzēja papriekš ražot. Auglīgas zemes kokvilnai, cukurniedrai, varbūt arī

+) G.Roloff Geschichte der europäischen Kolonisation, 20.lpp.

vīgēm, olīvēm un vīna stādam te bij pietiekoši. Kolumbs savā otrajā ceļojumā tiešām jēmis līdz cukurniedras no Kanarijas salām, dažādas sēklas, dzīvniekus u.t.t. līdz ar izceļotājiem. Spānijā tirdzniecības kamera (Casa de contratacion) nodarbojās pirmajā Eiropas botaniskajā dārzā ar Amerikas augu akklimatizāciju un pētīšanu. Kolonijas varētu dot ādas, vilnu, spalvas u.c. dzīvnieku produktus, kokus, dārgmetālus, pērles, cukuru un līdz tam nepazītus ražojumus - tabaku u.c. Spāņu rūpniecībai tad būtu priekšrocība tiešā izejvielu saņemšanā. Spānijas zemkopība varētu piegādāt kolonistiem vīnu, eļļas un dažādus ražojumus, kas Amerikā ne visur padodas. Šie sakari koloniju un mētroles starpā būtu varējuši Spānijas tautsaimniecību pacelt vēl neredzētos augstumos. Būtu izcēlusies rosīga jūras tirdzniecība (Spānijā nepastāvēja kugniecības un ārējās tirdzniecības monopols). Spāņi būtu atraduši nodarbošanos uz jūras daudz lielākā mērā, tāpat arī kugu būvniecībā. Šāda jūras tirdzniecība būtu bijusi Spānijas saimnieciskās varenības avots. Pēc Spānijas valdības instrukcijām spriež, ka tiešām šādi nodomi bijuši, bet spāņu tautas raksturs un vispār tā laika avantūrisma gars tam pārvilka godīgi stripu pāri. Spāņu valdība rūpējās arī par indiāņu labklājību un aizsardzību pret eiropiešu samaitājošiem iespaidiem un no plantātoru jūga. Tomēr indiāņu skaits samazinājās: tie izmira slimībās, grūtā darbā kalnraktuvēs un citādi apspiestos apstākļos. No 1620.g. Paragvajā nodibinājās garīdzniecības - jezuitu valsts, bet arī te indiāņi pusotra simta gados neuzrādīja nekādu progresu pie visas humānās iekārtas. Šos ļaudis valdīja no augsšas, viņiem bij mazu bērnu tiesības. Spāņu valdībai ir tomēr bijuši nopietni civilizato-

riski nolūki - kristīgās ticības izplātīšana blakus saimnieciskās dabas mērķiem. Apgalvo, ka pat Kolumba ekspedīcijai karaliene Izabella nebūtu ļāvusi dot līdzekļus bez misioneres gribas⁺). Civitas Dei ideja bij ļoti stipra. Spānijas koloniju politiku kavēja arī viņas iejaukšanās Eiropas lietās un karos. Tautas labāko dzīvo spēku uzsūca armija un arī gerīdniecība, kā tas vēl tagad lielā mērā ir klerikalajā Spānijā (jaunā valsts iekārta šo vēsturisko mantojumu nevar vis tā viegli atmest). Apm. pusgadsimtu pēc Amerikas atklāšanas Spānijas saimniecībā bij zināms uzplaukums. Leuksaimniecība deva lielāku ienākumu, tāpat rūpniecība, kas secināms arī no pieaugušām nodokļu summām pie negrozītām nodokļu likmēm. Toledas tūka un zīda rūpniecības strādnieku skaits, piem. pieaudzis no 10.000 uz 50.000 (1520-1550)⁺⁺) Kalnrūpniecība uzplauka vācu priekšstrādnieku vadībā (tos pielaidis Kārlis V). Atzīmējams cepuru un cimdu eksports. Rūpniecības uzplaukumā koloniju loma ir nenoliedzama. Koloniju prasības bij tikpat pēc apgērba un greznuma priekšmetiem, kā pēc dzīvsudraba no Galicijas raktuvēm dārgmetallu iegūšanai. Spānijas augošās pilsētas izveidoja lauksaimniecības ražojumiem stipri paplašinātu tirgu. Ražīga darba spēka trūkuma dēļ ražošana pat nevarēja tikt pieprasījumam līdz. Tas atsaucās lauksaimniecības ražojumu cenu pacēlumā. Ārkārtīgi izdevīgs bij vīna un eļļu eksports to ražošanas nolieguma dēļ kolonijās. Aitkopību veicināja pieaugošās vilnas rūpniecības pieprasījumi. Pats par sevi seprotams, pieauga kugu skaits ievērojamā mērā. Spānijas saimniecībai atvērās grandiozas nākotnes izredzes. Viņa varēja tapt par pirmo rūpniecības lielvalsti. Koloniju ražojumu daļu, ko pati mēropole neizmantotu, tā varētu ar lielu peļņu pārdot

+)Ernst Sarnhaber Das spanische Kolonialreich als Beispiel eines kunstlichen Staates - žurnālā Zeitschrift für Geopolitik 1933., 587-594.lpp. (5. burtnīca), ⁺⁺) G. Roloff Geschichte d.europ.Kolonisation, 47.lpp.

tālāk un padarīt Eiropu no sevis atkarīgu. Lisabones loma pie tam pilnīgi saruktu. Noteikta saimniecības plāna izvešanai Spānijai kapitāla trūkuma nebija. No Peru un Meksikas Seviljā pienāca lieli sudraba sūtījumi. Pirmajā laikā gan plūstošā sudraba straume bija samērā niecīga. Valdībai piederēja ražotā sudraba piektā daļa, bet valsts ienākumos Kārļa V valdīšanas beidzamajos gados tas sastādīja knapi desmito daļu (4 miljoni dukatu valsts ienākumu kopsummā). Nīderlande, saukta "patiesā Indija", devusi nodokļos 5-6 reiz vairāk⁺). Filipa laikā notika pilnīgs apvērsums. 1545.g. atklāja Potozi raktuves Peru un 1548.g. Cakatekas raktuves Meksikā. Dārgmetallu iegūšana uzlabojās ar dzīvsudraba amalgamācijas metodes pielietāšanu. Sīku un noteiktu aplēsumu, protams, nav, bet 16. g.s. beidzamajos trīsdesmit gados uz Spāniju aizplūda apm. 10 miljoni dukātu ik gadus. Valdība no tā dabūja te desmito, te piekto daļu, t.t. vismaz vienu miljonu dukātu⁺). Tas nebija valdībai vienīgais ienākums no satiksmes ar Ameriku. Tam nāca klāt muitas, dzīvsudraba un sāls tirdzniecības monopoli. Katrā ziņā visi šie ienākumi kopā sastādīja ievērojamu daļu 14-15 milj. dukātu lielajā budžetā.

Par spīti visām milzīgajām iespējamībām Spānijas saimniecībai galu galā nekas paliekošs neatleca. Kolonijas drīz vien zaudēja mētroplē savu tirdzniecības un saimniecības veicinātāju nozīmi un kļuva vienīgi par naudas piegādātājiem privātām personām un velstij. No tā profitēja tikai kalnraktuvju īpašnieki, speditori un privilēģēto ostu (Seviljas, Kadiksas) tirgotāji. Spānijas nauda Spānijai pašai nemaz nepalika. Tā izplūda viņai cauri valsts milzīgo parādu (kas sakrāti kopš Ferdinanda Katoļa

⁺) G. Roloff Gesch. d. europ. Kolonis., 50, 1pp.

laikiem) un renšu maksājumu veidā, armijas apgādes iepirkumiem (lielgabali no Itālijas, flotei koki un tauvas no Nīderlandes u.t.t.), tāpat arī iedzīvotāju patēriņa un greznuma priekšmetu pieaugošiem iepirkumiem ārzemēs-Vācijā, Nīderlandē, Anglijā, Francijā.

Spānijas Amerikā Spānijas valdīšanas laikā iegūts dārgmetallu (Meksikā un Peru) pāri par 25 miljardiem marku = =30 miljardiem latu, t.t. ap 100 miljoni latu gadā⁺). Ar to naudu Kārlis V un Filips II gribēja izvest savu imperialistisko un rekatolizējošo politiku, kas beidzās bēdīgi. Nauda nav izšķirusi pasaules vēsturi.

Filipa valdīšanas sākumā valdība vairs nevarēja domāt par iekšzemes un koloniju tirgu apgādi pašu spēkiem. To visu veicināja ne tikai spāņu tautas bailes no ražīga darba, bet arī valdības nepareizi pajēmieni. Kā jau teikts, armija, baznīca un vispār birokratija uzsūca tautas dzīvo spēku. Šādos apstākļos arī izceļošana uz kolonijām vājināja nāciju. Ražas sāka pietrūkt, aņamzemi pat pārvērtā ganībās. Labības un citu preču trūkumam un dārdzībai valdība centās stāties pretī ar cenu diktātu, ar importa veicināšanas pajēmieniem, pat ar dārgmetallu eksporta aizliegumu. Skaidrs, ka ar to nebija karots pret cēloņiem, bet tikai pret simptomiem. Tādus pajēmienus lietāja Kārļa V laikā, bet arī Filipa II laikā notika kāds no saimnieciskā viedokļa ārprātīgs akts. Konfesionālu iemeslu dēļ norisinājās iedzīvotāju darbīgākās un veiksmīgākās daļas morisku vājašana un izdzīšana vai nogalināšana. Arī valdības patvaļīgie soļi valsts parādu renšu pazemināšanā izsauca ārzemju pretsoļus tirdzniecībā ar Spāniju. Valdībai neatlika nekas cits kā apkņaut iedzīvotājus ar smagām muižu un patēriņa nodokļi nastām. Bet arī iedzīvotāju skaits gāja uz leju: no kādiem 11 miljoniem ap

⁺) D.Schäfer Kolonialgeschichte, 55.lpp.

1492.gadu, uz 7,6 miljoniem ap 1715.g.^{+))}

Spānijas saimniecības liktens bij iezīmēts uz iznīcību.

Tai laikā arī Portugale iespējās Jaunajā pasaulē. Ar Tordesillas līgumu 1494.g. pateicoties pāvesta starpniecībai, starp spāņu un portugāļu piederumiem teoretiski tika novilkta demarkācijas līnija 370 jūdzes (1 jūdze = 6 km.) uz vakariem no Zaļā raga salām. Tolaik nemaz nebija zināms, ko katrs līgumslēdzējs iemanto. Spāņi domāja, ka viņi ieguvuši daļību Rītāzijas un Japānas izmantošanā, bet vēlāk izrādījās, ka portugāļiem ir atstāta nevien Āzija, bet arī Dienvidamerikas rietumu daļa. Portugāļu ekspedīcijas nekavējās jemt savā valdīšanā viņu atklāto Brazīliju (Brazīlijas vārdu atvasināja no sarkanā brazīlkoka, kas jau bij pazīstams no austrumiem, bet Brazīlijā sākumā bij galvenais kolonijas produkts). Sevišķu uzmanību Portugale jaunajai zemei neveltīja. Tā bij aizņemta ar Rītindijas lietām. Brazīlijai atļāva tirdzniecību tikai ar Portugāli. Politiskie likteņi bij diezgan raibi. Franču uzbrukumus atsita, bet no 1580-1650.g. bij spāņu virskundzība. Vēlāk iebruka nīderlandieši un sagrāba ievērojamu zemes daļu. Pēc svešas virskundzības nokratīšanas teoretiski novilkto (1494.g.) robežu laboja.

Par kolonijas saimniecisko dzīvi minams sekojošais: XVI g.s. beigās no turienes izveda jau ievērojamus cukura vairumus. Arī lopkopība un zvejniecība plauka. Šur tur ražoja Eiropas labības un vīnu. Drīz gan vīnkopību, tāpat tāpat eļļas un zīda ražošanu noliedza Eiropas mētopoles interesēs. Cukura ražošanā izveidojās lielas plantācijas ar vergu darbu. Zemes kolonizācija gāja uz priekšu: tirgo-

+)A.Sartorius von Waltershausen Die Entstehung der Weltwirtschaft, 40.lpp.

tājiem, misionāriem un vergu ķērājiem sekoja kolonisti gar upju krastiem un citās izdevīgākās vietās. Bahias, Rio un Paulo apvidos atrada zeltu. Ar balto, melno un sarkano darba spēku zelta raža sasniedza lielus vairumus. Vēl 18.g.s. trešajā ceturksnī deva vismaz pusi no pasaules zelta ražas⁺). Vergu medniecība vēl norisinājās līdz 18.g.simtenim. Tai ziņā bij gan zināmas nesaskaņas garīdzniecības un plantatoru un kalnraktuvju īpašnieku starpā, bet valdībai bij maz varas noteikti aizstāvēt garīdzniecības ieskatus. Bez tam arī pašiem jezuitiem pārmeta iedzimto izkalpināšanu - aizplīvurotu vērdzību t.s, "misionēs" - draudžu sabiedrībās. Kolonijas un mētroļpoles sakari nebij pastāvīgi vienādi. Sākumā valdībai bij tirdzniecības monopols, kuŗu tā iznomāja atsevišķiem rēderiem. Pēc lēņu iekārtas ieviešanas valdība no šīs tiesības atsacījās, bet jēma ievēd- un izvedmuitas un zinamu daļu no dārgmetāliem un citiem produktiem. Par to valdība atalgoja ierēdņus, uzturēja baznīcu un uzjēmās kolonijas apsardzību. Vēlāk gan nāca klāt daži monopoli - sāls un dimantu tirdzniecībā, piem. - bet tā kā apgrozījums bij mazs, arī ienākums nevarēja būt lielais. Tirdzniecības veicināšanas nolūkā atļāva arī svešiem tirgoņiem darbību pret desmitās daļas nodevu. Spāņu valdības laikā gan to kārtību tūdaļ atcēla. Pēc neatkarības iegūšanas angļi un nīderlandieši atkal tika pielaisti, bet tirdzniecībai vajadzēja iziet no Portugales ostām, kāpēc arī šottiesību maz izlietāja. Uz Antiļu salām portugāļi pāravadāja no Rietumafrikas piekrastes melnos vergus. Līdz apm.1600.gadam portugāļi šinī Gvinejas piekrastes vergu transportā bij monopolisti, bet tad holandieši un vēlāk arī angļi šai arvien ienesīgākā tirdzniecības nozarē sāka ēnergiski piedalīties⁺⁺).

+)G.Roloff Geschichte der europ.Kolonisation, 55,lpp.
++) A.Demangeon Das Britische Weltreich, 45.lpp.

Visumā Portugalē bij tāds pats stāvoklis kā Spānijai. Portugale gan dominēja kugniecībā, bet pārvadāja svešas preces un tirgojās ar svešu naudu. Portugalē tāpat nepastāvēja ievērojamāka rūpniecība. Spānijas jukās arī daudz kapitāla bij pazaudēts. 17.g.simtenī un vēlāk gan ar priviligētu tirdzniecības sabiedrību dibināšanu mēģināja koncentrēt portugāļu saimnieciskos spēkus, bet tikai ar pārejošām sekmēm. Bagāto zelta zemju atrašana arī nerādīja paliekošas pārmaiņas mētropoles saimniecībā. Ārzemniekus ļoti sargāja no zelta provincēm un milzīgas summas nogādāja mētropolē. Arī karalis sajēma savu piekto daļu, bet no 1713.g. noteiktu paušalsummu. XVIII g.s. pār Lisaboni nāca jauna uzplaukuma laiks, bet bagātības pamati te bij tikpat nezolīdi kā Spānijā. Portugalei cauri zelta straume aizplūda galvenokārt uz Angliju - Portugales galveno apgādnieci⁺). Par šo XVIII g.s. uzplaukuma laikmetu būs vēl jārunā citā sakarībā, apgaismojot viņa parādību cēloņus; te atzīmēsim, ka Portugale pakļuva stiprā Anglijas atkarībā, kas turpinājās līdz mūsu dienām. Portugāļu tirdzniecības nami uzlūkojami drīzāk par angļu faktorijām. Pieminams vēl, ka Magellana braucienu iznākumā (1519-1521) Spānija pajēma Filipīnu salas un vienojās Moluku atstāt portugāļiem pret 350.000 dukatu samaksu⁺⁺). Spānijas Karlim V bij vajadzīga nauda Eiropas lietām un par šīm tālajām salām viņš daudz nedomāja. Bet Moluku salu vērtību

+) Portugale no 1696-1756.g.pēc flotes registriem esot ievēdusi 15 reiz vairāk zelta un sudraba nekā šī laikmeta beigās izrādījies apgrozībā. Tas nozīmē, ka pēdejsais ievēdums aizplūdis uz Angliju u.c. Skt. A. Sartorius von Waltershausen Die Entstehung der Weltwirtschaft, 71.lpp.

++) G. Rolof, Geschichte d. europ. Kolonis., 58.lpp.

jau vajadzēja noprast no ta vien, ka Magellana kugis, kas vienīgais atgriezās no visiem pieciem, bij nopircis garšvielas Molukos, maksājot 2 dukati par 5 centneriem garšvielū, kamēr Londonā centners maksāja 336 dukati⁺). Viss par 215 dukatiem nopirktais kuga lādiņš Eiropā ticis pārdots par 180.000 dukatiem, ar ko daudzkārtīgi atsvērti visi Magellana ekspedīcijas izdevumi - ne vairāk par 22.000 dukatiem⁺⁺).

Garšvielu tirdzniecība vispār deva pasakainu peļņu.

2. Nīderlandes iejaukšanās koloniju lietās.

Uz Spānijas un Portugales piederumiem skaudīgi nolūkojās Anglija un Francija, kas arī darbos mēģināja traucēt savas sāncenšes, bet pagaidām bez redzamākiem panākumiem. Ievērojamākie un ātrākie panākumi aizjūras ieguvumos ir Nīderlandei. Pirmoreiz uz koloniālo iekarojumu ceļa stājās jau saimnieciski stipra un darbīga tauta. Ar jaunajiem iekarojumiem Nīderlandei nevajadzēja bagātības iemantot, bet tikai pavairot. Amsterdama jau bij ziemeļu bagātākā pilsēta. Rosīgā spedīcijas tirdzniecībā no Vidus jūras līdz Baltijas jūrai bij nodarbināti vairāki tūkstoši tirdzniecības kugu. Ziedēja tūka rūpniecība, kugu būvniecība, kā arī zvejniecība. Svarīgākā tirdzniecība bij Baltijas jūras virzienā, bet arī Lisabones tirdzniecībā Nīderlandē rosīgi piedalījās. Spānija savas flotes nepietiekoša stipruma un savas saimniecības vājuma dēļ, nevarēja Nīderlandes saimniecību satriekt. Spānija pat pirka no Nīderlandes kokus un tauvas kugiem, lielgabalus u.c. ieročus, un nīderlandiešiem iegūtā peļņa nodērēja stiprākas aizsardzības noorganizēšanai. Kaut arī Spānija pielietāja smagus spaidus un nīderlandieši ar pretsolēm neskopojās, peļņas kāre abu

⁺) D. Schäfer, Kolonialgeschichte, 54.lpp.

⁺⁺) K. Upelnieks, Kurzemēs kugniecība un kolonijas XVIII g.s. 15.ipp.

tautu starpā uzturēja tirdzniecības sakarus visu laiku. Nebij nemaz izdevīgi iztikt, piem., bez nīderlandiešu kugu labības lādiņiem.

Nīderlandiešu nolūks bij dabūt garšvielas un zīdu tieši no kolonijām līdzšinējās starptirdzniecības vietā un tādā kārtā gūt arī pirmtirdzniecības peļņu. Labvēlīgi apstākļi radās ar Spānijas Filipa II izdarīto Portugales aneksiju. Portugaļi stipri zaudēja interesi savus piederumus tikpat energiski pasargāt kā viņi tos bij ieguvuši. Viņi redzēja, ka galu galā ieguvums no viņu piederumiem nāk viņu valdniekiem kaštiliešiem par labu. Spānijas-Portugales flote pēc Armadas bojā ejas (1588.g.) bij kļuvusi vāja un tā no lielo naidnieku nīderlandiešu un spāniešu savstarpējās cīņas galvenā cietēja iznāca Portugale. Vispirms nīderlandieši 1596.g. nonāca Javā un drīz vien Amsterdama, Roterdama, Middelburga sūtīja kugu barus uz Rītindijas salām. Pašā sākumā decentralizācijas ļaunumi - mazāka aizsargāšanās spēja un lieli zaudējumi - noveda pie šo pasākumu centralizācijas Rītindijas kompanijā (20.III 1603.g.). Tā bij atsevišķu tirdzniecības sabiedrību savienība, kas izpaudās viņas pārvaldē ar 60 direktoriem, no kuriem Amsterdamai vien bij 20. Ekspedīcijas rīkoja uz kopīga rēķina, kas ir galvenais šīs kompanijas panākums. Akciju kapitālā 6.440.000 guldeņu ar pāri par 2.000 akcijām ā 3.000 guldeņi⁺) bij atļauts piedalīties visiem nīderlandiešiem. Visa šī kompānija bij politiski un personāli cieši saistīta ar valdību, ar generalštatiem. Rītindijas tirdzniecības monopols piederēja kompanijai, bet valdība dabūja nodevas. Kompanijai bij plašas pilnvaras līgumu slēgšanā, kaŗošānā, zemju iegūšanā, apcietinājumu ierīkošanā, gubernātoru iecelšanā. Tagad portugāļi nevarēja ne domāt par pretīm-

+)D.Schäfer, Kolonialgeschichte, 85.lpp.-G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 63.lpp.

stāšanos nīderlandiešu lielajām flotēm. Pakāpeniski portugāļus no viņu pozīcijām atspieda. Nīderlandieši noietās garšvielu zemju centrā un uzbruka arī Malakai. Nodibinājās Batāvija. Drīz portugāļiem nācās izvākties no Lielajām Zunda salām, arī no Ceilonas un Malakas. Ceļš uz Rītāziju bij nīderlandiešu rokās. Tie noietās pat Bengales un Koromandelas piekrastēs. Nīderlandieši ar laiku uzgāja arī Jaungvinēju, Jaunzēlandi un Austrāliju, bet šīm zemēm nepiegrieza vērību. XVII g.s. otrajā pusē viņiem piederēja tiklab kā visa Rītindijas tirdzniecība. Portugāļiem vēl bij paliekas Goa, Makao u.c., bet nīderlandieši jau bij Formozā, lai tirgotos ar Japānu un Ķīnu. Arī angļiem viņi energiski pretojās. Visiem šiem panākumiem bij arī ēnas puses. Kompanija piekopa ārkārtīgi savtīgu politiku, nepielaida un asiņaini vajāja katru, kas nebija kompanijā. Viņa neatļāva arī saviem ierēdņiem uz viņu pašu rēķina nodarboties ar tirdzniecību, piekopa intrigas iejemtajās zemēs un izveda rupjus izrēķināšanās aktus. Dabīgi, ka plauka kontrabanda, ieviesās demoralizācija pat kompanijas ierēdņos, kas bij slikti atalgoti. Par kultūras un misionāru darba veikšanu kompanija nebūt nesajūsminājās: tas varēja kaitēt tirdzniecības sakariem ar muhāmedāņiem. Tirdzniecības formas bij līdzīgas portugāļiem. Tāpat brauca tirdzniecības un kara kugi kopā baros. Trīsreiz gadā brauca flotes no Batāvijas, kur viņas salasījās kontrolei, uz Eiropu. Arī tirdzniecības priekšmeti bij apmērām tie paši, kas portugāļiem. Naudu, uztura līdzekļus un kara materiālus sūtīja uz Indiju kolonistiem, arī dažus fabrikātus (drēbes). Uz Eiropu veda piparus, kanēli, muskatu, ingveru, kafiju, tēju, zīdu, kokvilnu, vaļu, porcelānu, krāskokus, dzīvniekus u.t.t. Moluku garšvielas bij vērtīgākā prece. Kafija tikai 18.g.s. sākumā sāka spēlēt lomu. Rītindijas kompanijas

darbību raksturo tādi pajēmieni, kā priekšraksti saliniekiem, kādas garšvielas jāaudzē un cik daudz jāpiegādā kompanijai. Pat iznīcināja stādus tādās salās, kur tos nevarēja izmantot. Bagātas ražas gadījumos tās daļu sadedzināja⁺).

Portugalei vajadzēja abu rivaļu - Spānijas un Nīderlandes-cīņā ciest zaudējumus arī rietumos. 1621.gadā nīderlandieši nodibināja Rietumindijas kompaniju, kas "apstrādāja" Ameriku un Afrikas rietumus. Brazīliju tai laikā pārvaldīja spānieši un te sākumā nīderlandiešiem neveicās, bet arī beigās atjaunotā Portugale ar angļu un franču palīdzību nīderlandiešus padzen. Te t.t. nīderlandiešiem bij tikai tāda koloniāla epizode. Bet tai bij liela nozīme kā liela stila jūras laupīšanas pamatam. Pernambuko un dažas salas (Kurasao) noderēja par atbalsta punktiem nīderlandiešu kontrabandai un uzbrukumiem spāniešu kugiem. Kompanija esot ieguvusi kā laupījumu ne mazāk kā 547 spāņu un portugāļu kugus pāri par 30 miljoni guldeņu vērtībā⁺⁺). Bijuši ķērieni veselu lielu sudraba flotu veidā. Holandieši veicināja arī cukura ražošanu. Izveda arī tabaku, ādas, krāskokus no Amerikas. Sistēmātisks kolonizācijas darbs tomēr nenorisinājās, iedzīvotāji tapa arvien nemierīgāki zem holandiešu jūga. Portugāļiem bij viegli izspiest holandiešus, kad tie bij aizjēmti karā ar angļiem (no 1652.g.). Viņiem palika dažas nometnes Gvajānā (Surinama, Esekvība, Berībice) karā ar Angliju. Tām bij zināma nozīme kā cukura ražotājām.

Piezīmējams vēl, ka kolonizācijas mēģinājums Ziemeļamerikā - Jaunamsterdamā pie Hudzona līča holandiešiem neizdevās. Viņiem nepietika tautas, ko tur kolonizēt, labprāt pielaida sveštautiešus kolonizācijas nolūkā, un drīz

+) D.Schäfer, Kolonialgeschichte, 87.lpp.

++) A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 76.lpp.

vien šis apgabals pārangļojās. Citādi bij ar Afriku: Kapkolonija, ko nodibināja 17.g.s. vidū, kaut gan lēni, bet noteikti attīstījās. Te salasījās reformāti no Nīderlandes, Anglijas, Vācijas un Francijas un pārtika no zemkopības un lopkopības. Labus noņēmējus saviem ražojumiem viņi atrada kugu ļaudīs. Holandiešu elementam te palika pārsvars ar kopīgu saiti kalvinismu.

Šis holandiešu uzņēmības saimnieciskais rezultāts bij šāds. Arvien vēl Baltijas tirdzniecība bij galvenā un koloniju tirdzniecība un kugniecība sastādīja mazāko daļu, bet tā ievērojami palielināja Nīderlandes bagātības un radīja jaunas rūpniecības nozares, kā arī paplašināja pastāvošās. Rītindijas kompanija maksāja nodevas valstij un izdalīja augstas dividendes, kas sakarā ar lielo akcionāru skaitu nāca visai nācijai par labu. Dividendes pirmajos 40 gados bijušas 12-20% caurmērā⁺), bet esot maksātas pat līdz 75%⁺⁺), 3/4 no ieveduma aizgāja atkal uz ārzemēm, ar ko nopelnīja starptirdzniecība un spediģija. No jauna radās un tika attīstīta veicinātas zīda austuves, dimantu slīpētaves, zelta un sudraba kaltuves. 17.g.s. Nīderlande bij bagātākā valsts. Koloniju braucienos izauga jauna piedzīvojusi jūrnieku cilts, kas arī uz kara kugiem derēja un kuģiem spānieši pretī turēties nevarēja. Nīderlandes saimnieciskais uzplaukums iekrita 17.g.s. pirmajā pusē. Vispār visu 17.g.s. holandieši ar savām kolonijām, ar tirdzniecību, kugniecību un ar tirdzniecības un naudas lielu tehnikas izveidošanu iejēma vadošo lomu Eiropā. Koloniju iekarošana un to monopolistiska pārvaldīšana un vispār ārējās tirdzniecības attīstīšana, neaizmirstot arī zemkopību, sevišķi lopkopību un rūpniecību, bij Holandes varenības un bagātības pamati.

⁺) Roloff, Gesch.d.europ.Kolonis., 71.lpp.

⁺⁺) Schäfer, Kolonialgeschichte, 87.lpp.

Lielo koloniju valsti holandieši izveidoja galvenokārt uz portugāļu rēķina un no tās tie guva milzu ienākumus ar kafijas, rīsa, cukura, indigo, koku u.t.t. tirdzniecību, kas galvenokārt norisinājās Rīt - un Vakarindijas sabiedrībās. Šinī koloniju tirdzniecības un saimniecības uzplaukuma laikā saraustās bagātības holandiešus padarīja par lielākiem Eiropas kreditoriem. Vēlāk - 18.g.s. neesot bijusi gandrīz neviena Eiropas valsts, kas nebūtu holandiešiem bijusi parādā. Aizjēmās valdības un privātpersonas, arī Vakarindijas plantātori, sabiedrības un tirgotāji. Noteiktu datu gan trūkst. Pirms franču revolūcijas valdību aizjēmumu kopsummu vērtē uz 450 - 500 miljoniem florinu⁺). Arī saviem pretiniekiem angļiem holandieši labprāt aizdeva naudu uz procentēm. Procentu likme gan nebij augsta, pa lielākai daļai 2 1/2%. Holandiešu kapitālu aizdevumu kopsummu vispāt vērtē līdz 3 miljardiem florinu⁺⁺). Parādniecēs bij arī Krievija, Austrija, Zviedrija u.c. Arī jaunās ĶAS Valstis esot aizjēmušās 6-8 to zelža⁺⁺). Holandiešu renšu ieguvumu no ārzemēm 18.g.s. otrajā pusē vērtē uz 18 miljoniem florinu gadā⁺⁺⁺). Amsterdamā bij ārzemju vērtspapīru tirdzniecības vieta. Var teikt, ka slavenā koloniju tirdzniecības pagātne, dodama lielu bagātību pārpalikumu, deva iespēju holandiešiem vēlāk lielā mērā dzīvot uz citu nāciju rēķina.

3. Anglijas un Francijas koloniju politikas sākumi.

Ne tik ātri kā nīderlandieši, panākumus guva angļi. Anglijā nebij nekāda interese par koloniju lietām. Angļu Londonas un Bristoles tirgotājiem gan bij 15.g.s. sakari ar

+) A. Sartorius von Waltershausen Die Entstehung der Weltwirtschaft, 50.lpp.,

++) " " " " " " 49.lpp.

+++) " " " " " " 50.lpp.

Vidus jūras tirdzniecības vietām, kur viņiem bez šaubām kaitēja venecieši, bet domu par tiešiem sakariem ar ražotāju zemēm viņi neloloja. Gan stipri vēlāk nodibinājās Levantas sabiedrība 1581.g., kas stājās tiešos sakaros ar Konstantinopoli, atsvabinoties no veneciešu starpniekiem. Tad jau Orientam bij stiprs pievilksanas spēks. Šīs sabiedrības tirgoņi pat sasnieguši Persijas jūras līci un Goa (Indijā) un domāja pārjemt savās rokās garšvielu tirdzniecību caur Bagdadi. Angļu tirgotāju noprotamais nolūks bij garšvielu zemes sasniegt pār sauszemi un pat pa arkstisko jūru⁺). Tā tomēr bij tikai epizode angļu centienos, kuŗi vispirms izgāja pavisam citā virzienā - uz rietumiem. No Bristoles 1497.g. jūnijā devās ceļā Kabota (Giovanni Cabotto esot bijis genujietis) ekspedīcija. Ka angļu ķēniņš Heinrichs VII nav piešķīris tāljūras ekspedīcijām nekādu sevišķu vērību, liecina tas apstāklis, ka viņš Kabota ekspedīciju netika subsidējis, tikai apsolīja atstāt jaunatklātās zemes par īpašumu zem ķēniņa virsvaldības pret nodevām, kā arī tirdzniecības monopolu ar Angliju. Tieši pēc Kolumba atklājumiem arī Kobota ekspedīcijas mērķis bij atrast rietumu ceļu uz bagātajām garšvielu zemēm. Viņš devās uz ziemeļvakariem, kur spāņi un portugāļi nevarēja traucēt un kur jūra bij pazīstama no zvejas braucieniem. Kabots sasniedza vai nu Ņufaundlendu vai Bretonkapu un arī bij pārliecināts par Āzijas austrumu atklāšanu. Šīs sekmes un baumas par zelta un garšvielu zemju atklāšanu ierosināja karaļa interesi. Drīz notika vairāki braucieni. Karalis deva privilēģijas sabiedrībām. Svešām tautām bij tur aizliegts nodarboties un nomesties. Tāpat kā Pireneju salas tautām, mērķis bij ātra iedzīvīvošanās. Nopietna kolonizācija nenotika. Bij vēlēšanās ierīkot tikai stacijas tirdzniec-

+)A.Demangeon, Das britische Weltreich, 33.lpp.

cībai, zvejai un aizsardzībai. Šo angļu pasākumu no spāņiem atšķir viņā tīri saimnieciskais raksturs: nekādu misiona motīvu te nebij. Arī vēlāk sabiedrībām angļu valdība nedeva nekādas sevišķas politiskas privilēģijas. Angļi, atklādami Ņufaundlendu un Labradoru, protams, neatrada ne zelta ne sudraba raktuves, ne arī ceļu uz Austrumāziju. Bet arī tas, ko viņi atrada – lielās zivju bagātības, bij pietiekošs stiprinājums un pamudinājums viņu tālākajai uzjēmībai. Ar to pašu angļi bij tapuši par tāljūras braucējiem. Īsos Eiropas jūru braucienus atvietoja braucieni pāri Atlantijas okeanam. Bristoles zvejnieki iepazīna Ņufaundlendas ūdeņus, un tā drīz vien nodibinājās regulāri braucieni uz šiem zivju bagātajiem apvidiem. Bristoles zvejnieki veda mājās veselus zivju lādījumus, iesālija un izsūtīja uz Spāniju un Portugāli. 16.g.s. jau viņi pārvaldīja latīņu zemju zivju tirdzniecību⁺). Šī tālā zvejniecība uzlūkojama par īstu jūrnieku skolu. Bristoles un Devonas angļi te mācījušies pazīt jūras dzīvi. Ap 1630. gadu angļu zvejnieku floti Ņufaundlendā vērtē uz 10.000 vīriem⁺). Tie vēlāk papildināja angļu tirdzniecības flotes komandas.

Angļi sāka meklēt sakarus arī ar tropiskajām zemēm. Bet te viņiem vajadzēja izcīnīt kustības brīvību pret spāņiem un portugāļiem, Angļi devās uz dienvidiem spāņu rajonā, uzmeklēdami vēl neiejemtus krastus (pāvesta nosacījumi par pasaules sadalīšanu spāņu un portugāļu starpā angļus kā reformētos nesaistīja) un ķēra spāņu kugus. Spāņu satiksme ar Amerikas piederumiem bij metodiski izveidota. No jaunās pasaules ik gadus brauca uz mētopoli divi flotes, viena ar Meksikas zeltu, otra ar Peru sudrabu no

⁺)A.Demangeon, Das britische Weltreich, 31.lpp.

Portobello. Havannā tās sastapās un kara kugu apsardzībā gar Azoru salām devās uz Spāniju. Šīs flotes bij vilinošs uzbrukuma mērķis. Amerikas piekresti angļi, meklēdami jūras ceļu uz Indiju, labi izpētīja. 1577-1580 slavenais jūras varonis Drēks (Drake) apzēgelēja pasauli, izpētīdams arī Panamas šaurumu. Sadursmēs ar spāņiem izauga vērtīgs jūrnieku materiāls. Cīņā pret sava laika lielāko koloniju varu Anglija bij mācījusies pati tapt par koloniju varu.

Spāņu rajonā nomesties uz pastāvīgu dzīvi angļi tomēr vēl neiedrošinājās un apgabals uz ziemeļiem no Floridas nelikās sevišķi pievilcīgs. Tolaik angļu prātus valdzina tāda pati ātras iedzīvošanās dziņa kā spāņus. Tikai kad spāņu vara pietiekoši ierobežota, notika lūzums angļu koloniju politikā. Koloniju politika bij paspējusi ieinteresēt ne tikai tirgotājus un jūrniekus, bet visu sabiedrību. Ar šiem jautājumiem sāka nodarboties literāti. Vairs neapmierinājās ar lielākiem vai mazākiem laupīšanas braucieniem. Neizbēgami tā laika sabiedrības interese pievērsās klimatiski izdevīgajam un vistuvākajam apgabalam uz ziemeļiem no Floridas. Apsprieda iespēju tur ražot priekšmetus, kas Eiropā nebij vai bij nepietiekošā vairumā: eļļas, zīdu, kokus, krāsvielas, darvu, ādas u.t.t. Tur varēja ražot tirdzniecības preces paši angļi, kamēr agrāk tos pirka no citām tautām un pat naidniekiem. Tika cilāti kolonizācijas plāni par noziedznieku un kļaidoņu deportāciju u.t.t. Šo plānu izvešana varēja pacelt rūpniecību ar izejvielu palētināšanu un ar tirgus paplašināšanu, kā arī ar kugniecības pieaugumu. Saimnieciskās ekspansijas gribai pievienojās arī politisks nolūks - vājināt Spāniju. Zināmu lomu varēja spēlēt arī saimnieciska pārkārtošanās pašā Anglijā - lielsaimniecību izpletīšanās un aitkopības pieaugums, kas

bij sīkzemniekiem sapīgi sajūtams: latifundiju aitas padzina cilvēkus no zemes. Tieši tai laikā gan šis process esot bijis apstājies⁺). Vispār Anglijā labklājība tomēr pieauga. Pieauga būvniecība pilsētās un laukos, pieauga apgērbu presības, auga cukura rafinētavas, stikla, papīra rūpniecības, kas raksturo augošu dzīves standartu. Līdz ar to pieauga vēl jaunas prasības, tā kā koloniju interese Anglijā jāuzlūko par augoša spēka ekspansiju, ne tikai par zināmu aprindu trūcīgu apstākļu izpaudumu. Ar Spānijas rūpniecību lietas gāja uz leju, bet Anglijas rūpniecībai vajadzēja rast izejvielas. Spānija mēģināja pat eksportu kavēt, Anglija gribēja to veicināt. Spānijas kolonijās arī rūpniecības izejvielas ražoja niecīgos apmēros. Spānijas rūpniecībai puslīdz pietika ar to, ko tai deva iekšzeme. Ir arī liela starpība angļu un spāņu tautu raksturos: angļu sīkstums un darbīgums ir vispār pazīstams, kamēr spāņiem nav saimnieciskās uzņēmības gara.

Pirmie kolonizācijas mēģinājumi Virģinijā Valtera Raleigh vadībā neizdevās. Kolonisti izklīda zelta kārē un gāja bojā cīņās ar indiāņiem. Tikai pēc kara ar Spāniju jaunā Stjuarta dinastija varēja ķerties energiski pie darba. 1606.g. nodibinājās divas sabiedrības (Londonas un Plimutes) kolonizācijai, aptverot apgabalu no 34-45° ziemeļriet. austrumu piekrastē. Sabiedrībām deva vienīgi saimnieciskās tiesības. Viņas drīkstēja vervēt kolonistus, viņas vienīgās drīkstēja tirgoties ar saviem apgabaliem, iegūt dārgmetālu ražu. No iegūstamā zelta un sudraba valdībai piederēja 1/5 daļa, no vara rūdām 1/15 daļa⁺⁺). Karalis patūrēja sev arī tiesību jemt muižu, kad tirdzniecība būs attīstījusies. Kolonistiem bij jādzīvo pēc Anglijas likumiem

+)G.Roloff, Geschichte d. europ.Kolonis., 79.lpp.

++)A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 199.lpp.

un tie varēja braukt atpakaļ, ja jutās cerībās vīlušies. Otrs kolonizācijas pasākums ar Džemstaunas nodibināšanu 1607. gadā (Londonas tirgotāju darbs) Česapīka (Chesapeake) līcī arī bij saistīts ar grūtībām: nebija piemērots cilvēku materiāls grūtajam kolonizatoru uzdevumam. Londonas sabiedrībai trūka arī naudas līdzekļu. Tomēr šis pasākums neiznīka. No sākuma zemkopju bija ļoti maz, bet pamazām ar privātīpašuma piešķiršanu kolonija pieauga. Galu galā pasākums pēc sākuma neveiksmēm izdevās. Kolonija ražoja labību, nodarbojās ar zveju, arī tabakas audzēšana, kurai liela nozīme zemes nākamajā labklājībā un kuņas baudīšana Eiropā nāca modē, esot sākusies jau 1612. gadā¹⁾. 1628. gadā kolonija izvedusi ap pusmiljona mārciņu tabakas⁺⁺⁾. Ar Virģinijas apstākļu konsolidāciju bija likts pamats angļu nopietnai kolonizācijai. Tie, kas bija izturējuši, bija pavisam no cita celma, nekā pirmie piedzīvojumu meklētāji. Amerikā sāka nogādāt arī sievietes, kuņas to trūkuma dēļ turēja lielā godā. Parasti agentu pūles kolonisti atmaksāja ar tabaku naudas trūkuma dēļ; no sākuma par piegādātu sievieti dots viens centneris tabakas, vēlāk pieprasījumam augot - vairāki. Tas paglāba kolonistus no sajaukšanās ar indiaņiem. 1619. gadā tie arī parādījušies pirmie melnie vergi⁺) un likts pamats plantāciju saimniecībai un lielum tirdzniecības uzplaukumam, kuņu mētopole centās, kā vēlāk redzēsīm, savā labā izmantot. Šejienes tabakas ražas darīja bagātus Bristoles, Glazgovas un Liverpules tirgotājus⁺⁺⁺⁾.

Otrajai - Plimutas kompanijai bija apgabals uz ziemeļiem līdz 48° ziem. plat., bet tā nespēja nekādu ievērojamu darbību attīstīt, kamēr vēlāk tā dabūja tiesību paplašinājumu un piejēma Jaunanglijas kompanijas nosaukumu¹⁾.

+) A. Demangeon, Das britische Weltreich, 41. lpp.,

++) G. Roloff, Die Geschichte d. europ. Kolonis., 84. lpp.,

+++) A. Demangeon, Das britische Weltreich, 42. lpp.,

1) A. Zimmermann, Kolonialpolitik, 64. lpp.

Tā izdeva savu apgabalu citiem ļaudīm, kas to ar sekmēm attīstīja. Te dibināja puritāņu koloniju. Pirmā puritāņu partijas pienāca ar kugi "May Flower" 1620.g. un izkāpa pie Todkapa, kur nodibināja Ņu - Plimutu. Ļoti grūtos apstākļos, kuŗos no kādiem 100 cilvēkiem ļoti daudzi gāja bojā, palikušie, pateicoties disciplināi, izturēja un turpmāk, kad pievienojās jaunatbraucēji, tika uz zaļa zara. Te tāpat bij sūrais zemkopju, lopkopju un zvejnieku darbs. Pašvaldības forma puritāņiem bij stingri dēmokratiska. Puritāņi nodibināja arī Masačuzetas koloniju ar Bostonu.

Par kolonizācijas sabiedrībām gan jāsaka, ka viņš neko nepelnīja, bet iekrita⁺). Pie tā nopietnā darba arī tas citādi nevarēja būt. Te nevarēja gūt ātru peļņu, bet akcionāri nevarēja gaidīt, kamēr kolonijas būs bagātas. Arī valdība uz kompanijām labi neskatījās daudzo opozīcijas elementu dēļ viņās. Puritāniskās kolonijas, atšķirībā no kroņa kolonijas - Virģinijas, bij "Chartered Companies", jo līgumi ar kompaniju bij parēgs viņu vēlākajai satversmei un viņu brīvības garantija. Valdība maz varēja iejaukties, jo to traucēja sarežģījumi Eiropā un pašā Anglijā. Nodibinājās arī katoliska kolonija Merilenda, kur bij tolerance pret visiem kristīgajiem, ne tā tas bij puritāņu apgabalos.

Angļi nelika mieru ar Rietumindijas salām un Dienvidamerikas piekrastēi. Spānijas varas sabrukums atvēra angļiem visas durvis vaļā rosīgai darbībai minētajās salās. Tropisko salu grupas kā vispār eiropiešu tirdzniecībā, tā arī Anglijas saimnieciskajā dzīvē spēlējušas savā laikā milzīgu lomu, kas nestāv nekādā samērā ar šo salu platību. Spāņi jau arī bij sajēmuši savā valdīšanā tikai

+) G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 85,lpp.

lielākās salas - Kubu, Haiti, Portoriku, Jamaiku, mazākās salas tie atstājuši neievērotas. Pēdejās tad arī pārējie eiropieši vispirms nostiprinājās. Vispirms šīs salas nodēra jūras laupītājiem, kas uzglūnēja spāņu kugiem, par paslēptuvēm un atbalsta punktiem. Pamazām nodibinājās arī tirdzniecības nometnes. Vispirms angļi ierīkojušies 1625.g. Barbadosā, kur tie jau 1605.g. bij apmeklējuši un St. Kristofera salā. Tie nodibināja nometnes arī Antigvā, Nevisā, Montserratā, Tabagā. Drīz vien šejienes auglīgās zemes pārvērtās savā ziņā par "cukura fabrikām". Par šo salu saimniecības lomu ziņas būs sniegtas turpmāk, kur būs jārunā arī par vergu tirdzniecības un vergu darba lielo lomu.

Piezīmējams, ka Dienvidamerikā gan angļiem neveicās.

Angļi nebija kūtri arī interesē par Rītindiju. Agrāk par holandiešiem 1591.gadā tie pirmo reizi pienāca Indijā. Pie tam jāņem vērā, ka uz Rītindiju, garšvielu salām un Austrumāziju angļiem nebija brīvs ceļš kā uz Ameriku. Garais brauciens ap Afriku un pa neizpētīto Indijas okeanu nebija drošs: varēja uzskatīt portugāļu flotēm vai sauszemes punktos portugāļu garnizoniem. Tomēr jau 1600. gadā, ievērojot lielās peļņas izredzes Zundu salās, nodibinājās liela Rītindijas kompānija (The Company of the merchants of London trading into the East Indies⁺). Tā tad arī kompāniju angļi nodibināja 2 gadus ātrāk nekā holandieši to bija izdarījuši. Jāpiezīmē, kā par Rītindiju toreiz sauca garšvielu salas. Pirmās ekspedīcijas bija ļoti lukratīvas, jo piedzīvoja Zundu salu iedzīmoto valdnieku pretīnākšanu naidā pret portugāļiem. Nodibinājās faktoriņas, galvenokārt Moluku salā Amboinā, Bantamā, Suratā, pat Siamā un Japānā. Angļi uzgāja, ka malajieši ļoti pieprasa Indijas kokvilnas audumus un domāja nodarboties šinī nozarē ar starpniecību.

+) A. Demangeon, Das britische Weltreich, 47. lpp.

Tāpēc arī Indijas cietzemē viņiem vajadzēja nostiprināties. Portugaļi nebija spējīgi pretī turēties, bet cīņa pret nīderlandiešu kompaniju bija jāzaudē. Pēc tam kad 1623.gadā Amboinas angļu faktorijs bija iznīcināts, angļu liktenis Ziemeļsalās bija izšķirts. Mazos apmēros gan tirdzniecība ar Indiju vēl turpinājās, palika arī dažas nometnes Javā un uz cietzemes, bet Anglijā interese par Indiju zuda pilsoņu kara dēļ. Arī pirktspējas Indijas ražojumiem saplaka. Šī laikmeta lielais ieguvums koloniju politikā vispār ir tas, ka saskaņā ar empirisma filosofa Beko (Baco) no Verulamijas klasisko formulu koloniju nākotni nemeklēja vairs apakš zemes, bet virs zemes, t.i. ne dārgakmeņu vai dārgmetālu atradnēs, bet zemkopībā un citā sūrā darbā⁺).

Franču attiecības pret kolonijām sākumā izpaudās tāpat kā angļiem un nīderlandiešiem korsaru (jūras laupītāju) braucienos un uzbrukumos spāņu īpašumam. Admirāļa Kolinji mēģinājums XVI g.s. vidū ar savu ticības brāļu hugenotu nometināšanu Brazīlijas un Florīdas piekrastē, lai nodibinātu jaunu evaņģelisku Franciju, beidzās bēdīgi. Tos iznīcināja spāņi un portugāļi. Šiem kolonistiem taču nebija katoliskās Francijas atbalsta. Paliekošu kolonizācijas darbu varēja radīt tikai oficiālā katoliskā Francija. Kaut gan ar zaudējumiem saistīti, bet ievērības cienīgi panākumi frančiem bija Kanādā. 1534.gadā Žans Kartjē nonāca Kanādā un proklamēja Francijas tiesības uz Lorenca apgabalu. Viņa ziņojumi par zvēru bagātību un izredzes uz Indijas jūras ceļa atrašanos panāca, ka ar karaļa atbalstu 1541.g. nodibinājās pirmā nometne tagadējās Kvebekas tuvumā. Pēc 3 gadiem kolonisti devās atpakaļ uz dzimteni: viņi neesot atraduši neko citu, kā tikai zvērādu tirdzniecību. Līdz XVI g.s. beigām kolonizācijas mēģinājumi pārtraukti, tikai

+) G.Roloff Geschichte d.europ.Kolonis.,78.lpp.

zvejnieku un jūras laupītāju ekspedīcijas izbrauca. Tomēr arī cauri reliģiskajiem kaņiem Francijā neizdzisa interese par Kanādu. Literatūrā norisinājās diskusija par koloniju ļaunumiem un lietderību. Pretinieku pulks tomēr saruka, redzot holandiešu un angļu pārākumu. Dibinājās veirākas tirdzniecības sabiedrības ar karaļa uzdevumu nodibināt no metnes zemkopībai, zvejai un tirdzniecībai. Par atlīdzību sabiedrības iegūva jauno apgabalu pilnā īpašumā un uz ilgāku laiku monopoltiesības tirdzniecībā ar Franciju. Kolonizējamais apgabals bij uz ziemeļiem no 40^oziem.pl. XVII g.s. pašā sākumā bij nodibināta Portrojala Akadījā un Kvibeka Kanādā, bet uzplaukums ilgi nenāca, Nebij daudz izceļotāju, arī sabiedrības kavās ar līdzekļu trūkumu. Tirgotājiem nebij uzticības pret tām. Šie pasākumi nesolīja ātru peļņu. Sabiedrības pašas nemaz nepiegrieza vērību zemkopībai, bet savās komerciālajās interesēs kolonistus mudināja uz medniecību. Tā kolonizācija norisinājās ar pauzēm, kad arī Francijā bij vājas un neaktīvas valdības. Citāds stāvoklis radās Rišeljē laikā. Francijas politika bij atšķirt Spāniju no viņas Viduseiropas valstīm un to varēja izdarīt ar stipru floti. Rišeljē saistīja nešķiramā vienībā floti, jūras tirdzniecību un koloniju politiku. Vecās koloniju sabiedrības likvidēja un 1627.gadā nodibināja Jaunfrancijas sabiedrību, kurā labprātīgi vai piespiesti piedalījās tirgotāji, muižnieki un garīdznieki. Šo parasti sauca par "Simtu sabiedrību" (Compagnie des cent associes⁺), tanī bij ne mazāk par 107 locekļiem. 15 gadu laikā šai sabiedrībai vajadzēja noietināt 4.000 kolonistus un tos 3 gadus uzturēt.⁺⁺) Par atlīdzību karalis tai piešķīra zvērādu tirdzniecības monopolu uz mūžīgiem laikiem un citām precēm uz

A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 78.lpp.

" Die Kolonialpolitik Frankreichs, 47.lpp.

15 gadiem⁺). Šīs kompanijas darbību visādi veicināja. Galvenais uzdevums bij kolonizācija, bet arī vienīgi īstās katoļu ticības izplatīšana tai bij uzdots. Ir saprotams, ka hugenotus nepielaida aiz bažām, ka tie biedrotos ar svešu valšku kaimiņu kolonistiem-ticības brāļiem savai valstij par kaiti. Anglijai savās kolonijās no tā nebij ko baidīties, jo reformētie ar katoļiem mūžu dien nebiedrotos. Par jo lielu nelaimi angļi pievēca Kanadu sev jau tai laikā, kad Rišeljē bij tikko sava darba plānu izdomājis. Pirmos izspītītos kugus arī pievēca angļi. 1632.gadā angļi gan bij spiesti Francijas panākumu dēļ Eiropā kolonijas atdot, bet ar šiem traucējumiem bij daudz kaitēts. Kolonisti neradās un sabiedrība nevarēja savu uzdevumu veikt. Pamats Kanadas kolonizācijai tomēr bij likts. Tādi paši traucējumi bij Akadijā, kas arī savu francisko raksturu tomēr uzglabāja.

Spožāki panākumi Francijai bij Antiļu salās. Kādam sekmīgam flibustjēru braucienam uz St.Kristofu sekoja kompanijas nodibināšana (1626.g.), kurai Rišeljē nodeva salas, cik nu bij iejemas vai tiks iejemas, izmantošanā. Sabiedrībai bij tiesība 20 gadus šo zemju bagātības pilnīgi izmantot, pat tabaku bez muitas Francijā ievest, valdībai vajadzēja nodot desmito. Šī sabiedrība, vairākas reizes pārveidodamās, vēlāk 1664.g. pat vēl dabūja premijas par ievestām un izvestām precēm⁺⁺). Sabiedrība tūlīt sajēma Sankristofu un Barbadosu. Kādreiz gan stipra spāņu flote kolonistus sadzina zemes iekšienē vai jūrā, bet izklīdušie vēlāk atkal atgriezās - spāņi nevarēja turēt pastāvīgu apsardzību. Vēlāk pārveidotā sabiedrība, kuŗu no 1635.g. sauca par Amerikas salu kompaniju (Compagnie des Iles de

+) G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 98.lpp.

++) A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 213.lpp.

l'Amerique⁺), izmantoja arī Gvadelupu, Martiniku, Latortu un Sandomingas ziemeļu piekrasti. Kolonijas ātri progresēja. Rišeljē nāves gadā (1642) tur bij jau 7.000 franču un daudz melno⁺⁺). Šo sekmju dēļ kompanijas privilēģijas pagarināja un atļāva visu produktu ieviešanu no salām Francijā bez muitas. Vidusamerikas salām bij daudz lielāks pievilcības spēks viņu tropisko bagātību dēļ un aiz piedzīvojumu izredzēm. Ziemeļos - Kanadā bij sūrs un vienmuļš darbs un tur nevarēja lielu bagātību saraust. Arī citas koloniju valstis bij taisījušas mēģinājumus ar noziedznieku u.c. elementu deportāciju, bet franči Vidusamerikas salās to pirmo reiz izdarīja lielākā stilā. Tie nosūtīja vagabundus, ubagus, noziedzniekus u.c.tml. un dažus gadus nodarbināja spaidu kārtā plantācijās bez atlīdzības, lai atkalpotu transporta izdevumus. Šiem pirmajiem baltajiem vergiem vēlākā laikā sekoja melnie vergi. Šie deportētie varēja arī izstrādāties uz augšu un iegūt zināmu turību.

Bez pieminētiem pasākumiem vēl atzīmējams, ka Ruanas tirgotāji nodibināja nometnes Gvajanas piekrastē. Afrikā Senegales grīvā uz Rišeljē ierosinājumu 1626.g. nodibināta nocietināta faktorijs, liekot pamatu kolonijai ar lielāku nākotni. Madagaskaras ieņemšanai un tirdzniecībai ar Indiju dibinājās kompanijas, kas tomēr ilgi nepastāvēja.

Kārtība bij parasti tāda, ka kompanijas zemi sadalīja pēc patikšanas, pārdodot, iznomājot un izdodot uz lēnu tiesībām turīgākiem uzņēmējiem⁺⁺⁺), kas bieži ieguva pievilcības dēļ pat muižniecības titulus. Tie savukārt izdalīja zemi mazajiem saimniekiem, kam bij jāmaksā zināmas nodevas un jāmaļ kunga dzirnavās (Kanadā). Tiesāja karaļa gubernators. Tomēr visas tās lietas vēl nebij stingri nokārtotas.

+) A. Zimmermann, Kolonialpolitik, 80 lpp.

+) " Die Kolonialpolitik Frankreichs, 56.lpp.

++) " Kolonialpolitik, 333-334.lpp.

4. Eiropas valšku koloniju politika līdz Lielajai Franču revolūcijai.

A. Koloniālās epizodes.

XVII g.s. kolonijās jau bij ieguldīts daudz naudas, darba un cilvēku kapitāla. Šinī laikā arī mazākās valstis ne tikai domāja par koloniju iegūšanu, bet arī mēģināja to invest dzīvē. Tā laika koloniju interesi raksturo daudzas koloniju politikas epizodes, kuŗās piedalījās Ziemeļ - un Viduseiropas valdības. Dānijā pat 1612.gadā nodibinājās Rītindijas kompanija, kas pastāvēja pusotra simta gadu un kaut gan samērā šauros apmēros, tomēr izdevīgi tirgojās ar faktoriņu palīdzību Koromandeles piekrastē un Gangas apgabalā. Kāda dāņu Rietumindijas sabiedrība vēlāk ieguva St.Tomā salu (1671.g.) un Ste. Croix (1733.g.). Zviedru sabiedrība nodibināja 1634.gadā nometni Deleverā (Ziemeļamerikā) un nometināja tur zviedru un somu zemniekus. Pēc 20 gadiem (1655) gan šo koloniju sagraba nīderlandieši. Ziemeļeiropas valstīm tolaik bij samērā daudz lielāka nozīme nekā mūsu dienās. Tai laikā arī nelielā Kurzemes hercogiste izmēģināja laimi Rietumindijā un Rietumafrikas piekrastē. Šie pārejošie pasākumi gan visumā koloniju vēsturē maz ko nozīmē, bet tie ir ļoti raksturīgi laikmetam. Pie Kurzemes koloniju epizodes, kas skar Latvijas saimnieciskās attīstības vēsturi, apstāsīsimies ilgāk. Kurzemes hercogs Jēkabs, kuŗš savā amatā stājās 1642.gadā, savas kolonijas Gambijā un Tabago salu ieguva pirkšanas ceļā. 1651.gadā Kurzemes ekspedīcija no nēģeru Kumbo valsts ķēniņa nopirka pilnīgi neapdzīvoto Andreja saliņu Gambijas upes vidū vairākus desmit kilometrus no upes grīvas. Tad pat nopirkta Baijonna pie upes grīvas

kā arī Džillifri novads upes ziemeļu krastā, pretī Andreja salai. Vēlāk arī pirkšanas ceļā iegūts zemes gabals faktori-rijas dibināšanai Kažanas nēgeru ķēniņa valstī zemes iekšie-nē, kādus 100 km no jūras⁺). Galvenā Gambijas eksportprece ir zemes rieksti, bez tam arī palmu kauliņus un lopu ādas eksportē. Toreiz hercoga Jēkaba kolonizatoriskos plānos Gambijai bijusi paredzēta nēgeru vergu piegādātāja loma Rietumindijas kolonijām. Tajā laikā izvestas arī zelta smiltis un zilonkauls. Tolaik Gambijas upes augštekā esot iegūts zelts, kuŗa stradnes mūsu dienās vairs nav zināmas. No Kurzemes tur ievēda hercoga Jēkaba fabriku ražojumus - linu audumus, vilnas segas, dažādus dzelzs un stikla iz-strādājumus⁺⁺). Tabago salu, kuŗu tur pa skaistāko Antiļu salu starpā un kuŗa tagad, tāpat kā Gambija, pieder Angli-jai, hercogs Jēkabs arī ieguvis pirkšanas ceļā no grāfa Varvika. Grāfs Varviks bijis kādas angļu sabiedrības prezidents, ieguvis šo salu savā privātīpašumā un 1652. gadā pārdevis Kurzemei. Nelielā ap 300 kv. km. sala ir ļoti auglīga ar krāšņu vegetāciju. No 1654 - 1658.g. Tabago kolonija ļoti uzplaukusi. Te Jēkabs 1654. gadā nometināja Kurzemes kolo-nistus, kuŗu skaits pēc pieejamām ziņām ir vismaz 370⁺⁺⁺). Te hercogs Jēkabs nodibina plantāciju saimniecību, kuŗai vajadzīgi nēgeru vergi. Tāpēc Gambijas, kā darba spēkā pie-gādātājas nozīme, Tabago salai bij stipri liela. Gambijā pašā kolonizācijas mēģinājumi nav izdarīti, tur bij tikai faktoriņas maiņu tirdzniecībai. Tabago salai ievērojama nozīme arī tā laika ienesīgajā kontrabandas tirdzniecībā ar spāņu koloniju piekrasti, Dienvidamerikā. Ļoti bagāto ražu dēļ no Tabago salas arī hercoga Jēkaba laikā varēja izvest lielus daudzumus piparu, kanēļa, ingvera un tabakas.

+)K.Upelnieks, Kurzemes kugniecība un kolonijas XVII g. simt.

							68 lpp.
++)	"	"	"	"	"	"	"69.lpp.
+++)	"	"	"	"	"	"	"80.lpp.

Arī kafija, kakao un cukura niedras kultivētas un dibinātas cukura fabrikas nevien cukura, bet arī ruma ražošanai. Hercoga merkantilistiskie plāni pat gājuši tik tāl, ka viņš cerējis kļūt pilnīgi no nīderlandiešu tirdzniecības neatkarīgs un pat iekarot Lietuvas, Maskavijas un pat Zviedrijas tirgu ⁺). Gambijai šinīs plānos ne tuvu nevarēja būt tā nozīme, kas Tabago kolonijai. Tomēr arī Gambijā attīstījās maiņu tirdzniecība ar nēģeru ciltīm. Visvairāk noejošās preces Gambijā bijušas - sāls, dzelzs izstrādājumi un degvīns, pēc kuŗiem nākuši dažādi audumi, apģērbi, segas, zīda lentes, vilnas zeķes, tepiķi spilgtās krāsās, spoguļi u.t.t. Ne tikai Kurzemes linu audumi un vadmala izvesti uz Gambiju, bet arī Jēkaba fabrikās ražotās dzelzs, vara un misiņa preces: podi, katli, naži, cirvji, gredzeni u.c. Kurzemes dzintars un arī Polijas un Silēzijas audekli ⁺⁺). Pēc dažādiem sarežģījumiem, kuŗus te tuvāk neapskatīsim, nāca 1658. gada katastrofa, kad Kurzemē zviedri sagūstīja hercogu Jēkabu, bet nīderlandieši atjēma Tabago salu.

1651. gadā arī galīgi tika zaudēta angļiem par labu Gambija. No Gambijas 1664. gadā Kurzemes hercogs līgumā ar Anglijas karali Kārli II ir atteicies, bet jāuzskata, ka uz Tabago salu, kuŗa gāja no rokas rokā un kuŗu angļi tagad nepārtraukti valda no 1803.gada, ar to pašu līgumu ir tiesības Kurzemei, bet tagad Latvijai kā Kurzemes hercogistes mantniecei. Kaut gan šīs tiesības uz Tabago salu Kurzemei bij dotas, tomēr tikai no 1679.g. to atdeva Kurzemei, bet kolonija bij panīkusī un 1690. gadā to atstāja beidzamie hercoga kareivji. Hercogs Fridrihs Kazimirs gudroja par salas pārdošanu Brandenburgai, tomēr prasītā cena bij par augstu. Kādreiz ievērojamās flotes un rūpniecības paliekas

+) K.Upelnieks, Kurzemes kugniecība un kolon.XVII g.simt.

++) " " " " " " 80-81.lpp.
78.lpp.

Kurzeme galīgi zaudēja Lielajā ziemeļu karā. Likteņa varā atstātajā Tabago salā visbeidzot 1803.gadā nostiprinājās angļi. Kurzemes kugniecības un tirdzniecības apmēri bij XVII g.s. ievērojami. 1658. gadā hercogam bijuši 10 kaŗa un 14 tirdzniecības kugi, bet pavisam līdz tam laikam bijis uzbūvēts 47 kaŗa un 60 tirdzniecības kugu, daudz mazāku transporta kugu un liellaivu⁺). Tolaik tas bij pilnīgi pietiekoši, lai nīderlandiešus atspiestu no Baltijas jūras tirdzniecības. Tā laika lielo risku gan rāda sekojošie skaitļi. Pēc muitas listēm 1640-1682.g. caur Zundu uz rietumiem izgājuši 339 Kurzemes kugi, atgriezušies tikai 266, bet pārējie 73, par kuŗiem ziņu nav, būs tikuši nolaupīti, gājuši bojā vai pārdoti⁺⁺). Kolonijas hercogs ieguva, lai rastu bezkonkurences tirgu savā zemē, paša fabrikās ražotām precēm, lai ar garšvielu u.c. koloniju preču tirdzniecību piedalītos pasakainajā peļņā, kā arī lai saskaņā ar laika garu iegūtu dārgmetālus-zeltu un sudrabu.

Ar kolonijām ir izmēģinājušās vēl mazākas valstiņas par Kurzemi, kā Hanoveras grāfs. Piezīmējams, ka arī vācu Brandenburgas valsts, kuŗai hercoga Jēkaba pēctecis gribēja pārdot Tabago salu, izmēģinājās Zelta piekrastē un Argvina salā (uz dienvidiem no Blanco raga).

Tas bij tāds nenokārtots laiks, kad vēl viss bij veidošanās stadijā. Viena valsts netaupīja otru, arī savus draugus nē, ja satikās koloniju tuvumā. Tas bij īsts jūras laupīšanas laiks, kuŗu valstis turēja par nepieciešamu varas un tirdzniecības politikas sastāvdaļu. Stāvoklis uz jūras bij augstākā mērā barbarisks. Kugi ķēra viens otru, sagūstītos jūrniekus pārdeva par vergiem. Vēlākie koloniju tīkotāji, kaut arī savā starpā plēsdamies, uzskatīja vecā-

+) K.Upelnieks, Kurzemes kugn.un kolon. XVII g.s., 59.lpp.
++) " " " " " " " " 65.lpp.

kās koloniju valstis par savām kopīgām ienaidniecēm. Tā laika apstākļu raksturošanai īsti vietā ir ģētes dzejas vārdi: Krieg, Handel und Pyratherie, dreieinig sind sie, nicht zu trennen (karš, tirdzniecība un jūras laupīšana ir trīsvienīgi, nešķirami).

b. Francijas un Anglijas ieguvumi un sacensība.

XVII g.s. beigās jau bij stingrāk norobežotas interešu sfairas un arī Eiropas sarežģīto apstākļu dēļ valstis vairs nevarēja kolonijās ar militaro varu plaši rīkoties. Anġļu kolonijas, par piemēru, attīstījās ļoti patstāvīgi ar plašām autonomijas tiesībām. Tā laika Anglijas apstākļos, kad pašā Anglijā cīnijās karaļa vara ar parlamentu, arī citādi nevarēja notikt. Saprotams, ka koloniju saimniecība centās iet patstāvīgus ceļus. Līdz XVII g.s. vidum tikai Virģinijai un Barbadosai bij nozīme eksporta tirdzniecībā ar cukuru, tabaku un kokvilnu. Sākumā gan Virģinija bij tirdzniecībā ar Angliju neierobežota, bet vēlāk mēropole centās izvest tabakas tirdzniecības monopolu, kas gan neesot izdevies kolonistu pretestības dēļ⁺). Tikuši noteikti tabakas ražošanas apmēri cenu uzturēšanas nolūkā. Tas bij tas pats paņēmiens, kuŗu lietāja nīderlandieši daudz plašākā apjomā savās garšvielu salās. Kolonijai tika arī nosacīts likties uz darvas, ziepju, sāls, koku u.c. Anglijas rūpniecībai vajadzīgu izejvielu ražošanu. Karalis kā atlīdzību – pretkoncesiju aizliedza tabaku ražot pašā Anglijā un atļāva to ievest tikai no Virģinijas, aizliedzot vienīgās konkurrentes Spānijas tabakas ievēšanu, vēlāk gan to atkal atļāujot, bet pret daudz augstāku muitu. Anglijā šai lietā savus pienākumus pildīja,

+) A. Zimmermann, Kolonialpolitik, 201. lpp.

bet kolonijas savus ne. Virģinija paplašināja savus tabakas sējumus un daudz pārdeva holandiešiem. Tāpat Barbadosa tirdzniecībā ar holandiešiem. Holandieši dienvidos sāka arvien vairāk angļus tirdzniecībā izspiest. Ziemeļos-Jaunanglijā un Jaunholandē apstākļi bij citādāki. Šīs kolonijas nekādus sevišķus koloniju ražojumus nevarēja dot. Labību, kokus un ādas ražoja arī Eiropā. Šīm kolonijām vajadzēja gan pašām Eiropas ražojumus, tāpēc te attīstījās kugniecība. Jau pašā sākumā ziemeļu kolonisti ieradās Virģinijas piekrastē ietirgot tabaku. Koku bagātība kugu būvēt bij labs pamats, dzelzi varēja viegli dabūt no Anglijas un zvejniecība jau tūlīt bij jūrnieku skola. Drīz vien ziemeļu kolonisti brauca uz Eiropu iztirgot tabaku, kokus un zivis. Viņi arī plaši nodarbojās ar kontrabandas tirdzniecību spāņu un citās kolonijās.

Ar Kromvela uzvaru Anglijā, nodibinoties centrālistiskai varai, stāvoklis grozījās. Kromvels sāka spaidīt rojalistiski noskaņotās koloniju daļas Merilendu un Virģiniju, vispirms aizliedzot saviem pavalstniekiem ar tām stāties sakaros (1650.g.) Gadu vēlāk tai vietā stājās navigācijas akts, kas aizliedza svešiem kugiem ievest Āreiiropas produktus Anglijā. Arī Eiropas produktus varēja ievest tikai vai nu pašas ražotājas zemes kugi vai angļu kugi, t.i, tādi, kas brauca zem Anglijas karoga un kuŗu komandas 3/4 daļas sastādīja angļi. Ziemeļu kolonistiem šis noteikums nekāitēja, jo tiem pašiem bij savi kugi un viņi bij Anglijas pavalstnieki, bet virģiniešiem un citiem dienvidniekiem ar to tapa atjēmti holandiešu tirdzniecība. Kolonistiem bij vien jāpadodas šiem noteikumiem, toties viņu autonomiju apstiprināja. Bet nīderlandieši tik pazemīgi nebij. Zaudējums tirdzniecībā viņiem bij nenoliedzams. Arī citas nesaskaņas, starp citu Amboinas incidents, vēl bij angļu un nīderlan-

diešu starpā. Karš pienāca drīz vien. Angļi zaudējuma gadījumā būtu nonākuši pavisam bēdīgā stāvoklī: viņu kolonijas būtu tiem atrautas un kugniecība apgrūtināta. Tāpēc angļi lika daudz uz spēles.

Neskatoties uz holandiešu pārākumu kugu skaitā un dažādā ziņā, tomēr, pateicoties holandiešu sliktākai organizācijai un jau vājinātai disciplīnai, angļi ar savu augošo spēku uzvarēja. Holandiešiem nebij interese karot. Viņu tirgotāji gribēja mieru ar visu pasauli, jo ar visu pasauli tie tirgojās. Holandiešu tirdzniecība arī pēc kara bij plaša un viņu tirdzniecības flote vēl ilgi bij pārāka par angļu. Angļi ar uzvaru nodrošināja savu stāvokli un guva pamatu nākošai ekspansijai. Holandiešiem bij jāatzīst navigācijas akts, jāatlīdzina Amboinas zaudējums un jāatdod Helenas sala. Arī Brazīlijas piederumus tie sakarā ar šo karu atkal pazaudēja. Karš nebij samērā ilgs: no 1652 - 1654.g.

Angļi tūlīt pēc tam vērsās pret Spāniju, iejēma Jamaiķu un Sandomingu un karā ar Spāniju vairākas tās flotes iznīcināja. Angļi pabalstīja Portugāli, kas cīnījās pret Spāniju par savu brīvību. Par to angļi tika pielaisti Portugāles Indijas tirdzniecībā. Indija ar svarīga etapa-Helenas salas iegūšanu tapa atkal par angļu ekspansijas mērķi.

Ar Stjuartu restaurāciju 1660.g. Anglijas politikas virzienā nekas negrozījās. Anglijai vajadzēja tapt par pirmo jūras un koloniju valsti. Viņa 1661.g. ieguva no Portugāles kā pateicību par aizstāvību pret Spāniju Bombeju un Tanžeru, kas nozīmēja, ievērojot jau agrāk notikušo Helenas salas izmantošanu, svarīga jūras ceļa iegūšanu.

Nākošajā karā ar Holandi (1664-1667) angļi ieguva

Jaunamsterdamu, kas pārvērtās viņas iekarotājam Jorkas hercogam par godu par Ņujorku un tapa par ātri uzplaukstošu tirdzniecības pilsētu. Angļi gan zaudēja Rietumindijā, bet tam bij mazāka nozīme: aizjūras sakari arvien vēl galvenokārt notika ar Ziemeļameriku. No jauna nodibinājās kolonijas Karolina un Pensilvānija. Galvenais kolonistu elements arvien vēl bij religijas dēļ vajātie, kuriem pievienojās Vācijas menonīti un Francijas hugenoti. Vēlāk XVIII g.s. pirmajā pusē nodibinājās no daždažādiem elementiem, arī sodītiem, kolonija Georgijā. Pate Anglija izveda stingrāku politiku arī attiecībā uz kolonijām. Kromvela navigācijas aktus pastiprināja 1660.g. Tirdzniecību, tiklab importu kā eksportu, kolonijās atļāva tikai angļu kugiem un svešiem agentiem kolonijās ierasties noliedza. Šis solis gan varēja nākt par labu vienīgi šaurām rēderu aprindām, bet ne tirgotājiem un patērētājiem, kam bij atņemti nīderlandiešu speditoru lētākie pakalpojumi. Lai arī pēdīgi minēto aprindu intereses tiktu ievērotas, koloniju ražošanu un patēriņu nostādīja pilnīgi mētroles kalpībā. Sevišķi svarīgus koloniju ražojumus - tabaku, cukuru, ingveru, kokvilnu, indigo u.c. krāsvielas - drīkstēja izvest tikai uz Angliju, kuŗa tapa par šo preču noliktavu. No otras puses viss koloniju imports drīkstēja nākt tikai no Anglijas un Velsas ostām. Kugiem ar precēm no Amsterdamas un Hamburgas nu vajadzēja atgriesties papriekš Anglijā un tad tikai tie varēja braukt uz Amerikas kolonijām. Tikai dažas preces - sāls no Eiropas un vīns no Madeiras - bij no šī aprobežojuma brīvas. Sekas, protams, visam tam bij, ka kolonistu eksporta preces cenā krita, bet importa preces cēlās. Cietēji izrādījās dienvidnieki. Ziemeļu kolonistu parastie ražojumi - zivis, gaļa, labība, koki u.c. nebij padoti tādām liktenim: tie jau bij arī pašā Eiropā un Anglijā.

Jaunanglijas flote turpināja augt un vest uz Eiropu dienvidnieku ražojumus un arī savus kviešus, kokus u.c.

Aprobežoto preču (to preču, kuŗas drīkstēja izvest tikai uz mētropoli) saraksts bij mainīgs pēc mētroles katreizējās vajadzības. Nāca klāt šai sarakstā arvien jauni ražojumi. Mētroles kugu būvniecībai augot, eksporta noteikumi ķēra arī ziemeļu kolonijas. Tos attiecināja arī uz maistiem, darvu, piķi, kaņepājiem, vaŗu. Vēlāk mētroles agģerbu rūpniecībai par labu noteikumus attiecināja arī uz zvērādām. Visi angļu pajēmieni izgāja uz mētroles labuma veicināšanu. Labību, par kuŗas konkurenci bij jābaidās, aplika ar augstu ievedmuitu Anglijā. Vispār gan koloniju precēm bij zemākas ievedmuītas, bet motīvs te nebij labdarība kolonijām, bet mētroles intereses. Arī tas apstākļis, ka svešu tabaku aplika pie importe ar augstu muitu, izskaidrojams ar vēlēšanos veicināt kugniecību starp Angliju un viņas kolonijām. XVIII g.s. sākumā koloniju tabakas eksportu vērtē uz apm. pusi no visa koloniju eksporta. Angļi 2/3 daļas tabakas atkal izveda, labi pelnīdami, uz ārzemēm⁺). Tabakas ražošana sevišķi uzplauka dienvidu kolonijās un salās, drošā tirgus dēļ. Jamaikas un Barbadosas cukuru Anglijā aizsargāja ar augstām muitām uz spāņu un franču cukura. Jamaikas kafijai bij tā pati labvēlība, bez tam tas bij izdevīgi aiz merkantilistiskiem motīviem: Jamaikas kafiju sameksāja ar Anglijas fabrikatiem, bet austrumu kafija agrāk bij jāsamaksā naudā.

Kolonistu protestiem nebij penākumu. Režimu maiņas Anglijā kolonistiem labu nenesa. Groži pēc Stjuartu krišanas tika pievilkti vēl ciešāk. Angļu valdība strādāja ne tikai tirgotāju, bet arī mētroles rūpnieku eksportieru

+) G. Roloff, Geschichte d. Europ. Kolonis., 118. lpp.

interesēs, kuŗiem vajadzēja ne tikai lētas izejvielas, bet arī drošus tirgus. Valdība rūpējās no vienas puses par izejvielu ražošanu Amerikā, ievēda premijas par uz mētro- poli izvesto kugu materiālu, uzdeva gubernatoriem rezervēt karaļa flotei labākos kokus un aizsargāt mežus, veicināja ar prēmijām dzelzs izvešanu uz mētro- poli un indigo audzē- šanu Karolinā. Agrāro produktu ražošanas veicināšanai bij par pamatu arī otra doma - atturēt kolonistus no rūpniecī- bas. Angļu valdības tālākie soļi taisni izgāja uz rūpniecības noliegšanu Ziemeļamerikā. Dienvidu plantāciju apga- balos, protams, rūpniecības nevarēja būt, bet ziemeļnieki mētro- poles spaidus sajuta sāpīgi. Mētro- poles vilnas vērp- tuvju un austuvju interesēs 1699.gadā noliedza vilnas fab- rikatu eksportu, pat pārvadāšanu aizliedza. Angļu vilnas fabrikātu eksports XVIII g.s. uz Ameriku bij ievērojams. Ziemeļnieku centieni gluži dabīgi izgāja uz savas rūpniecības radīšanu, jo viņu agrārie ražojumi bij arī Eiropai pašai un bij grūtības to novietošanā tirgū. Kugu būvniecība un tekstilrūpniecība bij ziemeļnieku pirmie pasākumi rūpniecībā. Arī cepuru rūpniecību angļi spaidīja, nolieg- dami eksportu un citādi. Dzelzs rūpniecībā tas pats - sā- kumā apmierinājās ar prēmijām uz mētro- polē ievesto dzelzi, bet vēlāk taisni aizliedza dzelzrūpniecību.

Anglijas politiskajā un saimnieciskajā uzplaukumā kolonijām gan nav vienīgsais nopelns, bet viens no galvenajiem faktoriem tās ir. Bez kolonijām Anglija nebūtu tā, par ko tā izauga. No XVIII g.s. sākuma Anglijai piederēja lielākā tirdzniecības flote pasaulē, bet par stiprāko tirdzniecisko un politisko varu tā bij jau tapusi ar Krom- vela navigācijas aktiem. No 1688. gada trīsdesmit gedu lai- kā Anglijas tirdzniecības flote bij pieaugusi no 190.000 tonnām uz pāri pat 300.000, bet ārējā tirdzniecība pie-

augusi no 7 1/2 milj. uz apm. 14 milj.mārc.sterl., muitas iejēmums no 780.000 uz 1.300.000 mārc.sterl.⁺). Arī izceļošanas kustība uz jauno kontinentu intensīva. Arī pašas kolonijas, kaut gan tikai agrārā ziņā, bij stipri attīstījušās. Vēl bij zemes diezgan un arī iedzīvotāju nemaz tik daudz nebij, lai kolonisti mētroles spaidus sajustu pārāk nepanesamus. Kromvela laikā kolonistu kopskaitu vērtē uz 40-50.000, bet gadusimtu vēlāk uz pāri par 1 miljonu⁺⁺). Tai laikā attīstījās arī pilsētas Bostona, Filadelfija, Ņujorka ar vienu vai pāris desmittūkstošiem iedzīvotāju katrā. Ieceļotāji sastādījās no dažādiem elementiem - arī notiesāto deportācija norisinājās, sūtīja kara gūstekņus, politiskos u.c. Baltie vergi bij diezgan bieži sastopami. Gan noteikumi paredzēja to aizsardzību un tikai zināmu gadu atkarību, bet ļaunprātību jau netrūka.

Ar laiku bij attīstījušies divejāda rakstura koloniju kompleksi - ziemeļu un dienvidu. Dienvidos valdīja lielgruntniecība ar plantāciju sistēmu un balto, vēlāk melno vergu darbu. Dienvidu cietzemē un salās audzēja tabaku, cukuru, rīsu, kokvilnu lielās plantācijās. Ziemeļos valdošā bij vidusšķira. Te bij puritāņi un vairumā zemkopji. Vergu darba nebij. Sākumā jau nebij arī nekāda eksporta. Arī attīstošās pilsētu dzīve šo kārtību neiznīcināja. Dienvidi bij politiski aristokrātiski, ziemeļi - demokrātiski. Vienības nebij arī protestos pret angļu valdības pajēmieniem un arī sacelties nedrīkstēja aiz bailēm no indiāņu uzbrūkuma.

Francijai koloniju attīstības temps nav mazāks kā Anglijai. Pēc Rišeljē nāves gan ar iekšējām jukām un karjiem koloniju politiskā rosība atslāba, tā kā zuda pat Kanada

+) G.Roloff, Die Geschichte d.europ.Kolonis., 121.lpp.
++) " " " " " " 122. "

un holandieši un citas nācijas iespiedās franču piederumos Vakarindijā. Kad tas bij pāri un Francijas valdības vara nostabilizējusies, tūlīt sākās liela rosība koloniju lietās. Kanada tika atgūta, flote atjaunota, likumdošana strādāja un Ludviķa XIV valdība turpināja Rišeljē pasākto darbu. Francija tika par lielu koloniju valsti, viņas piederumu platība drīz pārsniedza Anglijas koloniju lielumu un attīstības iespējas nebija mazākas. Anglija un Francija turpmāk kārtoja koloniju lietas pasaulē. Koloniju politika arī Francijai nebija vairs tikai varas politikas piederums, bet saimniecisks instruments. Kolbērs piešķīra 1664. gadā nodibinātajai kompanijai gan Kanādu un Vakarindiju, bet ne vairs ar monopoltiesībām. Arī citus frančus tur pielauda ar valdības atļauju. Pašā kompanijā varēja piedalīties pat ārzemnieki ar 20.000 livriem katrs, tādā apsolīja Francijas pavalstnieka tiesības. Kompanijai par katru uz kolonijām izvestu tonnu apsolīja prēmiju 30 livrus, par no kolonijām ievestu - 40 livrus pie pilnīgas muitas brīvības⁺). Ne tikai atļāva, bet veicināja koloniju savstarpējo tirdzniecību. Kanadiešus taisni skubināja uz tirdzniecību ar Vakarindiju: apgādājot Vakarindiju ar labību, gaļu un kokiem, kanadieši Francijai deva iespēju paturēt sev pašai tos produktus, kas būtu jāpiegādā kolonijām, un nesaceļot cenas, veicināt Francijas rūpniecību. Svešus tirgotājus gan nepielaida. Kolbērs pat noteica noturēt kolonijās nosūtīto preču ūtrupes, lai pēc iespējas vairāk starptirgotāji gūtu labumus koloniju tirdzniecībā. Neskatoties uz centralizēto birokratisko pārvaldi, saimnieciskajā laukā privātajai iniciatīvei tika atļauta samērā liela brīvība. Spaidu un goteikumu, cik ražot u.t.t. nebija. Kolbērs veicināja pat rūpniecību kolonijās, ziemeļos

+) A. Zimmermann, Die Kolonialpolitik Frankreichs, 89.lpp.

kugu būvniecību un lielgabalu liešanu, dienvidos cukura rafinētavas, lai jēlcukurs, ko franšu rūpniecība nevarēja visu apstrādāt, neaizietu bojā, vai pat neatrastu ceļu uz ienīsto Holandi. Antiļu salās ražoja tabaku, cukuru, indigo u.c. ar nēgeru vergu palīdzību. Kanadā un Akadijā bij zempkopība, lōpkopība, zveja. Kolonizācija, tāpat kā agrāk, norisinājās lēni Kanadā, bet ātri Rietumindijā. Garīdzniecības iespaids bij liels. Izceļotāju bij mazāk kā angļiem. bet pietiekoši, lai franču vara justos uz salām droša.

Šai laikā franči uzgāja arī Misisipi apvidu, izbrauca no Kanadas puses pa upi līdz jūrai, bet ar kolonizāciju tur gan neveicās.

Arī Indijā bij liela rosība. Madagaskaras kolonizēšanas mēģinājumiem nebij sekmju, bet tika ieņemta Burbona sala (tag.Reiniona). Indijā nodibinājās Pondišerī un Surakas stacijas, noritēja tirdzniecība ar Ķīnu un Siāmu.

Francijas kolonijās tai laikā ietilpa Kanada ar salām, Akadija, Luiziana, Martinika, Gvedelupa, Sandomingas rietumu daļa, Grenada, Marigalanta, Sankristofas daļa, dažas nometnes Gvajānā, Senegales grīva un Indijas stacijas. Svarīgākie piederumi bij Kanada un Vakarindija, kas uzplauka. Vakarindija pat ražoja par trešdaļu vairāk cukura nekā Francijai pašai vajadzēja un ar Francijas starpniecību apgādāja ievērojamu Eiropas daļu⁺). Vēlāk 1740. gada cukura ražošanas nozīmi šais salās reksturo tas apstākļis, ka no 80.000 mucām cukura, kas izvestas no franču Rietumindijas salām, 30.000 gājušas uz Hamburgu un tikpat daudz uz Holandi⁺⁺). Citi svarīgi eksporta priekšmeti - tabaka, indigo, kokvilna, ingvers, kakao. Kanada uzturēja sevi un daļu no pārtikas deva Antiļu salām. Afrikas nēgeru tirdzniecība,

+) G. Roloff, Geschichte d. europ. Kolonis., 131. lpp.

++) A. Zimmermann, Die Kolonialpol. Frhkr., 213. lpp.

kas vēlāk būs tuvāk apskatīta, daudz nozīmēja kugniecības attīstībā.

Ja salīdzina angļu un franču koloniju politiku, jakonstatē lielā vienādība. Bet ir arī starpība pajēmienos. Angļi nevēlējās veicināt koloniju kugniecību vai rūpniecību, bet franči no tā nebaidījās un cerēja labumu no koloniju saimniecības vispusīga uzplaukuma. Arī attiecības pret iedzimtajiem nebij vienādas. Angļu stingro puritāņu naids pret citu ticību piederīgajiem radīja vienaldzību misīones laukā. Indiāņu ciltis tapa atspiestas un spaidītas, bet kultūras laukā tiešu sakaru ar baltajiem tām nebij. Tas pasargāja balto rasu no svešiem piemaisījumiem. Franči no tā nesargājās. Franču garīdzniecība pat vēlējās redzēt kristīgu indiāni par līdzvērtīgu franču pilsoņiem. Izskaidrojams tas arī tā, ka frančiem kā kustīgiem tirgotājiem indiāņu draudzība bij vajadzīga, angļiem, kas nodarbojās kompaktās masās ar zemkopību, ne. Tai ziņā franču iedzimto politika ir līdzīga spāņu un portugāļu pajēmieniem, kas arī kustējās "līnijveidīgi" pretēji angļiem. kuņu kustība apzīmējama par "laukumveidīgu"⁺).

Neizbēgami abām valstīm Francijai un Anglijai vajadzēja nonākt konfliktā valdonības dēļ. Koloniju jautājumi sadursmēs nebij izšķirošie, bet svarīgu lomu tie arvien spēlēja līdz. Kad notika sadursmes Eiropā, tad arī kolonijās tās bij. Francija un Anglija cīnījās par jūras valdību. Pēc Stjuartu dinastijas krišanas karš drīz vien izcēlās - 1889.g. Francijai pretiniekos bij Anglijas un Holandes spēki. Franču flotei pēc īslaicīgiem panākumiem bij cīņa jāzaudē jūrnieku rezervju trūkuma dēļ. Valsts palīdzība jūrniecības veicināšanā nebij vēl līdzējusi. Francijai bij

+) G. Roloff, Die Geschichte d. europ. Kolonis., 132. lpp.

gan paredzama nākotne uz jūras, bet nebij iespējusi vēl izaugt jūrnieku nācija. Koloniju lietās ar franču flotes zaudējumiem vēl nekas nebij izšķirts. Risvikas miera līgums 1697.g. te neko negrozīja. Citādi bij Spānijas mantojuma kara laikā drīz pēc tam XVIII g.s. sākumā. Līdz ar svarīgām Eiropas interesēm abām pusēm bij svarīga koloniju nākotne. Ja Francija pievāktu Spānijas kolonijas, Anglijas kolonijas būtu ielenktas no ziemeļiem un dienvidiem un Ziemeļamerikas koloniju nākotne būtu apdraudēta. Pēc iepriekšējā kara zaudējumiem uz jūras Francijai, saprotams, arī tagad vajadzēja zaudēt. Anḡļu kolonisti bij gribējuši atjemt frančiem visu Kanadu, bet sareḡgīto Eiropas lietu dēļ Anglijas valdība piedāvāja mieru tikai ar iekarotās Akādijas paturēšanu. (Miers bij steidzami vajadzīgs, jo Spānija gatavojās apvienoties ar Viduseiropas Habsburgiem).

Utrechtas miera līgums 1713./14.g. vēl izdarīja sekojošus grozījumus koloniju lietās. Francija atdeva anḡļiem savu Sankristofas daļu, visas tiesības uz Ņufundlendu un blakus salām, izņemot Kapbretonu. No Spānijas anḡļu Dienvidjūras sabiedrība, kas nodibināta 1711.g., dabūja tiesību ievest 4.800 nēgeru vergus (Asientolīgums), Spānijas Amerikā, kā arī Portobello katru gadu uzjemt 500 tonnu koloniju preču lādiņu un savas preces pārdot⁺). Portugale, kas bij anḡļu sabiedrotais, arī dabuja no Francijas atpakaļ apgabalu starp Amaconu un Vinsentpinsonu, kuŗu Francija bij 20 gadus no Kaijenas valdījusi.

Anglija tagad savu pārākumu bij galīgi nostiprinājusi. Kaut gan viņai bij 3 reiz mazāks iedzīvotāju skaits, viņas ārējās tirdzniecības vērtība bij vairāk kā 4 reiz lielāka. Anglijas un Skotijas iedzīvotāju skaits bij 6-7 miljoni,

+) A.Sartorius von Waltershausen Die Entst.d.Weltw.,30.lpp.

ārējā tirdzniecība 13-14 miljoni mārc.sterl. = apm. 340 milj.frs. Francijā iedzīvotāju bij 20 miljoni, bet ārējā tirdzniecība 80 1/2 milj. frs (1716.g.)⁺). Karām sekojošā miera laikā Anglijas un Francijas saimniecība attīstījās. Beidzamajā miera gadā (1738) Anglijas ārējā tirdzniecība sasniedza 20 milj. mārc.sterl.⁺⁺). Francijas ārējā tirdzniecība bij trīskāršojusies, bet sastādīja vēl tikai apm. pusi no angļu tirdzniecības. Attīstījās arī kolonijas. Angļi savas valdības grožus atlaida mazliet vaļīgāk un lielas cērības lika uz tirdzniecību ar Dienvidamerikas bagātībām. 1711.gadā nodibinātā Dienvidjūras sabiedrība ar lielu kapitālu un valdības ciešu līdzdarbību, darbībai Dienvidamerikas piekrastē līdz pat Ugunszemes dienvidu galam. Viņa jau tūlīt rīkojās ārpus visu līgumu robežām. Ar 1713.g. "Asiento-līgumu" (līgumu par tiesību piegādāt nēgeru vergus) angļi "iznesa" spāņus. Līdz 1753.gadam katru gadu bij nolīgta tiesība ievest spāņu kolonijās 4.800 vergus un 600 tonnu lielu kugi ar precēm 250.000 mārc.vērtībā ievest Portobello ostā. Angļi mēcēja to kugi ar vairāku pavadoņu kugu palīdzību vairākkārt piepildīt no jauna un citādi kontrabandu attīstīt, arī ar vergu kugu palīdzību. Tā angļi mēcēja iegūt spāņu koloniju sudraba ražas savās rokās. Anglijas tirdzniecība ar to ieguva, kaut gan pašai Dienvidjūras sabiedrībai nemaz spoši neklājās. 1720.g. krachs izpostījis daudzas eksistences un radījis Anglijā lielu apjukumu⁺⁺⁺). Jau agrāk angļi ar 1703.g. Metnas līgumu bij koloniju valsti Portugāli pašu par sava veida koloniju padarījuši. Tie ieguva tirgu Portugālē savai vilnas rūpniecībai pret vīna muitu priekšrocībām Portugālei Anglijā. Lielā mērā angļi sagrāba savās

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis.,142.lpp.

+) " " " " " 143. "

++)A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 65.lpp.

rokās Portugales, arī viņas koloniju tirdzniecību. Ar Metnas līgumu angļi izmanīgi novadīja Brazīlijas XVIII g. s. zeltu no Portugales uz Angliju. Arī pašu angļu tropiskās un ziemeļu kolonijas attīstījās.

Angļu Vakarindijas salās, kas intensīvi apsaimniekotas, drīz čumēja un mudžēja no cilvēkiem. Tās bij sava veida "cukura fabrikas". Barbadosā XVII g.s. piestājuši ik gadus vairāk par 100 kugiem, kas uzjēmuši cukuru, melasi un rumu. 1656.g. tur bijuši 25.000 baltie un 35.000 nēģeti⁺) Šīs salas platība 430 kv.km. Jamaikā (platība 10.880 kv.km) - Antiļu pērlē, kas 1660.g. nojemta Spānijai, 1698.gadā bijuši 50.000 iedzīvotāji, bet 1775.g. 210.000, to starpā 192.000 melno⁺⁺). Šī sala piegādāja vienīgi cukuru. Visā archipelagā Sankristofā, Bermudu salās, Granadā, Sanvinsentā, Tabagā, Antigvā, Domingā, Sanlusiņā attīstīta intensīva saimniecība uz tropiskās auglības un vergu darba pamatiem. Te bij arī atbalsta punkts tirdzniecībai ar Dienvidameriku. No Antiļu salām Anglijai plūda lielas begatības.

Tāpat franču ārējās tirdzniecības attīstībā kolonijām liela nozīme. Antiļu salu tirdzniecībā bij nodarbināti vairāki simti kugu, kam vairāk par 200 to tilpumu. Eksports no Francijas bij pilnīgi brīvs no muitas un koloniju imports Francijā baudīja muitas priekšrocības. Rūpniedību gan kolonijās tagad aizliedza dēļ franču rūpnieku bailēm no konkurrences. Stingrāk arī uzraudzīja, lai svešu valšņu kuģi neapmeklētu kolonijas. Koloniju produktu ražošana vareni pieauga. Pieauga balto un melno iedzīvotāju skaits. Pat Kanadā 1759.g. bij jau 54.000 iedzīvotāju⁺⁺⁺⁾

+) A.Demangeon, Das britische Weltreich, 43.lpp.

+) " " " " " 44. "

++) A.Zimmermann, Die Kolonialpolitik Frankreichs, 140.lpp.

Ar Luizianas kolonizāciju gan neveicās. Pēc tam, kad kāda vāja sabiedrība bij nesekmīgi izmēģinājusies, pie darba 1717.g. ķērās pazīstamā skota Lo (Law) kompanija. Viņa apsolīja savākt 100 milj.franku lielu akciju kapitālu un 35 gadu laikā nometināt 6.000 baltos kolonistus un 7.000 melnos⁺). Par to atkal šī kompanija baudīja Luizianas tirdzniecības monopolu un ieguva tirdzniecību ar Kanādas bebru ādām. Viņai piederētu visas ostas, raktuves un viss cits, ko tā ierīkotu. Bij arī muitas atvieglojumi importā un eksportā. Kompanija darbu sāka energiski. 1718. gadā tā nodibināja Ņuorlīnsu, ieveda vairāk iedzīvotāju nekā bij solīts, ieveda melnos vergus un uzsāka tabakas un kokvilnas kultivāciju, kas drīz deva arī peļņu. Bet netrūka arī traucējumu. Par iecerotājiem bij jāvervē dažādi mazvērtīgi kļaidoņi, gūstekņi u.c. Eiropas graudkopībai un lopkopībai Misisipi lejas daļā nebij labvēlīgu apstākļu. Tādas un tam līdzīgas grūtības bij iespējams ilgākā sistematiskā darbā pārvārēt, bet kompanijai nebij laika. Viņas uzdevums bij Francijas finanču uzlabošana. Vajadzēja ātras peļņas, bet iehešīgas raktuves nevarēja atrast. Arī tirdzniecība ar spānisko Meksiku neveicās, robeža bij noslēgta. Akciju kurss, kas ar nejēdzīgu agitāciju bij sadzīts ārprātīgā augstumā, drīz vien sabruka. 500 franku nominalvērtības akcijas, kas bij izlaistas par 300 frankiem 1719.g. sasniedza 18.000 un 20.000 franku kursu⁺⁺). 1720. gadā pasākums piedzīvoja bēdīgu galu. Visam pievienojās vēl indiāņu sacelšanās. Kolonijas pārvaldi 1733.g. pārjēma valdība. Vispār kolonistu bij ļoti maz.

Miera stāvoklis izbeidzās nesaskaņu dēļ ar Spāniju. Spānijas valdība nevarēja ciest angļu kontrabendas politiku

+)A. Zimmermann, Die Kolonialpolitik Frankreichs, 133.lpp.

++) " " " " " 136. "

un spēra stingrākus soļus -apsargāja stingrāk Dienvidamerikas piekrasti, un saķertos kontrabandistus nežēloja. Angļu kolonistiem Georgijā bij arī robežu strīdi ar Spānijas Floridu. Viss tas angļos iededzināja kara kvēli, Karš izcēlās 1739. gadā. Spānijas sabiedrotā Francija arī uzstājās ar reālu palīdzību. Strīds ap Habsburgu mantojumu Vidus-eiropā vēlāk izsauca formelu Francijas un Anglijas karu 1743.g. (septiņgadu karš). Tomēr nekādu uzvaru angļi neieguva un 1748.g. Achenas mierlīgums atjaunoja veco stāvokli. Angļu Ziemeļamerikas kolonisti tomēr nelikās mierā. Tie pastāvīgi rīvējās ar kaimiņiem frančiem. No sākuma gan franču skolotais profesionāļu karaspēks angļus spaidīja, ievirzīja apcietinājumus pat Ohaio apgabalā, bet ar laiku, pateicoties angļu flotes pārākumam un franču aizjemtībai Eiropā, vajadzēja frančiem tomēr zaudēt. Šis cīņas iznākumā franči ar 1762.g. pamieru pazaudēja Kanadu. Kanadas tā laika tirdzniecības vērtību rāda sekojošie skaitļi: kamēr angļu kolonijās toreiz ik gadus ieveda par kādām 983.000 mārc. sterliņu un izveda par 1.500.000 m.st., Kanadas importa vērtība bij apm. 8 milj., bet eksporta - 1 1/2 milj.franču⁺). Angļu vara izplatījās arī uz vakariem līdz Misisipi.

Arī spāņi, kas iestājās karā ar 1762. gadā, zaudēja. Saskaņā ar miera noteikumiem franči paturēja tikai Kanadas mazās salīņas Sanpjēru un Mikelonu kā zvejnieku stacijas. Florida nāca angļu rokās. Par apmaiņu spāņi dabūja Luizianu uz rietumiem no Misisipi. Tā franči samaksāja šo spāņu un angļu darījumu. Francija Vakarindijā zaudēja Grenadu. No pārējām salām angļi sev nostiprināja Sanvinsantu, Dominiku. Francijai tika tikai St.Lusijs. Arī Afrikā frančiem no visām Senegales stacijām palika tikai Gorē sala. Indijā franči zaudēja visus savus piederumus. Ar miera līguma notei-

+)A.Zimmermann, Die Kolonialpolitik Frankreichs, 158.lpp.

kumiem gan franči dabūja atkal atpakaļ tos piederumus, kas tiem bij pirms 1748.g., bet tas bij nieks, salīdzinot ar angļu iegūtajiem plašajiem apgabaliem Indijā. Franču vadonis Diplē gan bij ļoti energisks - no savas bāzes Pondišerī tas bij pakundzējis tuvējās indiešu valstiņas Dekanā, bet anglis Klāivs viņa plānus izjauca. Vispār 7 gadu karā Francija bij vājināta un nevarēja pietiekoši energiski iejaukties Indijas lietās. Angļi bij pakundzējuši visu ziemeļu daļu, sašaurinādami Deli lielmogula varu, un frančus, kuri neveiksmīgās cīņās pret angļiem, zaudēja arī indiešu valdnieku respektu, tikpat kā galīgi izspieda no Indijas. Frančiem par ļaunu nāca arī tas apstāklis, ka viņas norisinājās dienvidos - franču iespaids apgabalā, bet angļi pa to laiku ziemeļos netraucēti tirgojās. Tādā kārtā 1763.gadā Indijas lietas bij nokārtotas.

Šai laikā Anglijai tomēr liktenīgi sarežģījās apstākļi Ziemeļamerikā.

c. Ziemeļamerikas Savienoto Valšņu nodibināšanās.

Kolonistu pašapziņa pēc tam, kad ar viņu līdzdalību bij iekarota Kanada, bij stipri augusi. Bet Anglijā uzvaru guva virziens, kurš uzskatīja, ka karš bijis galvenokārt koloniju pašu dēļ un ka tāpēc kolonistiem nākās par to maksāt. Līdzšinējās muitas kolonisti panesa samērā mierīgi - tās viņiem nebij nekas jauns, jo tās attaisnoja arī vajadzību uzturēt angļu kara spēka daļas un segt citus administratīvus izdevumus. Atrodami pat norādījumi, ka muitas iekasēšana izmaksājusi vairāk par ienākumu no tām: 1.000 - 2.000 mārc.sterl. muitu ievākšana gadā izmaksājusi 7-8.000 mārc.sterl.⁺). Bet noteiktu pretestību kolonisti

+)A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 204.lpp.

izrādīja zīmognodokļiem 1765. gadā un citiem nodokļu plāniem. Muitas paaugstināja un ieveda jaunas stiklam, sviņam, krāsām, papīram un tējai. Tāpat bij nodevas cukuram, indigo, vīnam, kafijai u.c. precēm. Muitas noteikumus amerikāņi gan stipri apgāja, tāpat kā agrāk, ar kontrabandas tirdzniecību. Ieveda vienīgi uz mētropoli izvedamo preču sarakstā dzelzi un ādas. Gan arī bij izvedprēmijas uz rīsu, kaņepājiem, liniem. Protests un sacelšanās atklāti izgāja no Masačuzetas.

Ievērojamu lomu spēlēja Benjamins Franklins, kas sākumā uzstājās kā samierinātājs. Kolonistiem bij vāja militārā puse un arī vienības kopīgā kara darbībā diezkādas nebij. Angļi drīz dabūja savā varā visu piekrasti un pat galvenā pilsētu Filadelfiju. Līdz neatkarības izsludināšanai 4. jūlijā 1776.g. amerikāņiem vēl bij krietni ko pecinīties. Bij izsludināts angļu preču boikots. Angļu eksports uz Ameriku 1768.g. bij 240.000 mārc.sterl., bet nākošajā gadā vairs tikai 163.000^{*)} Amerikā bij arī daudz elementu, kas nevēlējās naidu ar Angliju. Tirgotāji, kā jau agrākos kuros, tirgojās ar ienaidnieku ar labu peļņu. Amerikai neatkarību nodrošināja tikai ārējā palīdzība. Uz Anglijas sarežģījumiem Ziemeļamerikā ar neslēptu prieku noraudzījās Francija un Spānija. Šie vecie angļu ienaidnieki šķita pienākušu īsto laiku Anglijas nobīdīšanai no pasaules valdonības skatuves. Angļu flote jau minēto sarežģījumu dēļ nevarēja būt bīstama franču flotei, kuŗa arī bij stipri pieaugusi. Vispār arī franču koloniju saimniecība bij gājusi uz priekšu. Cukura, kafijas, tabakas, indigo, kokvilnas ražošana bij pussimts gadu laikā pieaugusi vismaz uz pusi⁺⁺⁾. Francijas ārējā tirdzniecībā, kas 15 miera gados bij pie-

+) G. Roloff, Geschichte d. europ. Kolonis., 160. lpp.
++) " " " " " " 162. "

augusi^{par} 100 miljonu franku⁺), tam bij milzu nozīme. Kolonijās izbūvēja ostas, veicināja arī amatniecību. Antiļu salās kolonizācija arvien progresēja, Gvajānā gan cieta neveiksmes. Franči, kuŗu stāvoklis t.t. bij labs, nu steidzās slēgt draudzību ar jauno Amerikas republiku. Arī spāņi bij nokaitināti ar Foklendās noņemšanu un uzsāka kuŗu ar angļiem. Spāņi cerēja arī uz Floridu un Eiropā uz Gibraltaru. Franči un spāņi Rīt- un Vakarindijā un pie Gibraltara uzstājās uz jūras pret angļiem itin droši, kaut gan nekādus reibinošus panākumus neguva. Benjamina Franklina iejūsminātie franči nosūtīja sauszemes kuŗaspēku uz Ameriku, ar ko drīz izšķīrās kuŗa iznākums amerikāņiem par labu. Versaļas miera līgums 1763. gadā galīgi atzina jauno stāvokli. Arī Francija dabūja Tabago un visas nometnes Senegalē līdz Gambijai, arī dažus apgabalus Indijā Pondišeri paplašināšanai. Spānija dabūja Floridu. Nīderlandieši, kas arī bij ievilkti kuŗa, gan zaudēja vēlākā miera līgumā Negapatamu Priekšindijā.

Nīderlandiešiem galu galā bij iznācis visvājāk. Viņu kompanija Rītindijā vēl XVIII g. simtenī bij piedzīvojusi ziedu laikus pēc tam, kad tā visu XVII g.s. bij galvenā vara Rītindijā. Neērtie sacensoņi tomēr nīderlandiešus arvien vairāk atspieda. Ar varu tos vairs nevarēja padzīt. Arī septiņgadu kuŗa laikā angļi bij nīderlandiešiem atjēmuši piederumus pie Gangas, tā kā tagad pēdejie palika vienīgi salās. Parādos iestigmšā kompanija kopš XVIII g.s. vidus panīka.

Franči guva panākumus, bet viņus nospieda kuŗa dēļ sa-
taisīto parādu nasta. Bet arī Anglija patiesībā nemaz nebij zaudējusi. Kuŗa laikā tirdzniecības pārtraukums gan to smēgi kēra. Fabrikatu eksports uz Ziemeļameriku apsīka. Kugu būves materiālu - kokus, kaņepājus, zēģeļaudeklu, piķi,

+)G. Roloff, Geschichte d. europ. Kolonis., 162. lpp.

darvu, dzelzi - kas bij vairāk nekā jebkad vajadzīgs, vairs nevarēja dabūt no Ziemeļamerikas, bet to vajadzēja atvietot ar Baltijas jūras zemju ievedumu. Trūka arī Virginijas un Merilendas tabakas, bet to varēja vieglāk pieciest. Angļi izlīdzējās arī ar portugāļu palīdzību, kuŗi skaitījās neitrāli. Uz Lisaboni un Oporto no Brazīlijas veda cukuru, tabaku, ādas, krāskokus sākumā holandiešu kuŗi, kamēr holandieši vēl skaitījās neitrāli (līdz 1780.g.), vēlāk vācu Hanzas kuŗi, bet apdraudētie angļu kuŗi mazāk. Tie minētās preces apmainījuši pret linaudeklu, labību, būvkokiem, liņiem, sviestu, zivīm, devās uz Angliju. Tādā kārtā angļi koloniju iztrūkumu diezgan ātri izlīdzināja.

Koloniju kaŗu angļi zaudēja politiski, bet par saimniecisku zaudēšanu nevar būt runa. Anglija noturējās uz jūras un saimnieciskie sakari ar jauno Amerikas republiku drīz vien nodibinājās dzīvi, jo dzīvi. Jau vienu gadu pēc miera līguma tirdzniecība bij pārsniegusi 1768.g. apmērus⁺). Amerikas saimnieciskā dzīve strauji attīstījās. Te lomu spēlēja angļu tradīcijas kā arī angļu preču palētināšanās, kas notika nevien tekstil- un dzelzsrūpniecībā. Visas labākās rūpniecības preces nāca no Anglijas. No Vācijas nāca linaudekls, no Francijas un Spānijas vīns un eļļa. Anglijas tirdzniecība ar Ameriku bij

eksports uz Am.rep.	imports no turienes
1770.g. 3.678.719 mārc.sterl.,	4.655.196 mārc.sterl.
1792.g. 8.420.151 " "	5.758.055 " " ++)

Anglija saimnieciski ieguva, politiski zaudēdama ne-mierīgo koloniju. Un labāk būj toreiz to zaudēt, nekā vēlāk - Napoleona kaŗu laikā. Anglija toreiz viegli pārcieta 245 milj. mārc. sterl.⁺⁺) kaŗa izmaksu un valsts parāda pieaugumu. Ar savas uzplaukstošās rūpniecības eksportu

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis.,165.lpp.

++)A.Sartorius von Waltershausen Die Entst.d.Weltw.,100.lpp.

Anglija viegli samaksāja izejvielu un koloniju preču importu. XVII un XVIII g. simteņos izlietātā koloniālā enerģija tagad bagātīgi atmaksājās. Tagad iestājās ievērojama pārgrozība koloniju sistēmā. Anġļu vērība piegriezās Kanas un Austrālijas kolonizācijai un savu enerģiju viņi sāka izrādīt lielās Indijas pārvaldīšanā. Kā starpstacija arī Afrika guva lielāku ievērību. Amerika jau bij visa sadalīta. Ziemeļamerikas anġļu koloniju paraugam nākošajā gadu simtenī sekoja Dienvid- un Vidusamerika. Pati Ziemeļamerikas repūblika tapa liela valsts. Amerika sāka nostāties kā neatkarīga un saimnieciski spēcīga pasaules daļa pretī Eiropai, kas nu bij tapusi par austrumu zemi. XVIII g. s. otrajā pusē gan vēl Baltijas jūras tirdzniecība bij pārāka par amerikāņu, bet pēc 1815. g. transatliskā tirdzniecība iejēma pirmo vietu pasaulē. Šī transokeaniskā tirdzniecība pamatīgi satricināja līdzšinējo koloniju sistēmu. Visām nacijām nu bij pieejamas Ziemeļamerikas Savienotās valstis, tiklab viņu kugiem un precēm, kā arī izceļotājiem. Vecā monopolsaimniecība kolonijās zaudēja pamatu. Līdz ar brīvāku tirdzniecisku garu radās pamats pasaules uzskatīšanai par vienu saimniecisku vienību, t. t. radās pamati pasaules saimniecībai. Ziemeļamerikas koloniju neatkarības cīņas bij notikušas uz divu laikmetu sliekšņa.

d. Spānijas un Portugales kolonijas.

Spānijas Amerikā, kur kolonizācija norisinājās ar ievērojamu garīdzniecības līdzdalību (t. s. redukcijas), ap XVIII g. s. beigām jau bijuši ap 2 miljoni balto iedzīvotāju⁺). Saimniecības apjoms bij ievērojami paplašinājies, kaut gan tāpat kā pirms divi dimti gadiem, pamatojās uz izej-

+)G. Roloff, Geschichte d. europ. Kolonis., 166. lpp.

vielu ražošanu. Ievērojama loma piederēja dārgmetalu ražošanai. Mētropei no visa saimnieciskā uzplaukuma gan tikai maza daļa nāca par labu. Jau no XVII g.s. ir kāds spāņu virsnieka vērtējums, pēc kura Spānijas tirdzniecība viņas Vidusamerikas piederumos būtu tikai apm. 1/12. daļa no visu citu nāciju tirdzniecības⁺). Priekšgalā stāvēja trīs lielās koloniju varas - angļi, franči, nīderlandieši, bet sava daļa bij arī hanzeatiem un dāņiem. Ziedu laikos Spānija esot nofraktējusi ne vairāk par 30.000 tonnām, bet XVIII g.s. pat tikai 1/10 daļu no tā⁺). XVIII g.s. vidū Spānijas saimniecība sasniedza zemāko stāvokli. Kugniecība un eksports uz kolonijām bij tiklab kā iznīkuši. Rūpniecība un zemkopība atradās uz tehniski zemākās pakāpes. Bij slikta politiska un finanču pārvalde un nepareiza saimnieciskā politika. Labību vajadzēja ievest no Baltijas jūras zemēm, jo Spānijā zemkopību apspieda ar nodokļiem. Ieplūdušo sudrabu tikai pa daļai uzjēma saimnieciskā apgrozībā Spānijā. Valdība, muižniecība, daudzskaitlīgā garīdzniecība izlietāja iegūto sudrabu greznumam, ārzemju-angļu, nīderlandiešu, franču preces iepērkot. Viņu spāniskais gars nicināja saimniecisku nodarbošanos. Trūka tiklab uzjēmēju kā strādnieku. XVIII g.s. vidū gan Alberoni mēģināja attīstīt zemes pašapgādību un saimniecisku nodarbību. Stāvoklis bij tāds, ka Spānija ieveda zīdu no Itālijas, linus un kaņepājus kā arī labību no Dancigas, cukuru no ārvalšņu kolonijām, dažādus fabrikātus no Holandes, Anglijas un Francijas. Spānijai, jemot kolonijas palīgā, netrūka priekšnoteikumu savas saimniecības attīstībai. Vara un dzelzs rūdas, dzīvsudrabu, sāli varēja iegūt pa pilnam pašā Spānijā. Gadsimtus vecie priekšraksti bij zaudējuši savu nozīmi, ko pierādīja milzīgo apmēru kontrabandas tirdzniecība, kas sevišķi plauka

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis.,167.lpp.

platajā Laplatas grīvā un izaudzināja Buenos Airesu. Jau 1720. gadā Seviljas, kuŗa vairs lielajiem kugiem nebij pieejama, monopols pārgāja uz Kadiksu. Bet Alberoni ķērās pie lielām reformām, atsvabinādams koloniju tirdzniecību no smagajām važām un arī finanču iekārtu pārveidodams (starp citu atceldams daudzās iekšējās robežu muitas). Galvenais it, ka 1748. gadā krita tirdzniecības ierobežojumi uz noteiktām Amerikas ostām. Atcēla monopolizēto galeonu un sudraba flotu valsts kugniecību, kuŗa drīkstēja iziet tikai no Seviljas un Kadiksas. Privilēģēti spāņu tirgotāji un rēderi tagad drīkstēja uzmeklēt kolonijas, kur viņi gribēja. Portobella un Panama, kas bij mākslīgi un nepraktiski radītas ostu un noliktavu vietas Amerikā, zaudēja savu nozīmi. Dabīgi viņu vietu iejēma Buenos Airesa un Montevideo pie Laplatas grīvas. 1765. gadā atļauta visiem spāņiem tirdzniecība ar Ameriku pret 6% muitu⁺). Tirdzniecība varēja iziet no 9 Spānijas ostām. 1766. un 1772. g. arī tiesība ievest bez muitas kokvilnu no Amerikas un 1774. gadā atļauts brīvs svarīgāko Vakarindijas ražojumu eksports. 1778. gadā galīgi atļauta spāņu koloniju savstarpējā tirdzniecība un ar Filipīnu salām. Tikai uz Meksiku šos noteikumus ilgi neattiecināja. Brīva tirdzniecība atļauta arī ar Jukatenu, Kampešu un St. Martu. Tad pat pazemināja koloniju preču muitas, ierīkoja kārtīgu paste satiksmi ar kolonijām un pašās kolonijās. Šie jauninājumi nāce gan vairāk pašām kolonijām par labu. Bet arī Spānijā piejēmas izejvielu un koloniju preču ievadumi, pieauga fabrikātu izveidums uz kolonijām kā arī kugniecība ar kolonijām. Tomēr šīs lielās reformas nespēja Spānijas saimniecību viņas pamatos grozīt. Pēc Alberoni Spānijas saimniecība atslīdēja

+)A. Zimmermann, Kolonialpolitik, 197. lpp.

atkal atpakaļ, bet angļi konkurēja spāņus viscaur ārā, arī Vidus- un Dienvidamerikā. Arī vēlāk - XIX g.s. citas valstis apgādāja no Spānijas atkritušās koloniju zemes. Spānijas kolonijās redzams pilnīgs pretstats angļu kolonijām. Ziemeļamerikā. Te skaidrs pierādījums, ka visi izdevīgie ārējie apstākļi, visi kolosālie ieguvumi nevar dot ilgstošus ieguvumus saimnieciski inertai tautai. Līdzīgs liktenis bij Portugalei. Savā laikā, kad Indijā bij nodibinātas faktorijas, Lisabones uzplaukums bij dibināts uz kugniecības un tirdzniecības pamatiem. Portugales rūpniecība un zemkopība cieta. Portugalei bij arī kopīgi politiski likteņi ar Spāniju, kad tā no 1580 - 1610.g. bij pievienota pēdejai. Reizē ar Spāniju arī Portugale gāja uz leju, kad nīderlandieši ķerēja ar Spāniju, iznīcināja kugus un izdarīja iekarojumus portugāļu Indijā un Afrikas un Amerikas kolonijās. Arī Portugalē XVIII g. simtenī ministrs Pombals izmēģinājās ar saimniecības atdzīvināšanu. Viņš ierīkoja skolas arī tirdzniecībai un amatniecībai, ievēda kārtību un likumību, veicināja graudkopību un rūpniecību, ierīkoja mesi un biržu. Privātīpašumā izdāvātos koloniju piederumus valsts atņēma atpakaļ, nodibināja tirdzniecības sabiedrības, lai atrautu jezuitiem koloniju tirdzniecību, aizliedza zelta izvešanu. Saimniecības pacēlums izpaudās nevien koloniju, bet visas ārējās tirdzniecības uzplaukumā. Bet pēc Pombala atkal sākās nīkšana. Patiesībā viss, ko Portugale savā saimniecībā ir varējusi radīt, ir lauksaimnieciska specializācija ar vīnu, rozīnēm, olīvu eļļu, dienvidaugļiem, korķiem, zīdu.

e. Franču kolonijas pirms revolūcijas.

Gluži citādāks vēriens bij franču politikai. 1785.g. franču koloniju lielums 136.000 kv.km. ar apm.1 milj.iedzī-

votāju. Antiļu salu ievēdums Francijā bij 240milj.franku, Francijas ievēdums Antiļu salās - 150 milj.fr. Antiļu tirdzniecība nodarbināja ap 900 kugu ar 300.000 tonnām, kamēr visai franču tirdzn.flotei bij 5.500 kugi⁺).

1789.g. Francijas ārējā tirdzniecība bij 702.687.000 franku, no tās 345.083.000 imports, bet 357.604.000 eksports. Ne mazāk par 163.691.000 frankiem eksporta sastādīja Antiļu ražojumi. Francijas preču apmaiņa ar Amerikas kolonijām 1789.g. bij 296 milj. franku: par 218 miljoniem pēdējās eksportēja uz Franciju, bet par 78 milj. importēja no Francijas⁺). 1788. gadā Francija dabūja no Antiļu kolonijām 951.748 kvintalus cukura, 90.000 kvint.kokvilnas. No Rītindijas 1787.g. Francija dabūja preču par 56 miljoniem, bet 1788.g. par 38 milj. franku. Toreiz rēķināja, ka no koloniju tirdzniecības iznīcināšanas ciestu 3 miljoni mētropoles iedzīvotāju⁺).

Jāievēro, ka tirdzniecībai bij iespēja vēl paplašināties, jo vēl daudz vietās Sandomingā un citur varēja kultivēt cukuru, tabaku, kafiju, kokvilnu u.t.t. Arī Gvajana bij vēl neattīstīta, tāpat Francijas piederumi citās vietās - Indijas okeanā, Madagaskara u.c. Francijas Vakarindija Eiropu (Vāciju, Holandi un Eiropas ziemeļaustrumu zemes) vispirumā kārtā apgādāja ar cukuru un kafiju. Anglija stāvēja aiz Francijas: Jamaikas, Barbadosas u.c. salu eksports uz Angliju nepārsniedza 160 milj. franku vērtību⁺⁺). Arī franču piederumos notika reformas. Ziemeļamerikāņu sabiedrotājiem atļāva (1784.g.) ievest salās uztura līdzekļus, kokus u.c., t.i. tās preces, kuŗu pašai Francijai nebūtu pietiekoši ko piegādāt, un uzjemt franču preces. Amerikāņi bij pat vienīgie sīrupa un liķiera nojēmēji: šīs lietas Francijā neieveda, lai neradītu konkurenci

+)A.Zimmermann, Die Kolonialp.Frankreichs, 253.lpp.

++)G.Roloff, Gesch. d.euröp.Kolonis., 169.lpp.

savai rūpniecībai. Arī kontrabandu tādā kārtā centās apka-
ņot. Vispār Francijai bij izdevīga cukura, kafijas un kakao
ražošana Vakarindijā, Burbona salā un Ildefransā (Ile de
France). Citur franču koloniju politika visai laimīga nebij:
Kanadu pajēma angļi, Rītindijā tikpat kā nekas netika iegūts.

1670. gadā Kolbērs koloniju paktā (pacte colonial)
koloniju kugniecību un tirdzniecību bij noteicis par mētro-
poles privilēģiju. Kolonijām bij Francijas tirgus vaļā. Pre-
tī gan arī stāvēja dažas kompensācijas kolonijām, piem. cu-
kura importa monopols Francijā. Franču dārgie kaņi arī stip-
ri kavēja tirdzniecības un vispār saimniecības attīstību
pašā mētropolē, Kamēr angļi kaņoja, lai paplašinātu savu
tirdzniecību, franči - lai apmierinātu savu slavas kāri.
Aiz šī iemesla arī tirdzniecība ar koloniju ražojumiem Fran-
cijā sāka spēlēt relatīvi arvien lielāku lomu, salīdzinot
ar pašas Francijas ražojumiem. 1716.-1720.g. izvedumā
96 4/5 milj.v.mk. vērtībā uz koloniju precēm krita 16 4/5
milj., bet 1776. gadā izvedumā 266 2/5 milj. uz koloniju
precēm krita jau 120 milj. v.mk.⁺) Tas pateicoties Vakar-
indijas salām. Šais salās arī Francijai nekādas kolonistu
sacelšanās briesmas nedraudēja. Te gan vēl pastāvēja zinami
rūpniecības spaidi, kolonisti prasīja gan arī pēc angļu
parauga pašvaldības, bet kolonistu pašu jau arī bij tikai
60-70.000 cilvēku⁺⁺). Melno vergu toties bij daudzkārtīgi
vairāk un taisni to savaldīšanas dēļ kolonistiem nebūt ne-
bij priecīgs prāts uz mētropolē virsvaldības zaudēšanu.
Nēgeru vergu darba spēks, kuŗu jau tūlīt pēc pirmo koloniju
nodibināšanas sāka izmantot, bij piejēmis Vakarindijas salās
ārkārtīgus apmērus.

+)A.Sartorius v.Waltershausen Die Entst.d.Weltw.,40 lpp.

++)G.Roloff Gesch. d.europ.Kolonis.,170 lpp.

f. Vergu tirdzniecības un vergu darba
nozīme.

Jau 1442.gadā pieminēta kāda portugāļu ekspedīcija, kas līdz ar zeltu, strausu spalvām u.t.t. Lisabonā atvedusi arī vergus. Portugāļi kā Afrikas rietumu piekrasties kungi, bij vienīgie melno vergu tirgotāji gandrīz līdz 1600. gadam. Vergus pa daļai novietoja Portugalē, bet galvenokārt Madeirā un kaimiņu salās pie cukura ražošanas. Ar Amerikas atklāšanu izcēlās lielāks melno vergu pieprasījums. Notika gan arī tirdzniecība ar indiāņu vergiem, bet tie nebija visai piemēroti smagiem darbiem. Jau XVI g. s. otrajā desmitā nēgeru skaits Spānijas Meksikā un citās kolonijās sāka strauji eugt. Ap XVI g.s. vidu Meksikā to bija ap 20.000⁺). Vērgu piegādātāji bija portugāļi. Sevišķi uzņēmīgi, kas no Spānijas valdības bij dabūjuši tiesību kolonijas apgādāt ar vergiem (t.s. asiento), slēdza savukārt līgumus ar portugāļiem. Šī licenču sistēma bija ļoti izdevīga un ienesīga Spānijas valdībai, kaut gan kolonistiem tā krietni sadārdzinājās melnais darba spēks. Vēlāk, kad guva nozīmi cukura plantācijas, arī citu valšņu kolonijas ieveda melnos vergus. Ar XVII g.s. portugāļu monopolu vergu tirdzniecībā laupa holandieši. Holandieši rosīgi piegādāja vergus Spānijas, Anglijas un Francijas kolonijām. Arī paši Brazīlijā, kad viņi tur vienā daļā bij kungi, tie lielākā daudzumā izmantoja vergu darba spēku. Pēc šī pieņeruma zaudēšanas vergus izlietāja Surinamā. 1792.g. Surinamā bijuši jau 45.000 melnie vergi⁺⁺).

Visas Eiropas koloniju valstis nodibināja Afrikas rietumu piekrastē, sākot no Blanco raga līdz Angolai, stacijas, galvenokārt vergu vervēšanai. "Melno zilozkaulu"

+) A. Zimmermann, Kolonialpolitik, 145.lpp.,

++) " " " " 151. "

ietirgoja no melnajiem virsaišiem par audumiem, ieročiem, metala un stikla precēm un dažādiem niekiem un pārdeva uz kolonijām ar milzīgu peļņu: 100% un vairāk peļņas nebija nekāds retums⁺). Valdības gan noteica ievadumu kontingentus, bet pieprasījumu ar to nevarēja ierobežot un uzplauka arī vergu kontrabanda. Vergus sevišķi vajadzēja Antiļu salās un visur, kur bija plantācijas, arī Ziemeļamerikas dienvidu daļā. Baltie tapa par samērā mazskaitlīgu valdošo kastu. Melnos valdīja ar nežēlīgu bārdzību, tā rēķina ikgadīgu vergu skaita zudumu uz 1/15 daļu⁺⁺). Nēģeris bija spekulācijas objekts, un XVII un XVIII g.s. vispār dalība nēģeru tirdzniecībā bija ievērojama tirdzniecības nozare.

Angļi plašāka vēriena vergu tirdzniecību uzsāka tikai XVII g.s. otrajā pusē. Afrika bija ierosinājusi Londonas tirgotāju interesi. Dibinājās sabiedrības un stacijas vergu tirdzniecībai. Tāda stacija jau 1631.g. bija Gambijā. No 1680 - 1688.g. angļu kugi pārveduši 46.400 nēģerus uz Ameriku⁺⁺⁺). 18. g. simtenī vergu tirdzniecība nonāca gandrīz vienīgi angļu rokās. Ar 1713.g. asientolīgumu angļi ieguva tiesību apgādāt Spānijas kolonijas ar vergiem. Sākumā angļu uzņēmības priekšgalā bijuši Londonas un Bristoles rēderi, bet no 1730.g. tai vietā stājušies Liverpule. Laikā no 1783 - 1793.g. šis uzņēmums nofraktējis kugus ar 303.737 vergiem 15.186.850 mārc.sterl. vērtībā⁺⁺⁺). Verga caurmēra vērtība t.t. 50 mārc.sterl. Interesanta ir šī uzņēmuma trijstūrīnā braucienu sistēma. No Liverpules kugi izbrauca ar Lenksairas precēm: šautenēm, stikla precēm, alkoholu, audumiem, sīkām precēm, ko izmainīja Gvinējas piekrastē pret vergiem. No turienes ar vergu lādiņu kugi brauca seko-

+) G. Roloff, Geschichte d. europ. Kolonis., 171. lpp.

+) " " " " 172. " "

+++) A. Demangeon, Das britische Weltreich, 46. lpp.

dami pasata vējiem, uz Rietumindiju, no kurienes ieradās Eiropā ar cukuru, rumu, tabaku un kokvilnu. Šīs tirdzniecības augstāko punktu rēķina ap 1770. gadu. 1768. gadā angļi pavisam esot nogādājuši Amerikā 60.000 melnos⁺). Tai laikā šai tirdzniecībā piedalījušies 197 angļu kugi: 107 no Liverpules, 57 no Londonas un 33 no Bristoles⁺⁺) Šim uzjēmumam ir liela nozīme Anglijas saimnieciskajā attīstībā, jo deva bagātību Lenkšairai, no kurienes izgāja Anglijas saimniec. uzplaukums.

Nēgeru skaits kolonijās arvien augs. 1755. gadā angļu Vakarindijā tas bijis ap 240.000 un Virginijā ap 100.000⁺⁺⁺) 1779.g. franču kolonijās nav bijis mazāk par 478.300 vergiem, 1790.g. Sandomingā vien 452.000.¹⁾ Daudz vietā nēgeru skaits 10-20 kārtīgi pārsniedza balto skaitu. Notika nēgeru sacelšanās lielākos vai mazākos apmēros, sākot ar XVII g.s. XVIII g.s. Eiropā pieauga opozīcija pret vērdzību, tāpat kā vispār toreiz stipri kritizēja pastāvošo koloniju sistēmu.

g. Atskats un laikmeta novērtējums.

Vēl XVIII g.s. koloniju politika bij vispār merkantīlās sistēmas sastāvdaļa. Koloniju dibināšanu arī uzskatīja par merkantīlisma izvešanas līdzekli. Mētropolei bij vienīgi tiesība uzturēt kugniecības satiksmi ar savām kolonijām un, saprotams, arī vienīgās eksporta un importa tiesības. Šīs koloniālsistēmas pamatā bij 1651.g. Anglijas navigācijas akts un 1670.g. Francijas koloniālais reglāments (visus tā laika Francijas likumdošanas aktus koloniju izmantošanai mētrosoles interesēs apzīmē kopīgi par pacte colonial). Tikai dziļi XIX g. simtenī šie akti zaudēja spē-

+)A. Zimmermann Kolonialpolitik, 149.lpp.

++)A. Demangeon Das britische Weltreich, 146.lpp.

+++)A. Zimmermann Kolonialpolitik, 148.lpp.

1) " Die Kolonialpolitik Frankr., 251.lpp.

ku. No šī stāvokļa izriet mūsu dienās grūti iedomājama aizjūras satiksmes saskaldīšanās. Zināmas kolonijas drīkstēja uzturēt satiksmi tikai ar zināmām Eiropas mētroles ostām. Svešiem kugiem bij noliegta satiksme ar kolonijām, bet ja to atļāva, tad tiem papriekš vajadzēja apmeklēt mētroles ostas, kur tad ar nodokļiem neskopojās. Koloniju uzdevums bij mētropli apgādāt ar izejvielām un uzņemt mētroles fabrikātus.

Praksē lietas bij citādākas. Skaidri ziedēja kontrabandas tirdzniecība. Tā norisinājās milzīgos apmēros tiklab Eiropas valšņu, sevišķi Francijas un Anglijas starpā, kā arī koloniju starpā un starp kolonijām un Eiropu. Amerikā ievērojamākā loma bij kontrabandai Anglijas un Spānijas koloniju starpā. Virginijai bij slepena tirdzniecība ar Franciju. Atzīmējams, ka angļiem bij svarīgi ar Utrechta miera līgumu Eiropas dienvidos nodrošināt sev Gibraltar, lai Spānijā "iešmugulētu" savas preces. Merkantīlisma žņauģi jau nu saimniecībai nebij panesami, kaut gan merkantīlisms satur dažas itin saprotamas mācības. Arī noteikumi par noteiktu augu kultivēšanu un rūpnieciskās darbības aizliegumi kolonijās netika pildīti. Šos noteikumus apgāja un faktiskie apstākļi koloniju saimniecībā un tirdzniecībā bij citādāki nekā varēja likties pēc noteikumu burta.

Jāievēro, ka visa satiksme pasaules jūrās, citiem vārdiem - pasaules satiksme, tolaik bij tikpat kā viscaur koloniāla satiksme. Tirdzniecībai ar patstāvīgajām zemām - Japānu un Ķīnu bij meza nozīme. Tikai tur, kur bij koloniju noņemnes, satiksme varēja nokārtoties. Tā tad Eiropas valšņu koloniju politike ir izaudzējusi pasaules satiksmi un pasaules tirdzniecību, uz kādiem pamatiem arī paceļas tā XIX g.s. izveidotā ēka, ko tagad saucam par pasaules saimniecību.

Pasaules satiksmes un tirdzniecības tā laika samērā neliela ekstensitāte izskaidrojama ar to, ka lieli koloniju apgabali vēl bij neizpētīti. Eiropieši vēl bij daudz vietās iejēmuši tikai piekrastes punktus. Pavisam neizpētīta un nekolonizēta bij tagadējo Ziemeļamerikas Savienoto valšņu rietumu daļa, tāpat Kanādas ziemeļi un rietumi, Patagonija, Austrālija. Holandiešu Kapkolonijai un portuģaļu Angolai un Mazambikai jau bij zinamas zemes platības. Arī angļu Indijā bij zināmi apgabali iejēmti - ievērojama Bengāles daļa, Kambodžas daļa Aizindijā, arī holandiešu Ceilonas sala un frančiem Madura Indijā. Rietumindijas salas gan bij visas aizjēmtas, bet Rītindijas salu iekšiene neizpētīta. Arī koloniju iedzīvotāju skaits tādos apstākļos bij neliels, kamēr mūsu dienās Anglijas un Holandes kolonijās iedzīvotāju ir daudzkārtīgi vairāk kā mētopolēs.

Koloniju tirdzniecības apmērus raksturo sekojošie skaitļi XVIII g.s. beidzamā ceturksņa sākumā⁺)

Eiropā ieveda no

Dienvidamerikas	par 37.801.518 dālderiem,
Ziemeļamerikas	" 54.193,471 "
Antiļu salām	" 74.437.792 "
Rītindijas	" 38.637.213 "
Afrikas	" 20.000.000 "

K o p ā par 225.069.995 dāld.(785.915.000
livriem)

Apmērām 30% importa Eiropai nāca no Antiļu salām, kas izskaidrojams ar to, ka ar daudzajām ostām bij laba satiksme, kaut gan ražošanas apmēri samērā lieli nebija. Vēlākos laikos - XIX g.s. ar dzelzceļu ieviešanos, kas atslēdza citās pasaules malās daudzus plašus apgabalus, kā arī ar vergu darba atcelšanu Antiļu loma samērā ļoti samazinājās. Lauvas daļa Antiļu salās bij angļiem un fran-

+)A.Sartorius von Waltershausen Die Entstehung der Weltw.21.lpp.

čiem. Franču un angļu Rietumindijā ap 1780.gadu bij kat-riem 60-70.000 kolonistu ap 1/2 miljona melno vergu, un ap 30 milj. dālderu eksporta vērtības⁺). Antiļu tirdzniecībā samērā mazāka daļība bij Holandai, Spānijai un Dānijai, bet Zviedrijas nozīme pavisam maza. Tirdzniecības preču bij nedaudz: cukurs, kafija, indigo, kokvilna, rums, tabaka, mazliet zelta un sudraba. Tirdzniecība deva labu peļņu.

Dienvidamerikas lielākais eksportieris bij Brazīlija. Pusi Brazīlijas eksportā sastādījis zelts un dimants⁺⁺). Bez tam tā izveda cukuru, kokvilnu, tabaku, krāskokus. Ziemeļamerikā pirms neatkarības cīņām pirmā vieta eksportā piederēja Meksikai, pateicoties sudraba izvedumam. Angļu kolonijas tagadējo ZAS valšķu teritorijā stāvēja eksporta ziņā Meksikai gandrīz līdzās. Kanada un Ņufundlenda eksportēja mazāk. Arī Afrikai bij sava nozīme, uz turieni bij arī zināms eksports samaksai par vergiem.

Rītindija toreiz bij tikai tirdzniecības kolonija. Ražošana uz angļu rēķina sākās tikai XIX g.s. Viņas eksports kas dibinājās uz iedzimto kulturām, sastāvēja no garšvielām, zīda un zīda audumiem, kokvilnas un kovilnas audumiem, metaliem, dārgakmeņiem, pērlēm un porcelāna (starptirdzniecībā no Ķīnas). Afrikā Burbonas salā bij svarīgākā kolonija kafijas dēļ. No holandiešu Kapkolonijas izveda labību un vīnu. Ziemeļafrikā, sevišķi Ēģiptē, arī bij rosīga tirdzniecība. Tur līdzās turkiem darbojās arī angļi un franči, arī venecieši un toskanieši. Alžīras ārējo tirdzniecību pārvaldīja franči. Sakari ar Eiropu bij Tripolei, Tunisijai, mazākā mērā Marokai. Ziemeļafrikas tirdzniecības preces bij labība, rīss, Arabijas kafija (no Afrikas kaimiņiem) zilonkauls, ādas, kokvilna, gumija, balzāms, vilna, vasks,

)A.Sartorius von Waltershausen Die Entstehung d.Weltw., 21.lpp.
+) " " " " " " 22. "

medus, dateles, safjanādas, zīds, gallus āboli, strausu spalvas, zirgi, koraļļi, vilnas segas, zīda jostas.

Anglija un Francija stāvēja pasaules tirdzniecības un satiksmes priekšgalā. Ārējās tirdzniecības skaitļi gan abām valstīm puslīdz vienādi: ap 30 miljoni mārc.sterl. vai 750 milj. livru⁺). Bet jāņem vērā, ka angļiem bez tam bij arī tirdzniecība citu tautu labā, piem. ar Afrikas vergiem, Portugales ražojumu izvadāšana uz Ziemeļeiropu un Brazīliju, tāpat Spānijas ražojumu izvešana uz Rietumindiju. Tā tad jāuzskāta, ka angļi bij frančiem priekšā. Angļi pārvaldīja arī izceļotāju kustību un arī pašu angļu izceļošana bij dzīvāka kā franču. Ziemeļamerika noderēja kā galvenā kolonistu-zemkopju nomešanās vieta. Turp devās galvenokārt angļi, skoti, īri, bet citas tautības, vāci, zviedri, holandieši jau mazāk. Arī citu tautību izceļotāji Ziemeļamerikā nokļuva tikai no Anglijas ostām. Galvenā vācu kolonistu straume plūda pa Reinu uz Amsterdamu, no kurienes pārcēlās uz Angliju.

Tirdzniecības flotes tonnāža angļiem bij daudz lielāka kā frančiem. Pirms franču revolūcijas angļu un īru kugu skaitu noteic uz 5-6000 ar pāri par 1 1/2 milj.tonnāžu, bet franču nodarbināto kugu skaitu līdz 2.000 ar pāri par 300.000 tonnām⁺).

Ne tikai Ziemeļamerikā un Antiļu salās angļu tirdzniecības politika kalpoja mētropes rūpniecībai un citai uzjēmībai. Pat ievestos lētos kokvilnas, kā arī zīda audumus no Bombejas un Kalkutas nebija brīvi Anglijā pārdot (lai neradītu konkurenci angļu tekstilrūpniecībai), bet tie bija jāpārdod uz kontinenta. Rīt- un Vakarindijas kolonijas Anglijai komerciālā ziņā bija ļoti izdevīgas. Ciktāl preces nepatērēja pati mētropole, viņa nopelnīja starp-

+)A.Sartorius v.Waltershansen Die Entst.d.Weltw., 23.lpp.

tirdzniecībā. Tirgu atrašanās šim kā arī rūpniecības ražo-
mu pārpalikumam bij politikas galvenais uzdevums. Koloniju
preču importu fiskālās interesēs aplika ar muitām, reeksportu
veicināja ar muiņu atmaksām. Vakarindijas cukura reeksportam
bij prēmija par labu Anglijas rafinēriem. Vispār kolonijas
pastāvēja tirgotāju, rēderu un rūpnieku interesēs.

Merkantīlisma laikā koloniju tirdzniecība un kuģniecība
mēdza būt valsts vai lielu sabiedrību monopols. Tas arī
saprotams, jo toreizējie kuģi toreizējos nedrošajos ap-
stākļos varēja braukt tikai lielākos baros un apbruotā
apsardzībā. Rītindijas kompanija sāka darboties XVII g.s.
pašā sākumā un viņas darbība ir izsaukusi vislielāko apbrī-
nu, kaut gan viņas gaitas nemaz tik spožas nav bijušas. Se-
višķi lieli panākumi viņai bijuši pirmajos divi gados -
- 95% peļņa⁺). Pēc dažādiem sarežģījumiem un darbības apro-
bežojumiem šī kompanija galīgi izbeidza darbību 1858. gadā.
Rītindijas kompanijas nodibināšanai pēc 100 gadiem sekoja
Dienvidjūras sabiedrības nodibināšana 1711.gadā Dienvid-
amerikai. XVII g. simtenī Vidus- un Ziemeļamerikai monopo-
listiskus uzņēmumus nevajadzēja, te bij pazīstams un samērā
drošs jūras ceļš.

Ar citu valšņu merkantīlo pretestību bij jāiztur sīvi
cīņi. Cīņas ieroči bij karš, kontrabanda, bet arī tirdz-
niecības līgumi. Jūras laupīšanu valstiņš toreiz labprāt
veicināja. Lai nu kādi bij pajēmieni, bet Anglijas varas
nostiprināšanās, atspiežot spāņus, holandiešus un frančus,
bij par svētību vispār Eiropas saimniecībai. Angļi kolonijas
labāk apsaimniekoja un angļu rūpniecība un eksports augs par
priekšzīmi citām valstīm. Jūras laupīšanā un ar izveicīgiem
līgumiem iegūtais Spānijas un Portugales sudrabs un zelts,

+)A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 66.lpp.

Antiļu salu preču un Afrikas vergu tirdzniecībā iegūtās bagātības netika ne mazākā mērā izšķērdētas. Tās bij noņākušas istajās rokās, kas tās izlietāja modernās rūpniecības radīšanai. Afrikas vergu tirdzniecība bij devusi Lenkšairai milzīgus līdzekļus, tie darīja iespējamu lielās rūpniecības uzplaukumu.

Rītindijas kompanija bij izveidota par milzu uzjēmumu. Londonas bagātība vēsturiski pamatojas uz šīs kompanijas panākumiem, gluži tāpat kā Liverpule ar vergu tirdzniecību un Glazgova ar tabakas tirdzniecību uzplauka⁺). Rītindijas kompanijas kugi aizveda uz Indiju dārgmetālus, svinu, vilnas audumus un atveda no turienes kokvilnas audumus, zīdu, dimantus, tēju, porcelānu un garšvielas. Kompanijas apgrozījums 1774-1772g. bij 2-3 miljoni mārc.sterl. ik gadus un 1772.g. tās flotei bij 61.680 tonnas⁺⁺).

Starptirdzniecības centrs no Amsterdamas pārvietojās uz Londonu. Austrumu ražojumi, apdrukātie katuni, kaliko un muslini ieviesās Anglijā un ierosināja tur arī vietējo ražošanu. Indijas rūpniecībai bij izšķiroša nozīme Anglijas materiālās bagātības un garīgās dzīves virziena izveidošanā. Plašās aprindās modās un stiprinājās interese par kolonizāciju. Zeme pildījās ar jaunu spēku. Sakaros ar kolonijām izveidotā lieltirdzniecība nosacīja Anglijas saimniecības virzienu.

Anglijas rūpniecība, neskatoties uz Ziemeļamerikas zaudējumu politiskā ziņā, negāja vis atpakaļ, bet uz priekšu. Pastiprinājās svarīgi izgudrojumi un to pielietājums rūpniecībā. 1767.g. bij izgudrota Hargrīva vērpjamā mašīna Jenny, 1769.g. Arkraita ar ūdensspēku dzenamā vērpjammašīna. Kara laikā nāca klāt Vata tvaikmašīnas uzlabojums.

+)A. Demangeon, Das britische Weltreich, 48. lpp.
++) " " " " 49. "

Agrāk tvaika mašīnas bij tikai kalnraktuvēs, pēc Vata uzlabojumiem tās ieveda Menčestras un Glazgovas kokvilnas manufaktūrās. Arī Līdsas vilnas manufaktūra strādāja ar jaunām darba un spēka mašīnām. Samērā ātri attīstījās darba dalīšana, dzelzs un vara rūpniecība, stikla un eļļas fabrikas, dzirnavas strādāja ar jaunām metodēm. Arī akmeņogļu iegūšanu uzlaboja. Tādā kārtā palētinātās preces atrada jaunus tirgus neitrālajās zemēs, kā arī Vakarindijā un Kanādā. Pēc Ziemeļamerikas neatkarības kara arī amerikāņi labprāt pirka bijušās mētropoles preces.

Bet ar Ziemeļamerikas Savienoto Valšņu nodibināšanos monopola stāvoklis tirdzniecībā gan vairs arī angļiem nebija noturāms. Holandieši gan angļu jūras laupīšanā stipri vājināti, nespēja vairs attīstīt senāko rosību, bet viņu vietā stājās zviedri, dāņi, norvēģi, prūši, arī krievi. Hanzas pilsētas, kuŗas ieguva jau, franču, spāņu un dāņu koloniju politiski liberālākai topot, XVIII g.s. otrajā pusē zināmu dalību Vakarindijas tirdzniecībā, pa kara laiku ar Angliju ieguva brīvu pieeju franču un spāņu Vakarindijā un līdz ar to pieeju Ziemeļamerikai, kur uzjēma tabaku un rīsu un nogādāja linaudeklu u.c. preces. Arī vācu itceļotāji varēja tieši no Vācijas doties uz Ameriku.

Tā laika ārējā tirdzniecībā gan bij vēl samērā nedaudzas preces, kuŗu skaitu pavairoja tikai topošā rūpniecība. Koloniju preces viņu dārdzības dēļ bij izplatījušās tikai turīgākajās aprindās. Laba tēja esot ap XVIII g.s. 60^{tiem} gadiem maksājusi 18-20 dālderu mārciņā⁺). Kafijas lietāšana izplātījās Londonā, Parīzē, Hamburgā u.c. XVII g.s. beigās un XVIII g.s. sākumā. Kafijas pupiņas nāca no Ēģiptes, Turcijas un Arabijas. Valstis, kas dārgmetālus kolonijās

+)A.Sartorius v.Walterhausen, Die Entst. d. Weltw., 65.lpp.

neražoja, gan centās attīstīt arī eksporta rūpniecību, lai iegūtu zeltu un sudrabu. Spānija un Portugāle, turpretīm, ārējās tirdzniecības deficītu sedza ar dārgmetālu eksportu.

Kugu lielums visu XVII g. simteni un pa daļai XVIII g. s. palika apmērām vienāds, bet kugniecības paplašināšanās izpaudās kugu skaita palielināšanās. Bet aizjūras tirdzniecībā, sevišķi uz Indiju, apgrozījās jau samērā lielāki kugi. Kamēr XVIII g. s. caurmēra kugu lielums⁺) būtu rēķināms Anglijā uz 80-120 to, uz Rīt-un Vakarindiju gāja 500-600 to kugi un gadsimta beigās caurmērā Rītindijas kugu lielums bij gandrīz 800 tonnas. Uz Ziemeļameriku gāja 200-230 to zēgelnieki, uz Vakarindiju, tāpat kā uz Baltijas jūru, 250 to kugi, kamēr uz Ziemeļvāciju, Itāliju un Vidusjūras rietumiem 150 to un Īriju 80 to. Tālbraucēju kugu lielums turpmāk ievērojami pieauga. Tuvos braucienos gan arī turpmāk labāk rentējās mazāki kugi, jo vajadzēja uzjēmt mazāk provianta un piekrastes bij viegli sasniedzamas. Koloniju kugniecībā bij citādāki apstākļi. Uz Rītindiju kugis gadā varēja iztaisīt tikai vienu turp- un atpakaļbraucienu, uz Vakarindiju 2-3, uz Ķīnu pat 1800 g. vajadzēja braukt 9 mēnešus, uz Labās Cerības ragu ap 6 mēn. Jūrā bij dažādi kavēkli, pretvēji, pirāti. Šis lielais laika patēriņš un kugu komandu izmaksa spieda būvēt lielākus kugus. Kugu frakšu krišanos gan no XV līdz XVIII g. simtenim rēķina apm. uz pusi dēļ labākas ceļa, vēju un krastu pazīšanas un tādēļ samazināta riska.

Tā laika monopolistiskajā koloniju un mētropoles tirdzniecības un kugniecības stāvoklī gan nekāda frakšu konkurence nevarēja būt.

Koloniju preču galvenie tirgi bij ostu pilsētās. Tur lieltirgotājiem bij pašiem savi kugi. Viņi bij reizē

+)A. Sartorius v. Walterhausen, Die Entst. d. Weltw., 77. lpp.

eksportieri un importieri un tirgojās ar visdažādākām precēm, lai tikai kugi tiktu pielādēti. Savi kugi bij arī koloniju plantāciju īpašniekiem. Ar kugu lielumu pieaugumu izveidojās rēdereja kā speciāla profesija. Kuga īpašnieks kuga pilnīgākai izmantošanai uzjēma arī citu tirgotāju preces. Tirgotāji arvien vairāk attīstīja jūras spedīciju kā galveno arodu. Kugus arī izīrēja. Tā ar tirdzniecības paplašināšanos radās speciālizācija tirdzniecībā, importa un eksporta nošķiršanā u.t.t. Īsi sakot, kolonizējošā un pašapzinīgā Eiropa grasījās tapt moderna. Vajadzēja tikai apvērsumu, kas pamatīgi lauztu vecās formas. Un tāds nāca. Lielās franču revolūcijas veidā.

Eiropiešu koloniju politika kopš Lielās franču revolūcijas līdz pasaules kara iznākumam.

a. Lielā franču revolūcija un kas ar to sakarā.

Franču revolūcijai bij dziļš iespaids visā Vakarēiropas valšķu koloniju sistēmā. Terrors un asignātu saimniecība stipri novājināja Francijas mētroles saimniecību, bet arī kolonijas cieta. Francijā pie vārda tika radikālākais virziens, vērdzību atcēla, melnajiem deva vienādas tiesības ar baltajiem un kolonijās noteica piemērot tos pašus likumus kā mētropolē (1794). Šos likumus kolonijās gan vairs nevarēja piemērot: tur jau bij izcēlušās jukas. 1791. gadā Sandomingā nēgeri vadoņa Toussaint Louverture vadībā izkauj un padzen plantātorus, iznīcina plantācijas un nodibina republiku. Nav te vietas iztirzāt sīkumus, tomēr šis notikums ir tik svarīgs pagriezienā uz Vakarindijas lomas sabrumu Eiropas koloniju sistēmā, ka nav lieki to ilustrēt ar dažiem skaitļiem. 1790. gadā Sandomingā, labākajā Francijas piederumā bijis 452.000 vergu⁺). Nēgeru

+)A. Zimmermann, Die Kolonialpolitik Frankreichs, 251. lpp.

revolūcijā bij izpostītas 200 cukura fabrikas, 1.200 kafijas plantācijas, daudzas indigo u.c. plantācijas. Zaudējumus vērtē uz 600-800 miljoniem franku⁺). Kādaloma Sandomingai toreiz bij tirdzniecībā, redzams no tā, ka 224.900.000 franku franču Rietumindijas eksporta krita uz Sandomingu 180 milj. franku, no importa 116.200.000 uz Sandomingu krita 80 milj. franku. Visa franču Rietumindijas tirdzniecības apgrozība bij 342.100.000 franku, bet visu franču koloniju 432.370.000⁺). Arī citās salās nekārtību dēļ saimniecība cieta stipri, kaut gan balto valdība noturējās un jaunos likumus nepiemēroja. Angļu-franču karš pārsviedās arī uz kolonijām un angļi atjēma frančiem Indijas kantorus, Martīniku un dažas mazās Vidusamerikas salas. Arī franču tirdzniecības floti angļi satrieca. Francija nu bij no kolonijām nošķirta. Sekas tam bij milzīgas: Francijā sabruka cukurrūpniecība, ļoti cieta linu un zīda rūpniecība tirgu trūkuma dēļ, rēderejas un kugu būvniecība ļoti sašaurinājās.

Uz Francijas rēķina ieguva Anglija. Visur angļi deva priekšroku savas tirdzniecības interesēm. Nevien minētās, sagrāba arī citas ienaidnieku kolonijas Čandernagoru, Pondišeriju, Senpjēru, Mikelonu un Tabago. Kara flotei līdzekļus netaupīja, nebaidījās no valsts parādiem, izsniedza saviem Eiropas sabiedrotajiem pret Franciju subsidijas precēs un naudā. Angļu ārējā tirdzniecība ārkārtīgi attīstījās, tā ka Spānija, Portugale, Holande un Itālijas mazās valstiņas jau tirgojās ar angļu rūpniecības ražojumiem. Jaunās pasaules un Āzijas dārgumi kalpoja angļu tirdzniecībai un rūpniecībai. Piem. Anglijā kokvilnas ievadums 1781-85.g. bij caurmērā 11 miljoni angļu lb, bet 1800 g. jau bij pieaudzis 56 kārtīgi⁺⁺). Importa vērtība 1790 g.

+)A. Zimmermann, Die Kolonialpolitik Frankr., 272 lpp.,

++)A. Sartorius v. Waltershausen, Die Entst. d. Weltw., 110. lpp.

19,1 milj.mārc.sterl., 1796.g. 22,7 milj., bet eksporta 20,1 un 30,5 milj. mārc. sterl. Kad franči iekaroja Holandi un pārvērta par Batavijas republiku, angļi pajēma Kapzemi un Ceilonu. Franču navigācijas aktiem nebija nozīmes, jo franču kuģi nevarēja brīvi kustēties uz jūras.

Par palielinātu apgrozību Indijas tirdzniecībā var spriest no tā, ka angļi tur pret zināmām nodevām pielaida arī privātus tirgotājus. Frančus un nīderlandiešus izspieduši, garšvielu tirdzniecību angļi sajēma savās rokās. Par Rītindijas kompaniju ar Pita East India Bill bija nodibināta valsts pārraudzība ļaunprātību novēršanai un akcionāru nevaldāmās iedzīvošanās kāres aprobežošanai.

Arī Vakarindijā angļiem bija stingra kārtība, kamēr franči tika putināti. Arī Anglijā gan vergu tirdzniecībā ar likumiem ievēda mīkstinājumus, bet galīgi vergu tirdzniecību atcēla tikai tad, kad franču jūras vara bija pilnīgi salausta un nedraudēja viņu iejaukšanās Vakarindijas lietās. Rēderiem jau arī vergu tirdzniecība nebija vairs tik ienesīga kā agrāk: Vakarindijas loma bija izspēlēta un daudz labāk bija nodoties angļu preču tirdzniecībai. Vakarindiju tālu pārspēj Rītindija un arī Vidus- un Dienvidamerikas cietzeme - Pirenēju tautu kolonijas, kas drīz tapa brīvas, -- modināja angļu interesi.

Anglijas un Francijas cīņā raksturīgi ir Napoleona lielie plāni. Ēģiptes iekarošanas plānam vajadzēja atsvērt Vakarindijas zaudējumus. Eiropas sarežģījumu dēļ Ēģiptes operācija 1798/99.g. bija jāizbeidz. Te franči bija domājuši kultivēt kokvilnu, cukuru, tabaku, indigo, rīsu. No šejienes arī viņi domāja atjaunot tirdzniecību ar Indiju, programmā bija pat Suecas kanālis un kā tālākais mērķis Indijas iekarošana. Marseļai Francijas dienvidos, atjaunojoties Vidusjūras tirdzniecības nozīmei, vajadzēja tapt par pa-

saules pirmo tirdzniecības ostu. Lielais komerciāli - kolonizatoriskais plāns cieta neveiksmi. Ar abu Indiju koloniju tirdzniecības zaudēšanu Francija bij smagi cietusi. Marseļas un Bordo ostas bij panīkušas. Bet pasaules tirdzniecības pieaugumu raksturo Mulhalla dati: 1780.g. - 186,2 milj. mārc.stērl., bet 1800.g. 302 milj. No tā uz Eiropu krita 228 milj., tai starpā uz Lielbritāniju 67 milj., Vāciju 36 milj., Franciju tikai 31 milj.mārc.stērl.⁺).

Ar Amjenas miera līgumu gan franči dabūja pēdeji zaudētos piederumus atpakaļ, bet angļi paturēja viņas sabiedroto Holandes Ceilonu un Spānijas Trinīdadu. Francija centās atgūt veco koloniju tirdzniecību Vakar- un Rītindijā, bet miera laiks bij par īsu. Sekojošā karā angļu pozīcijas vēl vairāk nostiprinājās. Ar Trafalgaras kauju 1805.g. Anglija izšķiroši uzstājās kā jūru valdniece un jūras tirdzniecības regulētāja. Francija un Holande savas kolonijas zaudēja, pēdējā gan savas salas dabūja atpakaļ. Šai laikā līdz Napoleona krišanai ir dažādi gājis.

Napoleona kontinentālā sistēma vismaz principā noslēdza tirgu angļu fabrikātiem un koloniju precēm, kas 1793-1802. g. bij pārplūdinājuši kontinenta tirgu. No kontinenta valstīm gan Anglijas pusē bij pārgājušas Spānija un Portugāle, tā paglābdamas savas kolonijas, jo Anglija jau ar Trafalgaras kauju bij jūru valdniece. Par kontinenta tirgu bij liela cīnīšanās. Uz 1806.g. beigās izsludināto kontinentālo sistēmu angļi atbildēja 1807.g. sākumā ar Francijas kontrolēto ostu blokādes izsludināšanu, lai tur nepielaiestu konkurentu kugus. Sīkāka notikumu gaita te nav svarīga, tikai jāuzsver, ka Napoleons nopietni domāja iznīcināt visu koloniju tirdzniecību. Kokvilnu, piem. vajadzēja atvietot līnēm, pat Itālijā vajadzēja tos kultivēt.

⁺)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw.,223.lpp.

Cukurbietēm vajadzēja atvietot koloniju niedru cukuru. Tāpat eksotiskās krāsvielas vajadzēja atvietot. Visā šai boikota sistēmā bij arī mīkstinājumi, kas pielaide zināmos apstākļos (franču kugos) ievedumus pret augstām muitām. Faktiski visu šo fabrikātu ievaduma aizlieguma un koloniju preču augsto muitu sistēmu lauza Ziemeļ- un Dienvidēiropā uz prēmiju pamatiem organizēta kontrabandas tirdzniecība, kas izgāja no zināmām noliktavu vietām - Helgolandes, Sicīlijas, Sardinijas, Maltes, Džersijas, nozīme bij arī kontrabandai no Turcijas, Krievijas, Zviedrijas, Dānijas. Izrādījās, ka Napoleons bij liels fantasts un optimists. Bez angļu ražotām vai starptirdzniecībā iegūtām precēm patiesībā nevarēja iztikēt. Pat Napoleona kareivji uz Maskavu maršējuši uniformās, kuŗu drāna austa Anglijā⁺). Koloniju preču lietāšana, cukurs, kafija, tabaka nemaz nebij izskaužama, tā bij pie tā pierasts. Arī fabrikas nevarēja atsacīties no kokvilnas, vilnas u.c. preču pievaduma. Kontinentālās sistēmas laikā gan arī ārpus Francijas - Viduseiropā parādījās rūpnieciski pasākumi, bet rūpniecības attīstības intereses prasīja neciešamās noslēgtības izbeigšanu. Arī biešu cukura attīstībai vajadzēja ilgāka laika vēl pēc Napoleona, kamēr tas nostājās līdzās koloniju cukuram. Tāpat nemaz nebij tas laiks, kad sintētiskās krāsvielas būtu varējušas atvietot indigo un košeniļu. Kontinentālā sistēma, protams, nevarēja ilgi pastāvēt pret patērētāju un rūpnieku opozīciju. Anglija ar viņas kolonijām nebij no kontinenta nošķirama. Kontinenta iekšējais tirgus vien varēja gan uzturēt zināmu rūpniecību, bet viņas augšanai būtu bezgalīgas un nepārvaramas grūtības. 1810. gada pēkšņā saimnieciskā krīze Francijā, kur gan vainīga ne tikai kontinentālā sistēma,

+)A. Sartorius v. Waltershausen, Die Entst.d. Weltw., 128. lpp.

arī pašā Francijā noskaņoja plašas aprindas pret šo sistēmu. Koloniju preces bij ārkārtīgi sadārdzinājušāas, tirdzniecība draudēja apstāties. Franču preces, kamēr notika iekarojumi, vēl atrada paplašinātu tirgu aiz robežas, bet arī te iestājās sastingums. Napoleona cīņa saimnieciski bij pilnīgi pazaudēta ar viņa krišanu, kaut gan franču revolūcija un iekarojumi politiski bij atstājuši lielu iespaidu Eiropas sabiedrībā.

Anglijas sakari ar kolonijām un ieguvumi kolonijās tai laikā tika lieliski veicināti. Angļi atjēma frančiem, holandiešiem, dāņiem visus koloniju piederumus, ko vien tikai varēja tirdzniecībā un plantāciju saimniecībā izmantot. Arī Ēģiptē angļi noietās; tāpat Gvajānā, 1806.g. Āpzemē, 1810.g. Mauricijā, 1811.g. pajēma holandiešu stacijas Indijas cietzemē. Tirdzniecība starp Bengali un ieņemto Holandes Indiju pārangļojās (galvenokārt jau pieminētā garšvielu tirdzniecība). Angļi pārvaldīja arī Vidusamerikas un Vakarindijas savstarpējo tirdzniecību. Angļi izveda uz turieni fabrikātus un ieveda izejvielas un baudvielas no turienes. Rītindijā gan vēl ieguldīja lielus kapitālus, tomēr Rītindijas kokvilnas ražojumu iavedums apstājās un Indijas tirgū drīz parādījās Anglijas kokvilnas preces. Kamēr Eiropas kontinents bij pieejams tikai kontrabandas tirdzniecībai, tikmēr ievērojami augs eksports uz Kanādu, Vakarindiju, Vidusameriku, Brazīliju, Labās Cerības ragu un Rītindiju. Tai laikā te tika iegūts tirgus, kas nezuda arī turpmāk. Arī imports pārkārtojās. Itālijas zīda vietā ieveda Ķīnas un Rītindijas, krievu kaņepāju vietā Rītindijas, Baltijas koku vietā Kanadas, rumu no Vakarindijas, bet Krievijas un Holandes linu vietā gan turpat no Īrijas. Anglijas tautsaimniecība pārkārtojās uz vienpusīgiem rūpniecības un

tirdzniecības pamatiem. Londonā 1811. gadā bij jau 1 miljons iedzīvotāju⁺). Protams, ka saimniecība pārdzīvoja arī konjunk- tūras svārstības, bet visumā tā gāja ātri uz augšu. Kokvil- nas rūpniecība 1802. gadā eksportā jau pārspēja vilnas rūp- niedību⁺⁺). Anglijas tirdzniecības attīstību rāda sekojoši skaitļi (miljonos mārc.sterl.)⁺⁺⁺)

	Angļu ražoj. eksportam	Svešu un kolo- niju ražoj. eksp.	Kopā
1792-94.g.	16,3	6,7	23
1814-16.g.	38,9	17,3	56,2

Kontinenta valstīs kontinentālās sistēmas laikā bij attīstījusies pa daļai atvietotāju ražošanas koloniju precēm. Sāka kultivēt tabaku, cukurbietes, sāka ražot degvīnu ruma vietā. Līķu ražošanu un rūpniecību pabalstīja. Kokvilnas rūpniecība cieta aiz nekārtīgiem kokvilnas pievedumiem no Levantas. Vispār koloniju preces kontrabandistu riska dēļ bij dārgas.

Pēc Napoleona kontinentālās sistēmas krišanas stāvoklis bij pilnīgi skaidrs. Koloniju un jūras vara koncentrējās Anglijas rokās. Anglija līdz ar to gāja Eiropas saimniecī- kā attīstības priekšgalā. Īsteni Eiropas koloniju loma šīs pasaules daļas progresā ir redzama pie Anglijas attīstības.

b. Raksturīgākais Eiropas valšķu, sevišķi Anglijas, kolo- niju politikā XIX g.s. un XX g.s. sākumā.

Napoleona kara beigu laikā visa Indija bij līdz Indus upei angļu rokās. 1819.g. angļi atrāva holandiešiem Malakas pussalas galu - Singapuru iegūstot labi svarīgu atbalsta punktu jūras satiksmē ar Austrāliju un Āzijas austrumiem. Ātrā laikā te attīstījās dzīva kugu satiksme. Indijas ap- kārtējās valstīs arī angļi nelīka mierā. Notika iekarojumi

+)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw.,136.lpp.

++)A.Demangeon, Das britische Weltreich, 22.lpp.

+++)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw.,138.lpp.

Birmā, Afganistanā gan piedzīvotas neveiksmes, neveicās arī Bueharas iespaidošanā. Te no otras puses Anglija sastapās ar Krievijas iespaidu, kas gan pavisam nomaļus no Vakar-eiropas valšku koloniju politikas, centās izplatīties un palielināt savu teritoriju. Persiju angļi iebaidīja ar savu floti. Viņi ieguva Adenu, kam bij nozīme pret Arabiju un Ēģipti, bet vēlāk, kad radās Suecas kanālis, tā bij viens no jaunā jūras ceļa svarīgākajiem punktiem.

Beludžistanu angļi iekaroja un paturēja. 1857. gadā Indijā notika iedzimto karavītu-sepoju sacelšanās dēļ angļu pārvaldes pielaištām rupjām kļūdām. Sekas hij Rītindijas kompanijas gals. Viņas īpašumi pārgāja valsts rokās.

Koloniju valsts iekšējā attīstība bij varenāka kā ārējā. Līdz XIX g.s. vidum norisinājās merkantīlo ierobežojumu krišana un brīvirdzniecības ieviešana Anglijas imperijā. Britanijas imperijas jēdziens gan radās tikai pēc Krimas kara un tas nozīmē mētroles un koloniju politisku saimniecisku vienību. Pret koloniju maitu privilēģijām bij stipri iebildumi, ka ārzemju preču ieviešanas aizliegumi sadārdzina patērētājiem cukuru, tabaku, kafiju u.c. koloniju preces. Arī svešu preču nepielaišana kolonijās nebija vairs piemērota ne tikai koloniju interešu dēļ, bet arī tamdēļ, ka tirdzniecības līgumus ar citām valstīm nevarēja vairs slēgt, neatvēlot atvieglojumus koloniju tirdzniecībā. Attīstītajai angļu rūpniecībai arī vairs nebija jābaidās svešas konkurences. Ar navigācijas aktu atcelšanu koloniju ierobežojumu krišanu un brīvirdzniecību koloniju saimnieciskā dzīve varenī uzplauka. Mētropei te piekrita lielākais labums.

Amerikas kolonijas savu agrāko nozīmi zaudēja, sevišķi pēc tam, kad Eiropā izplatījās biešu cukurs. Citi iemesli

bij vergu tirdzniecības izbeigšanā un kontrabandas iznīkšana ar spēņu koloniju patstāvības iegūšanu.

Šinī laikā interesanti izveidojās arī Anglijas koloniju pārvalde. 1854. gadā nodibinājās sevišķa koloniju ministrija. Kolonijās izveidojās 3 pārvaldes tipi. Vienkāršākais ir "kroņa" kolonijas, kurās koloniju ministrija iecēla gubernātoru, tam bij kolonistu padome uz vietas. Te bij kolonijas ar lielu militāru nozīmi un pašvaldībai neattīstīti apvidi: Gibraltara, Helenas sala, Uganda, Rītafrika. Otrajai kategorijai bij pašvaldība ar parlamentu - Maltā, Gvajānā, Barbadosā u.c. Koloniju ministrijai gan bij veto tiesības un tiesības iecelt augstākos ierēdņus. Trešā tipa kolonijās - Kanadā, Austrālijā, Dienvidāfrikā - pašvaldība bij visplašākā. Parlamentus neierobežo veto. Gubernātori bij saistīti ar parlamenta tiesībām. Arī ierēdņu iecelšana te nenotika no ārienēs. Tirdzniecības politika patstāvīga, var pat slēgt tirdzniecības līgumus. Ārpolitika gan saistīta ar mētropoli. Šī kārtība izveidojās XIX g.s. otrajā ceturksnī. Tās uzdevums bij pasargāt lielo valsti no satricinājumiem un atvieglot mētropolei pārvaldes pienākumus. Indijā nodibinājās īpatnēja kārtība. To pārvalda no Londonas parlamenta atkarīgs ministru kabineta loceklis ar karaļa ieceltas Indijas padomes palīdzību. Tādā kārtā kontrolēja karaļa ieceltā Indijas vicekaraļa darbību. Indijas vicekaralim ir daži ministri un sava veida parlaments ar ierēdņiem un iedzimto priekšstāvjiem kā locekļiem ar padomdošanas tiesībām. Indiju pārvaldošais angļu slānis - ierēdņi, armija u.c. apm.300.000 pret vairāk par 300 miljoniem iedzīvotāju⁺). Nodokļi un muitas Indijā ir ievērojami sekmejuši Anglijas nacionālās bagātības pieaugumu. Vispār

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 100.lpp.

Anglija nav vairs kā XVII un XVIII g. sīmtēnos, iekšēji svešu elementu konglomerats, bet savienība, kas saistīta ciešām saimnieciskām, valodas u.c. saitēm.

Piemināms, ka arī vergu tirdzniecība tika pamazām XIX g.s. pirmajā pusē un vidū noliegta, vienojoties Eiropas valstīm. Uz jūras ķēra vergu kugus. Arī vergu pieprasījums Amerikā, vērdzību atceļot, sakrita. Angļi te bij pirmie: 1832.g. vergi dabūja brīvību valsts īpašumos, bet 1833.gadā izsludināja vispārīgu brīvību. Vergu īpašnieki gan dabūja atlīdzību, pa daļai vergiem vēl vajadzēja savu brīvību atkalpot. 1848.g. sekoja Francija un vēlāk citas valstis. ZAS Valstīs vēl toreiz gan vērdzība pastāvēja, bet tā kā uz jūras tirdzniecību vajāja, tā arī zaudēja agrāko nozīmi. Brīvlaišanu gan pavadīja arī nēgeru nekārtības un plaša izvairīšanās no darba. Sekas tam bij tās, ka Rietumindijā vajadzēja ievest indiešu un ķīniešu strādniekus. Šo iemeslu dēļ arī Vakarindijas nozīme Eiropas valšķu tirdzniecībā un saimniecībā ļoti samazinājās. Uzmanība piegriezās citām kolonijām. Angļi savās kolonijās sāka ieguldīt milzīgus kapitālus, izbūvēt ostas, satiksmes ceļus, arī dzelzceļus. Jemot vērā Anglijas vienpusīgo rūpniecisko attīstību, kolonijas bij Anglijai viņas vienpusību izlīdzinošas agrārzesmes. Nevaram te ieiet sīkākā, kaut interesantā apskatā, bet jāuzsver angļu koloniju politikas principiālā puse.

Angļu ekspansija koloniju lietās bij mazāka, bet notika intensīva saimniecisku sakaru izveidošana. Vērtīgākā bij tapusi Rītinidijas kolonija. Notika plašu iekšienes apgabalu pieslēgšana kolonijas saimnieciskai izmantošanai. Bet agrākajās eiropiešu kolonijās Dienvidamerikā angļi nostiprinājās ar savu kapitālu.

Francija, kas tik daudz bij zaudējusi kolonijās, bij gan Napoleona laikā ar citu zemju izmantošanu izejvielu un tirgu ziņā, attīstījusi diezgan ievērojamu rūpniecību. Pēc Napoleona šis pamats zuda un Francija mēģināja ar augstām muitām nodrošināt iekšzemes tirgu. Tas tomēr nebij pietiekošs, vajadzēja arī ārzemju tirgu. Tāpēc arī franču lielā enerģija koloniālā ekspansijā XIX g. simtenī pretēji angļu politikai šai laikā. Ar Sandomingas atdabūšanu neveicās. Arī Madagaskaras kolonizēšanas mēģinājumus jauca angļi, arī jūlija revolūcija izjauca pasākto okupāciju. Bij neveiksmes arī Gvajānā ar kolonizāciju un cukura plantācijām un Senegalē ar kokvilnas kultivāciju. Jaunajā Francijā koloniju tirdzniecība bij pavisam sarukusi. Ziemeļāfrikā Francijai sekmējās. Tās krasti ir it kā nolemti Vidusjūras valšņu valdīšanai. Ar Alžiru Francijai jau veci sakari. 1830.g.stiprs franču karaspēks Alžiru iejēma. Naidīgo cilšu apkaņošanas dēļ gan sistematisks kolonizatorisks darbs varēja sākties tikai XIX g.s. vidū. Dienvidus okeānā (Klusā okeāna dienvidu daļā) franči ieguva Tahiti (Sabiedrības sala), arī Jaunkaledoniju. Alžīras kultivācija bij diezgan sekmīga, norisinājās ceļu būve, purvu nosusināšana, apūdeņošanas ierīkošana, kas pacēla zemes ražotspējas. Vīna, olīvu, tabakas, kviešu ražas stipri auga, lopkopība uzplauka. Kokvilnas plantācijas amerikāņu pilsoņu kara laikā pat ieguva ievērojamu nozīmi (1860-65.g.) Kad Anglijā kokvilnas krīze lika rūpniecības apgabaliem pat badu piedzīvot, franču rūpniecību Alžīras ražas pasargāja no tādas melaimes. Vakarāfrikā arī bij Napoleonam III lieli plāni. Senegali pat domāja ar dzelzceļu vai kanāli pa tuksnesi savienot ar Alžiru kā arī paplašināt robežas līdz Nigerai, iegūt šo lielo ūdensceļu un likt pamatu varenai Rietumāfrikas kolonijai. Austrumāzijā, uzdodot par iemeslu kristīgo vajāšanu, notika

Annamas piekrastes iejēšana 1859.g., vēlāk arī Kochichinas iekarošana. Satiksmes nodrošināšanai ar Rītāziju iegūta arī Rītafrikas daļa, Oboka pie Sarkanās jūras un ar Madagaskaru nodibinājās ciešāki tirdznieciski sakari.

Tolaik 60os gados jau būvēja Suecas kanāli. Franči sagaidīja varenus ieguvumus sev no Vidusjūras nozīmes pieaugšanas un Suecas kanāla valdīšanas. Vislielākos ieguvumus cerēja Marseļai. Angļi visādi centās šo plānu izvešanu kavēt. Norisinājās arī neveiksmīgs franču mēģinājums nodibināt Meksikā katolisku ķeizaristi Francijas vadībā, kas liktu robežas Ziemeļamerikas Savienoto valšķu ekspansijai un dotu priekšrocības franču tirdzniecībai. Šis plāns izjuka Ziemeļamerikas Savienoto valšķu un kādas meksikāņu partijas pretestības dēļ. Plāni Napoleona III laikā Francijai tiešām bij grandiozi un ar lielu nākotni. Cita lieta, ka franči nevarēja paturēt savās rokās to izvešanu. Tomēr ķeizaristes krišanas laikā koloniju tirdzniecība bij pieaugusi apm. seškārtīgi (40 gados), kamēr visa Francijas ārtirdzniecība apm.četrkārtīgi⁺). Tomēr ar saviem 2,1 milj. iedzīvotāju (1870.g.) Francijas kolonijas grūti salīdzināmas ar angļu ar 237,3milj. iedzīv.(1871.g.)⁺⁺) Franču kolonijas no angļu atšķirās arī ar to, ka franči nodevās gendrīz vienīgi kultivācijai ar krāsainajiem strādniekiem, kamēr angļi, kur klimats atļāva, pievilka mētroles izceļotājus.

70os gados Francijas varas sabrukums ienesa arī traucējumus kolonijās. Alžirā un Senegalē bij sacelšanās. Tomēr franči savu Ziemeļafrikas teritoriju paplašināja ar Tunisiju, novērsdami Bizertas krišanu itaļu rokās, kas tad būtu pārvaldījuši šo jūras šaurumu. Jau pirms tam franču kapitālisti bij iespiedušies Tunisijā. Franču skati sāka vērsties

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 207.lpp.

++)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw.,333.lpp.

uz Maroku un Tripoli, uzpeldēja franču Ziemeļafrikas ideja ar ciešiem sakariem ar Ēģipti. Frančiem iznāca saraušanās ar jauno Itāliju jau pie Tunisijas okupācijas. Tur jau bij arī itaļu iedzīvotāji. Sekas bij pat Itālijas piesliešanās Vācijas un Austrijas sabiedrībai.

Tagad Itālijai vajadzēja meklēt jaunu lauku kolonijai nodarbībai. Pie Sarkanās jūras Itālija iejēma Masavu 1885.g. un uzlika savu protektorātu Abesīnijas ķeizarietei, kas to gan nākošajā gadadesmitā (1896.g.) nokrātīja. Itālijai vajadzēja apmierināties ar Eritreju un Somali, kur nebija izdevības lielākai koloniālai nodarbībai. Tripoles sagrābšanu kavēja arī angļi aiz bažām par Itālijas ekspansiju Vidusjūrā. Tikai XX g.s. itālieši ieguva šo turku valsts daļu ar citu Eiropas valšņu atļauju.

Angļi pa to laiku bij gan nostiprinājušies un izplatījušies Dienvidāfrikā, bet franču ekspansijai nekur nebija ceļā stājušies. Kad atklājās dimantu atradnes Grikvuzemē uz rietumiem no Oranžas, sākās lielāks iecelotāju ieplūdums un liela angļu rosība. Angļi sāka izmantot būru un afrikāņu nesaskaņas. Kapkolonijā ar aizjēmumu palīdzību izbūvēja dzelzceļus. 1875.g. Kapzemē un Natalā bij ap 150 jūdžu dzelzceļa, 1885.g. 1.700 jūdžu⁺). Tai pašā laikā notika cīņas ar būriem: arī būru zemē bij zelts un dimanti. Cīņās ar ašanti nēģeriem Gvinejas piekrastē angļi ieguva Kumasi. Bet lielākais ieguvums angļiem bij Ēģipte. Angļu karogs jau tūlīt pēc kanala atklāšanas bij iejēmis kugniecībā vadošo vietu, bet 1882. gadā angļi pastīdzās frančiem priekšā: "lai pasargātu kristīgos pret muhamedāņiem", viņi iejēma Aleksandriju un omulīgi iekārtojās khedīvu zemē. Nu Anglija ieguva Suecas kanala kontroli. Tas ir lielākais notikums pag.gadusimta pasaules politikā. Angļu un franču sadursmes

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 210.lpp.

vēl risinājās pāris desmit gadus pēc tam. Pateicoties tam, ka angļi sadūrās arī ar citām nacijām, franču koloniālā ekspansija tomēr varēja turpināties ar vēl lielākiem panākumiem kā agrāk.

Angļiem tai laikā derēja rūpes arī Krievijas ekspansija Vidusāzijā. Vidusjūras notikumu laikā krievi bij spējuši iejemt visu apgabalu uz austrumiem no Kaspijas jūras un uz ziemeļiem no Persijas un Afganistanas. Persijas šachs, kurš tagad bij nodrošināts no Vidusāzijas bandītu uzbrukumiem, juta respektu pret Krieviju. Krievu iegūtā teritorija bij ar dažādu saimniecisku vērtību. Bij arī ievērojami apgabali, kur varēja kultivēt kviešus, vīnu, augļus, zīdu, kokvilnu. Kokvilnas audzēšanai liela nākotne Krievijas saimniecībā. Krievi sliktās vietējās kokvilnas vietā sāka kultivēt Amerikas kokvilnu. Krievija loloja plānus par pieeju Indijas okeanam un pat par Indijas iekarošanu. Angļi nevarēja mierīgi noraudzīties un tāpēc centās krieviem visādi kaitēt, sevišķi buferu valsts Afganistanas robežu strīdos. Šī cīņa iespaida sfairas robežapgabalā bij ļoti svarīga.

Afrikā tai laikā ar pretenzijām sāka uzstāties pavisam jauni koloniju valšķu sacensoņi - Beļģija un Vācija. Sākās Afrikas dalīšanas laiks.

Beļģijas centienu cēlonis bij viņas saimniecības uzplaukums pēc atdalīšanās no Holandes (1830.g.). Bij neērtības izejvielu iegūšanā un tirgu atrašanās Beļģijas rūpniecībai. Nometņu dibināšanās mēģinājumi Brazīlijas un Afrikas piekrastēs nebij izdevušies (1840-50.g.). Beļģijas karalis tālredzīgais Ludvigs II bij apveltīts ar tirdzniecisku talantu un izmantoja Afrikas pētīšanas pasākumu, pabalstīdams Stenlija ekspedīciju Kongo baseinā - taisni Afrikas vidienā. 1877.g. Kongo apgabals bij ģeografiski konstatēts un

Leopolds ķērās pie internacionālās sabiedrības nodibināšanas, lai Stenlijs ierodas otrreiz Afrikā un nodibina Kongo valsti ar brīvu pieeju visiem eiropiešiem. Nacionālā Beļģijas kompanija programmā nebij paredzēta. Te šis pasākums sadūrās ar šķēršļiem, kurus lika no vienas puses franči, no otras portugāļi (īsteni viņu kungi angļi). Tie pretendēja uz Kongo teritoriju no saviem robežapgabaliem. Beļģu pasākumam draudošās briesmas novērsa Vācijas iejaukšanās koloniju lietās.

Vācija XIX g.s. bij ārkārtīgi progresējusi, sevišķi pēc apvienošanās. Viņas rūpniecība bij ieguvusi universālu nozīmi, nodarbināja miljonus strādnieku un par simtiem miljoniem ievēda kokvilnu, vilnu, metalus, kokus, ādas u.c. izejvielas. Koloniju preču ievēdums bij liels - rīss, tēja, kakao, kafija, tabaka u.c., bet viss tas bij jāievēd no ārzemēm un svešu valstu kolonijām. Dabīgi, ka Vācijā pamazām nobrieda doma par koloniju iegūšanu izejvielu ražošanai un tirgu rašanai saviem ražojumiem. Ar kolonijām Vācija cerēja rast arī labu ieroci savstarpēju atvieglojumu nolīgšanā tirdzniecības līgumos un iegūt lielākas tiesības arī tirdzniecībā ar citu valstu kolonijām. Vācu kolonisti, vairāki miljoni, bij devušies uz svešām teritorijām, vācu kapitāls un tirgotāji jau darbojās svešās kolonijās, bet piedzīvoja spaidus, piem. Fidži salās un Lagosā no angļu puses. Bismarka laikā 80os gados Vācija ķērās pie koloniju iegūšanas vēl neieņemtos apgabalos. Vispirms vāciska kļuva Dienvidrietumu Afrika 1884.g., arī Kameruna, Togo, Jaungvineja (1884.g.) un Austrumāfrika (1885.g.). Kolonizācija norisinājās jau pēc veciem paraugiem. Kā pionieri bij tirgotāji, kas nometās kolonizējamā piekrastē un aicināja tēviju palīgā aizsargāties. Ātrums un vieglums, ar kādu Vācija ieguva šīs lielās teritorijas izskaidrojams ar angļu

sarežģījumiem Afganistanā un arī Sudanā, kur Mahdi sacelšanās sekas bij angļu izvākšanās un aprobežošanās vienīgi ar Ēģiptes aizsardzību. Arī Francijas un Anglijas pretstatiem bij nozīme. Vispārīgā konstellācija bij Vācijai labvēlīga. Internacionālajā Kongo konferencē (1884-85.g.) Berlīnē Kongo tika izsludināta par neitrālu un padota Beļģijas karalim kā suverenam, bet bij neatkarīga no Beļģijas valsts. Vācija bij ieinteresēta šī lielā apgabala neitralitātē. Faktiski gan Kongo kļuva arvien beļģiskāka beļģu ierēdņu un kapitālu dēļ, tā kā galu galā 1908.g. Beļģija sajēma Kongo savā valdīšanā atklāti. Kongozemei ir tikai šaura pieeja jūrmalai, bet milzīga teritorija Afrikas iekšienē.

Aizjūras zemju sadalīšana risinājās tālāk, galvenokārt Anglijas un Francijas starpā. Franči iejēma Tonkingu, angļi centās nodrošināt Indiju un iejēma Birmu (1886.g.) un sacentās ar frančiem par iespaidu Siamā. Francija pakļāva lielo Madagaskaras salu (1892 - 95.g.), kur loloja lielas cerības par cukura, rīsa un mineralu ražām. Vakarāfrikā franči nodibināja sakaru starp Senegali un Nigeru un devās uz rītiem, uz Čadezeru, apiedami aizmugurē angļu, spāņu un vācu pieredumus Gvinejas vakaru piekrastē. Ar angļiem vēl konflikta nebija, jo pēdejie interesējās par Afrikas dienvidaustrumiem un Ēģipti. Angļi 1885.g. iejēma Bečuanu zemi, nogriezdami vācu koloniju un būru zemes saskāršanās iespēju. Angļu Dienvidāfrikas sabiedrība Sesila Rodesa vadībā ieguva Matabeles zemes protektorātu un drīz tā tapa par angļu provinci. Būriem bija nogriezta arī pieeja pie jūras. Ar Rodeziju (Sesilem Rodesam par godu tā nosaukta) nošķīra portugāļu Angolu no Mozambikas. 1890.g. Vācija Austrumāfrikā atsacījās no Sansibaras un Vita, iegūdamā Eiropā Helgolandī. Šai konsolidācijai Afrikas dienvidaustrumos sekoja liela stila

Ēģiptes politika koloniju ministra Čemberlena vadībā. Kičeners atguva Sudanu cīņās pret mahdistiem (1894-1896.g.) Te bij konflikts ar frančiem, t.s. Fašodas konflikts 1898.g., jo pēdejie bij papriekš Nīlas augšgalu sasnieguši. Frančiem bij jāpiekāpjas. Angļiem nu būtu sauszemes savienojums starp Ēģipti un Kapzemi, ja starpā nebūtu bijusi vācu Rītafrika. Aleksandrijas - Kapštates dzelzceļu angļi projektēja būvēt caur Kongo apgabalu.

Kāds vārds sakāms arī par Krievijas centieniem, kaut gan tā būdama Eiropas valsts, reizē ir arī Āzijas lielvalsts. Viņas koloniālpolitiskie centieni izpaudās valsts teritorijas paplašināšanā, nevis aizjūras koloniju ieguvumos. Bet šiem centieniem Āzijā dabīgi iznāca sadurties ar Anglijas un jaunās ekspansīvās Japānas interesēm. XIX g.s. otrajā pusē krievi lielāku vērību piegriezta Tāļajiem austrumiem. No Ķīnas tie izspieda Lejasamūru un jūrmalu līdz Korējai. Sachalinu ar ogļu krājumiem gan vajadzēja dalīt ar Japānu. Finanču ministra Vites laikā uzbūvēja arī lielo Sibīrijas dzelzceļu uz Vladivostokas ostu. Tā gan ir tikai dažus mēnešus gadā neaizsalusi, tāpat krieviem bij interesanta Liautungas pussala izdevīgas ostas iegūšanai. Mandžurijai, kas bij starpā, arī vajadzēja nokļūt zem Krievijas protektorāta. Tā kā franči un vāci bij labvēlīgi, krieviem laimējās. Japānai bij jāatteicas 1895.g. no Liautungas, kuŗu ar Portarturas ostu ieguva krievi. Caŗr Mandžuriju krievi būvēja dzelzceļa zaru līniju uz Sibīrijas dzelzceļu. 1901. gadā bokseru dumpja laikā okupētā Mandžurija tikai nomināli bij Ķīnas sastāvdaļa, bet faktiski Krievijas province. Anglija ar Japānu vēl nevarēja krieviem neko padarīt.

Vācijas 1897.g. iegūtā Kiaučou Šantungas piekrastē

drīz tapa par rosīgas kugniecības un tirdzniecības punktu, kas ievērojami veicinājis Vācijas tirdzniecību ar Ķīnu. Vācija arī atpirka Karolinas salas no Spānijas un Samoa salas tapa sadalītas ASV, Anglijas un Vācijas starpā. Tam bij nozīme sakarā ar paredzamo Panamas kanāla rakšanu.

Krievijai drīz iznāca sāpīgi sadurties ar Japānu dēļ Korējas, kur bij meži, minerali, iespējami laba ostas vieta. Kara iznākumā (1905.g.) Krievijai bij no Korējas, Liautungas un Dienvidmandžūrijas jāatsakās. Korējā Japāna pirmo reizi uzstājās kā koloniju valsts. Japānas un Krievijas pretstats pastāv līdz pat pēdējam laikam.

Angļiem šīs lietas bij ļoti patīkamas, tie izmantoja Krievijas saistīšanu konfliktā un nodibināja savu kundzību Tibetā un domāja par tiešu Indijas un Jangtse ieiešanas sakaru. Afrikā angļi, kas no Francijas vairs nerāvās, iekaroja būru zemes, gan ar lieliem upuriem 3 gadu laikā. Būru zemēs bij mineralu bagātības un bez tam te varēja draudēt briesmas angļu Afrikas koloniju kompleksam. 1902.g. būru zemes bij apspiestas, bet pēc 5 gadiem dabūja autonomiju un ierindojās Anglijas imperijā kā viens no tiesīgiem locekļiem.

Francija drīz pēc Fašodas konflikta centās ar Angliju vienoties. Vācijas pieaugošais stiprums te varbūt spēlēja galveno lomu. Tas radīja rūpes tiklab angļiem kā frančiem. Vienošanās notika 1904.gadā. Franči atzina angļu kundzību Ēģiptē, pār Suecas kanāli un Sarkanu jūru. Francija nostiprināja savu stāvokli Senegambijā, Nigeras apgabalā un Siamā. Madagaskarā franči varēja piekopt maitu politiku, pret ko angļi vairs neptotestēja. Svarīgākais bij Marokas pakļaušana zem protektorāta. Angļu komerciālās tiesības tur palika uz 30 gadiem. Francija nu šķita tuvāk kļuvusi lielās Ziemeļafrikas valsts realizācijai. Spānijai franči

piešķīra dažus atvieglojumus tirdzniecībā. Ar Vāciju, kas arī bij nemierā ar Marokas jautājumu, lietas tika nokārtotas tikai stipri vēlāk. Vācija par to dabūja lielu teritoriju Centralāfrikā un Kamerunai tika šaura pieeja pie Kongo apgabala.

Arī Anglija ar Krieviju vienojās. Afganistanā palika angļu protektorāts. Persiju sadalīja angļu un krievu iespaida sfairās. No Tibetas abas puses atsacījās. Pie pasaules politikas debesīm iznira Anglijas-Francijas-Krievijas savienības siluets. Itālija piedzīvoja sabiedroto pretimnākšanu Tripoles jautājumā un tāpēc šis sabiedrotais Vācijai tapa šaubīgs. Lielā Bagdades dzelzceļa būve rādīja Vācijas lielo ekspansiju. Tam pretī iznira angļu plāni par Arabijas, Sirijas, Dienvidpersijas un Dienvidmesopotamijas valdīšanu, radot tiešu sakaru Ēģiptes un Indijas starpā. Krievija arī gribēja iedzīvoties uz Turcijas rēķina.

Pirmskaņa Vācijas koloniju nozīme ārējā tirdzniecībā vēl bij samērā maza: 160 miljoni uz apm.20 miljoniem visā ārtirdzniecībā⁺). Bet vācu kolonijām bij paredzama nākotne: mineralu, kokvilnas, kakao un dažādu citu agrāro produktu audzēšanā. Afrikas rietumi un austrumi varēja uzjēmt miljonus vācu kolonistu. Izceļošana vispār gan no Vācijas samazinājās, pateicoties pavairotām darba iespējām dzimtenē. Kugniecība ar kolonijām jau guva labu peļņu. Lielie vācu kapitāli plūda uz turieni. Vācijas kolonijās nebij privilēģiju mētropoles tirdzniecībai. Arī mētropelē nebij muitu priekšrocību koloniju precēm. Francija gluži otrādi - piekopa ļoti protekcionistisku tirdzniecības politiku. Francija nevarēja dot arī daudz izceļotāju, tāpēc vajadzēja citus koloniju nodrošināšanas līdzekļus. Anglija varēja viegli vienoties ar Franciju, jo no Vācijas draudēja daudz lie-

+)G.Roloff, Geschichte d.europ.Kolonis., 234.lpp.

lākas briesmas.

Pasaules kara (1914-1918.g.) iznākumā Vācijas kolonijas ir sadalītas antantes starpā.

Francija ieguva 2/3 Tago, gendrīz visu Kamerunu. Lielbritānija ieguva 1/3 Tago, daļu Kamerunā, visu Vācijas Dienvidrietumu Afriku, Austrumāfriku, izņemot Beļģijai piekritušo Ruandu un Urundi, vācu Jaungvineju, Bismarke arhipelagu, Salomona salas un Samoa. Beļģija dabūja bieži apdzīvotās Ruandu un Urundi. Japāna dabūja Marianu, Palao, Karolinas un Maršala salas. Ziemeļamerikas Savienotās valstis vēlāk no Japānas dabūja stratēģiski svarīgo Japu.

Anglija un Francija iespiedās Turcijā: Francija Sīrijā, Anglija pajēma mierīgāko Palestīnu, Mezopotāmiju, Arabiju. Protektorāts ir arī pār Persiju.

Pats par sevi saprotams, ka neviena valsts savus mandatapgabalus vairs no rokām neizlaidīs. Pieminot vēl, ka Ēģiptē 1922. gadā atceltas Lielbritānijas protektorāta tiesības, svarīgāko Eiropas valšņu koloniju politikas faktu apskats būtu slēgts.

Atliekās gūt ieskatu par to, kas saimnieciski šinī laikā attiecībās ar kolonijām ir iegūts, par Eiropas saimniecības virzienu.

Angļu kapitāli varenī pieauga, atrazdami atbalstu koloniju izejvielās un tirgos. Kapitāliem augot, arī renšu likme varēja būt zema. Bet vecā monopolsistēma tirdzniecībā ar kolonijām netika vairs uzturēta. Vakarindijas kolonijas angļi jau XIX g.s. sākumā atļāva apgādāt arī svešiem kugiem ar uztura līdzekļiem, jo pašiem angļiem nebija uztura līdzekļu ko dot. Rītāzijā vēl uzturēja kugniecības monopolu, bet kad kompanija zaudēja savas tiesības, citām nacijām tika atļauts tirgoties arī ar Indijas ostām, tikai ne no turienes ar Angliju. Tomēr tur ievestām precēm bija diferenciāl-

muita un piekrastes kugniecība piederēja angļiem. Vēl XIX g. s. pirmajā pusē satiksme starp mētropoli un kolonijām un koloniju starpā bij angļu monopols, bet viss tas izbeidzās 50os gados.

Angļu ražojumiem kolonijās bij ievērojamas muitas priekšrocības. Muitu likumdošanu mētropoles interesēs izveidoja tā, lai nevarētu izcelties kolonijās vietējā rūpniecība. Uztura vielas un izejvielas koloniju producentu interesēs aplika tur ar augstām ievadmitām, piem. Vakarindijā un Kanadā ar 30-40%, bet rūpniecības ražojumiem bij tikai 20-30% ievadmita, bet no Anglijas ievestajiem pat ievērojami mazāk⁺). Par to atkal koloniju izejvielām mētropolē bij zemākas muitas nekā ārzemju ražojumiem. Diferenciālmuitu sekas bij samērā lielāka dārdzība Anglijā un kolonijās. Tāpēc bij stiprs virziens pret tādas politikas turpināšanu. No 1840 - 1860.g. Anglija pamazām novērsa starpību muitās uz savu koloniju un svešu zemju tabaku, vilnu, kafeju, kakao, cukuru, kokvilnu, vaļa rūdu, dzelzi, tēraudu, kokiem, zīdu, vīnu. 60os gados krita galīgi koku un labības muitas. Ar 1840^{tiem} gadiem vecā kolonialsistēma pakāpeniski izbeidzās. Sākās politika, ko varēja atvēlēties tāda stipra un bagāta valsts kā Anglija, proti - brīvirdzniecības politika.

Anglijas bagātība, kas bij koncentrējusies fabrikantu, kapitalistu, tirgotāju un rēderu rokās, Angliju padarīja par saimnieciski stiprāko valsti pasaulē. Angliju var uzlūkot kā komerciālu valsti, kuŗu apjem no visām pusēm plašs agrārs apgabals - Anglijas kolonijas. Angļu saimnieciskā doma virzījās lielās līnijās un par vislabāko saimnieciskās apgrozības kāpināšanas metodi atrada brīvirdzniecību. Imperija varēja tikai iegūt brīvā pieejā cita valsts tirdzniecības, bet tai nebija ko baidīties no svešu nacija brīvas

+) A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 206.lpp.

pieejas Anglijas tirgū - tik ļoti pēdejā bij attīstībā priekšā citām valstīm. Reforma uzskatāma par galīgi nobeigtu 1869.g., kad palika tikai tīrās finanču muitas uz baudvielām - tabaku, alkoh. dzērieniem, kafiju, tēju, vīnu, cukuru, dienvidaugļiem.

Arī pārējā Eiropā prātus valdzināja brīv-tirdzniecība līdz ar internacionālās darba dalīšanas ideju. Brīvas izejvielas rūpniecībai un brīvi tirgi jau nevarēja būt nepatīkami. Tomēr kontinentā var runāt tikai par brīv-tirdzniecības epizodi.

Kaut gan 1865.g. kolonijas bij brīvi pieejamas citām nacijām, attiecības ar mētropoli nepārtrūka. Koloniju tirdzniecība spēlēja lielu lomu Anglijas tirdzniecībā arī brīv-tirdzniecībai pastāvot. To rāda sekojošā tabele par Anglijas ārējo tirdzniecību⁺).

Gads	Svešas zemes milj. mārc.sterl.		Britanijas piederumi	
	Ievedums	Izvedums	Ievedums	Izvedums
1854	118,2	79,4	34,1	36,3
1860	167,5	117,0	42,9	46,5
1865	198,2	167,2	72,8	51,5
1870	238,4	188,6	64,8	55,3
1875	289,5	204,9	84,4	76,6
1880	318,7	204,8	92,5	81,2
1881	305,4	210,4	91,5	86,6

Angļiem nāca par labu arī tirdzniecības uzplaukums pārējā Eiropā.

Austrālija, kuŗa no paša sākuma bij noziedznieku deportācijas vieta, ar 1851.g. zelta atradnēm pastiprināja kugniecību ar Angliju. Zelta atradnes arī ar preču cenu celša-

+)A, Sartorius v. Waltershausen, Die Entst.d. Weltw., 315.lpp.

nos deva rosību saimnieciskajai dzīvei.

Jaunus tirgus savai rūpniecībai un kapitāliem angļi atrada nevien paplašinot savus piederumus, bet arī nometinot kolonistus kolonizācijai piemērotās zemēs - Kanadā, Austrālijā, Dienvidafrikā. Technologiskais bezdarbs Anglijā ap 1830-40. g. rada vienu izceļotāju vilni, kurām pēc 1870.g. seko labības cenu radītā agrārā krīze. Tie ir divi spilgti momenti ekonomiskas dabas apstākļos, kas radīja izceļošanu, bet izceļošana turpinājās visu laiku. Pavisam laikā no 1815-1902.g. no Anglijas izceļojuši 16.148.000 cilvēki⁺). XIX g.s. no visiem izceļotājiem 65% devušies uz Ziemeļamerikas Savien.valstīm, 15% uz Kanadu, 11% uz Austrāliju un 5% uz Dienvidafriku⁺⁺). Izceļošanas motivus lomu spēlējušas arī zelta atradnes 1848.g.Kalifornijā, 1851.g. Austrālijā, 1861.g. Jaunzelandē un 1888.g.Dienvidafrikā. Tā radušās koloniju starpā 4 zemes, kur iedzīvotājiem ir svars iedzīvotāju sastāvā. Sekojošais salīdzinājums attiecas uz laiku ap 1928. gadu⁺⁺⁺).

	Iedzīvotāju kopskaits	no tiem eiropējiska izcelšanās
Kanadā	9.580.000	9.180.000
Austrālijas sav.	6.235.000	6.135.000
Jaunzēlandē	1.450.000	1.350.000
Dienvidafrik.ūnija	7.700.000	1.700.000

Angļi atsvabinājās no iedzīvotāju pārpalikuma mētropolē. Zīmīgi, ka izceļošanas kustība nemaz neapturēja iedzīvotāju skaita pieaugumu arī mētropolē: tās iedzīvotāju skaits no 1853.-1900.g. pieaudzis no 27 1/2 uz 40 1/2 mil-

+)A.Zimmermann, Kolonialpolitik, 124.lpp.

++)A.Demangeon, Das britische Weltreich, 79.lpp.,

+++) Wl.Woytinsky Tatsachen und Zahlen Europas, 170.lpp.

joniem⁺).

Pag. gadusimtenī koloniju iedzīvotāju skaita pieaugums radīja palielinātu fabrikāntu pieprasījumu. Norisinājās arī teritoriju paplašinājumi. Vēl plaši apgabali bij eiropiešiem nepakļauti. Nozīme bij arī Suecas kanālim, kas ievērojami saīsināja kugu ceļu uz Indijas un Klusā okeana ostām. Sauszemes satiksmes ceļu, sevišķi dzelzceļu izbūvei liela nozīme koloniju iekšējo apgabalu saimnieciskajā izmantošanā. Vispār jaunajiem satiksmes un transporta līdzekļiem - dzelzceļiem un tvaikoņiem nozīme tā, ka ne tikai zeltam un sudrabam, bet arī vērtīgajām baudielām - kafijai, cukuram, tējai, kakao, tabakai, praktiski nodrošināts izsūtīšanas radiuss zemes lodes apmērā. Arī citus mineralus, labību, gaļu, tekstilijas (izejvielas), eļļas var praktiski ļoti tālu nosūtīt.

Neielaižoties sīkākā atsevišķu koloniju apskatā, tomēr atzīmēsim, ka angļu muitu politika iznīcināja mētropoles interesēs Indijas rūpniecību. Angļu fabrikantiem bij tikai niecīgas fiskālas muitas. Ir pazīstama Indijas kokvilnas un zīda preču rūpnieku Bengalē žēlošanās un lūgums 1831.gadā pēc muitas aizsardzības. Indijas saimniecību novirzīja agrārā eksporta un industriālā importa sliedēs. Lielas neražas nesabada nāvi miljoniem iedzīmto.

Agrārā ražošana kolonijās arvien progresēja. Austrālijā bez zelta galvenais eksporta priekšmets bij aitu vilna. 1860/61.g. pieņem aitu kopskaitu pasaulē uz 63 miljoniem, bet Austrālijā vien 21,4 milj., bet kopā ar Dienvidafriku - Anglijas kolonijās 28,1 milj.⁺⁺). Arī labības ražošana attīstījās. 1862.g. uz Angliju gājis pirmais Austrālijas labības lādiņš. 1871.g. parādījušies Londonas tirgū lielāki Rītindijas kviešu vairumi. Rītindijā amerikāņu pilsoņu kara laikā

+)A.Demangeon, Das britische Weltreich, 81.lpp.

++)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw., 410.lpp.

rosīgi kultivēja kokvilnu. Citi agrārie eksporta produkti rīss (arī no Birmas), indigo, sago, garšvielas (no 70^{tiem} gadiem pipari), ādas, kaņepāji, džuta, aitu vilna, greznuma un būvkoki, tēja (no 1835.g. audzē Indijā), zīds, linsēklas, šellaks, betelrieksti, sezams, sveķi, opijs, drusku kafijas. Ar aktīvo tirdzniecības bilanci samaksāja kapitāla rentes, pensijas uz Angliju, bet pārējais bij Eiropai jāsamaksā zeltā un sudrabā. Daudz sudraba aizplūda uz Indiju, kuŗu tur tezaurēja, bet daļu uzjēma arī apgrozībā. Indija vispār bij Anglijas vērtīgākā kolonija.

Kanadai arī agrārs eksports - labība, milti, piena produkti, zivis, koki, vilna, potaša, varšs, dzelzs, arī sudrabs.

Dienvidefrika bez aitu vilnas u.c. agrārā eksporta ieguva lielu nozīmi kā zelta un dimanta ražotāja.

Ar Anglijas koloniju un Kalifornijas zelta ražām ir saistīta zelta valūtas izveidošanās. Angļu zelta valūta kolonijās (izņemot Rītindiju un Rītāziju) radīja ļoti stabilu vekseļu kursu starp Angliju un kolonijām. Anglijas kolonijās ar sudraba naudu starp 1904. un 1908.g. turienes dolaru stabilizēja noteiktās attiecībās pret zeltu. Indijā rupijas reformu izveda starp 1893. un 1899.g. ar noteiktu zelta paritāti 1:21,902. No 1899.g. zelta ražas 470,8 tūkst. kg., ražoja Austrālija 119,1, Transvāle - 109,7 un Kanada 31,6 tūkst.kg.⁺).

Anglija bij izveidojusies par rūpniecības, tirdzniecības un kapitāla eksporta zemi. Muitas agrārās koloniju zemēs bij tikai aiz financiāliem motīviem. Izņēmums bij Kanadā, kur dažas aizsardzības muitas, jo austrumos dažas lielākas rūpniecības iestādes.

Iznākums bij tas, ka Londona vēl 1900.g. bij kaņepāju,

+)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw., 496, lpp.

dimantu, tējas, dārgmetalu, koloniju vilnas tirdzniecības viduspunkts. Kakao, garšvielu, rīsa, indigo, tropisko lietas koku, ādu, tirdzniecībā viņa dalijās ar Hamburgu, Havru, Antwerpeni, Amsterdamu, Roterdamu, Kafijas un tabakas tirdzniecībā šie kontinenta tirdzniecības punkti pat pārāki. Indijas labības tirgus, arī galvenais jēlcukura tirgus Londonā.

Labklājībai augot, cēlās arī strādnieku algas. Kapitālu ieguldījumi ārzemēs un kolonijās pieauga.

Netēlosim sīkāk visas šīs saimnieciskās dzīves parādības. Bet jāaizrāda, ka ap gadusimta maiņu Britānijas imperijā sākas atkal virziens par muitu priekšrocību došanu mētropolei kolonijās. Imperijas vienības doma to presēja. Mētropole, turpretīm, no savas puses vēl koloniju precēm nepiešķīra priekšrocības. Bet pasaules karā un pēc tam arī te ir ievērojamas maiņas, kas neietilpst šī apskata rāmjos. Lielbritānijas tirdzniecības attīstību rāda sekojošie skaitļi miljonos mārc.sterl.⁺)

	Ievedums	Anglijas preču izvedums	Svešu un koloniju preču izved.	Kopā izveš. un ievēd.
1881.g.	397,0	234,0	63,0	694,1
1890.g.	420,8	263,5	64,3	748,7
1900.g.	523,0	459,1	63,1	1.091,7
1913.g.	769,0	545,4	109,6	1.404,1

Tieši pēc pasaules kara 1919.g. no Lielbritānijas ievēduma 65% nāca no ārzemēm, bet 35% no pašas imperijas, bet no izveiduma 74% gāja uz ārzemēm un 26% uz imperiju⁺⁺).

Pēc īsumā tvertiem raksturīgākiem momentiem Anglijas imperijas dzīvē jāatzīst, ka apskatītajā laikā principiālu

+)A.Sartorius v.Waltershausen, Die Entst.d.Weltw., 565.lpp.

++)A.Demangeon, Das britische Weltreich, 257.lpp.

grozību nav. Koloniju uzdevums arvien vēl būt par agrāru papildinājumu vienpusīgi industriālizētai mētropolei. Koloniju centieni pēc savas rūpniecības jau ietilpst mūsdienu koloniju politikas apskatā. Tāpat arī Anglija paliek priekšā visām Eiropas valstīm. Koloniju lietās ārkārtīgi ātri augošo Vācijas imperialismu pasaules kaŗš uz ilgāku laiku satrieca.

Kaut gan Eiropas koloniju nozīme galvenā kārtā koncentrējusies Anglijā, tomēr vēsturiskās pilnības dēļ jāpieņem arī pārējās Eiropas valstis.

Holandiešu garšvielu tirdzniecības monopols, kas bij turpinājies arī visu XVIII g. simteni, izbeidzās, kad angļi bij uz laiku sagrābuši garšvielu salas savās rokās. Krita visi ierobežojumi: tiklab kultivācijas ierobežojumi cenu uzturēšanas nolūkā, kā arī noliegums izvest sēklas audzēšanai (izvestās preces nebij sēklai lietojamas, bet par audzēšanai derīgu sēklu izvešanu draudēja nāves sods). Sekas bij kanēļa kultivācija Ceilonā, nagliņu kultivācija Malekas pussalā, vēlāk arī Sansibarā. Muskatriekstu akklimatizēja Maurīcijā, Pinangā un Antiļu salās. Moluku salām tomēr joprojam bij dabīgas klimatiskas un zemes priekšrocības, tur auga savā vaļā garšvielu augi - nagliņas Ambóinā, muskatrieksts Banda salās. Bet agrārās augstās monopolistiskās cenas vairs nebij. Tomēr Holande rosīgi nodarbojas garšvielu tirdzniecībā. Darba spēka salās netrūka. Iedzīmtos spieda pie darba, lai nodotu valdībai zināmu ražas daudzumu, valdības īpašumos bij klaušu darbs. Gadsimta otrajā pusē šī sistēma izbeidzās un nodibinājās uzņēmumi uz kapitalistiskiem pamatiem. Arī diferenciālmuitas uz svešnieku ievestām precēm un nodevas viņu kugiem 1874.g. krita. Tomēr Holande salu tirdzniecībā un kugniecībā bij ār-

kārtīgi pārsvarā. Svešu preču ērta pievešana jau nāca salām tikai par labu. Tirdzniecībā nodarbojās kāda privileģēta tirdzn.sabiedrība Nederlandsche Handel Maatschappy, kas tagad vēl pastāvot kā banku apvienība⁺). Pašai viņai nebija kugu, bet tā deva darbu citu holandiešu kugiem. Mēropolē šī sabiedrība izūtrupēja preces tālākpārdevējiem. Dažādo eksporta preču starpā mināmas kafija, cukurs, košeniļa, indigo, tabaka, tēja, kokvilna, pipari, kanēlis, rīss, kaučuks un chinina mizas, kuņu kultūra pārvesta no Peru un Bolivijas uz Javu. Saimnieciskais centrs Javas sala ar Bata-viju.

Tādā kārtā viena no Holandes speciālitātēm varēja palikt tirdzniecība ar tropisko koloniju ražojumiem. Holandes eksports lielā mērā sastādījās no ārzemju un koloniju precēm - drogām, kafijas, kokvilnas, jēlcukura, rīsa, indigo, tabakas, metaliem. Holandē nodibinājusies kokvilnas, koloniju tabakas un cukura pārstrādāšana, arī dimantu slīpēšana. Pateicoties vidutājībai starp aizjūras zemēm un Eiropas rietumiem, ārējā tirdzniecība stipri auga. Piemēram, no 1850.līdz 1880.g. pieaugums no 33,4 uz 121 milj. mārc.sterl. vai no 11,5 mārc.sterl. uz iedzīvotāju līdz 30,5 mārc.sterl.⁺⁺). Smagās rūpniecības Holandē nav, bet apstrādājošā tekstilrūpniecība u.c. atrada ievērojamu tirgu bez iekšzemes arī kolonijās.

Francijas koloniju politika citādāka kā angļu. Kamēr angļi, kur klimats atļāva, pievilka ieceļotājus, franči nodevās gandrīz vienīgi kultivācijai ar krāsainajiem strādniekiem. Izņēmums bij Alžira, kur ieceļoja katru gadu vairāki tūkstoši franču. Izšķirošas nozīmes kolonijām Francijas saimniecībā nekad nav bijis. Francija piekopa stingri pro-

+) J.C.Kielstra Die niederländ.Kolonien in S.-Ostasien in Weltverkehr, 5.lpp.

++) A.Sartorius v.Waltershausen Die Entst.d.Weltw., 333.lpp.

tekcjonistisku politiku. Vienīgi Marokā bij arī citi jāpie-
laiž. Pirms pasaules kara franču koloniju tirdzniecība apm.
1/12 daļa kopējās ārtirdzniecības⁺). Frančiem koloniju poli-
tika ir bijusi vairāk varas, nekā saimnieciska politika. Ne
tā tas ir angļiem un holandiešiem. Afrikas kolonijas Fran-
cijai ir viņas teritorijas paplašinājums otrpus Vidusjūras.
Visas Afrikas kolonijas frančiem ir vienā blokā, atskaitot
Madagaskaru, Reinionu, Somali. Saimnieciski kolonijas fran-
čiem ir kā piedevas, kam jādod rentes, bet ārējo tirdznie-
cību un uzjēmību tās sevišķi nav pacēlušas. Tas tomēr nenozīmē,
ka franči nav piegriezuši vērību koloniju saimnieciskai izmantošanai,
sevišķi Ziemeļafrikas piekrastē un Madagaskarā. Arī pērkara laikā koloniju loma Francijas tirdzniecībā nav visai liela. 1927.g. importa kopsummā 47.068.665.000 franki uz kolonijām krita 6.045.736.000 franki, t.i. 13%⁺⁺). Lielākā nozīme importā bij Alžīrai, Indoķīnai, Senegalei, Tunisijai, Madagaskarai, Marokai.

Italijs piekopa Francijai līdzīgu protekcjonistisku politiku Eritrejā, bet Tripolē, ko vēl galīgi nepārvaldīja, bij brīv-
tirdzniecība. Beļģija Kongozemē nevarēja nekādus ierobežojumus radīt pēc 1885.g. Kongoakta. Vācijas kolonijās bij vienlīdzība, mēropole izejvielas gan ieveda bez muitas, bet kakao nevarēja dot priekšrocības dēļ tirdzniecī-
līguma ar Portugāli, kafijai nedeva priekšrocību, lai nenonāktu strīdū ar citām kafijas zemēm (Brazīliju u.c.). Vispār šo valstu koloniju politika ir gan simptomātiska laika parādība, bet tai nav izšķirošas nozīmes saimniecības virzienā.

Vecās koloniju valstis Spānija un Portugāle palika pilnīgi ēnā trauksmīgajā Eiropas un pasaules saimniecības

+)G.Roloff Geschichte d.europ.Kolonis., 237.lpp.

++)Jean Roblin L'approvisionnement de la France par ses colonies, 18.lpp.

attīstības gaitā. Spānijai bij gan vērtīgi piederumi Kubā ("Antiļu pērle"), Portoriķa un Filipīnu salas. Kubas cukura un tabakas izvedumi arvien augs. Auglīgās Filipīnu salas spāņu neliberalajā un fiskalajā valdīšanā nedeva visu, ko varēja dot. Gadsimta beigās šais piederumos iedzīvojās amerikāņi, ar kuriem eiropiešiem koloniju politikā t.t. nācās sāpīgi sadurties.

Amerikāņu kapitāls vispār sāka rosīgi darboties Vidus un arī Dienvidamerikā, arī angļu Kanadā amerikānizējās. Amerikāņu kapitāla, kuŗa sevišķi daudz bij ieguldīts cukura ražošanā, interesēs, tad arī notika salu atņemšana Spānijai.

Ar aizrādījumu, ka apskatītā laikā notikusi plašu koloniju apgabalu pieslēgšana pasaules tirgum, galvenā kārtā Afrikas melnā kontinenta samērā plaša izpētīšana, kuŗa izmantošana vēl stāv priekšā, slēgsim šo nodaļu.

Šis īsais pārskats bij vajadzīgs tikai tāpēc, lai redzētu, ka tas virziens Eiropas saimniecībā, kas jau bij noskaidrojies laikmetā līdz Napoleona kontinentalajai sistēmai ieskaitot, ir nepārtraukti turpinājies līdz pat pēckāra laikam. Pamati Eiropas saimniecības virzienam t.t. bij likti jau toreiz. Un šos vēsturiski saimnieciskos pamatus izdibināt bij šī darba nolūks.

III A t z i ņ a s.

Eiropā saskatāmas pavisam 8 koloniju valstis ar aizjūras piederumiem. Šo koloniju platību un iedzīvotāju skaitu rāda sekojoša tabele⁺).

⁺)Wl.Woytinsky Die Tatsachen und Zahlen Europas, 167.lpp.

Eiropas valšņu kolonijas +)

Valstis	Mētro- le Eiropā	Aizjūras piederumi				Kopā
		Āzijā	Afrikā	Amerikā	Okeani- jā	
		Platība 1.000 km ²				
Francija	551	888	9.972	91	24	10.975
Italiija	310	3	2.117	-	-	2.120
Spānija	505	-	334	-	-	334
Beļģija	30	-	2.438	-	-	2.438
Holande	34	1.900	-	151	-	2.051
Portugale	90	23	2.410	-	-	2.433
Dānija	43	-	-	2.178	-	2.176
Kontinentālā Eiropa	1.563	2.814	17.271	2.418	24	22.527
Lielbritā- nija	243 ⁺⁺⁾	5.356	10.807	10.244	8.517	34.924
		Iedzīvotāju skaits 1.000 (1927.g.beigās)				
Francija	41.000	24.575	36.337	522	89	61.523
Italiija	40.795	120	2.105	-	-	2.225
Spānija	22.444	-	948	-	-	948
Beļģija	7.932	-	15.000	-	-	15.000
Holande	7.626	52.700	-	203	-	52.903
Portugale	5.840	1.202	9.791	-	-	10.993
Dānija	3.485	-	-	15	-	15
Kontinentā- lā Eiropa	129.122	78.597	64.181	740	89	143.607
Lielbritā- nija ⁺⁺⁾	45.640	347.588	54.059	12.146	8.966	422.759

Eiropa valda savās kolonijā apm. 40% Āzijas, 90% Afri-
kas un vairāk par 95% Okeanijas iedzīvotāju.

+) Mandatzemes ieskaitītas.

++) Tikai Lielbritānija un Ziemeļīrija.

No šejienes izriet, ka Eiropa ar savu koloniju politiku nodibinājusi pasaules valdonību.

Bet tagad mēģināsim sakopot tās atziņas, ko guvām apskatot galvenos vilcienos šīs valdonības vēsturisko attīstību.

Mēs redzējām, ka kugniecība un tirdzniecība ar kolonijām bij Eiropas jūrnieku skola un vēsturiski nepieciešams stimuls kugniecības un jūras tirdzniecības attīstībai vispār. Vēl XVIII g.s. visa aizjūras tirdzniecība bij gandrīz vienīgi tirdzniecība ar kolonijām. Bet jau toreiz un plašākā apmērā vēlāk kolonijas bij atbalsta punkts eiropiešu sakaros ar neatkarīgajām zemēm, piem. Ķīnu un Japānu.

Tālāk mēs redzējām, ka aizjūras, t.i. koloniālā tirdzniecībā uzkrātais bagātību pārpalikums radīja pamatu un labvēlīgus apstākļus modernās rūpniecības attīstībai Anglijā. Bet Anglijas rūpniecība uzplauka tiem laikiem neredzētos apmēros un bij par priekšzīmi visai Eiropai.

Koloniju varas un bagātību koncentrēšanās Anglijas rokās bij par svētību visai Eiropai. Neko angļi neizšķērdēja kā vecās Pireneju pussālas tautas, bet visu lika ar aprēķinu lietāt.

Mēs redzējām, ka kolonijas bij nepieciešams agrārs papildinājums angļu tautsaimniecībai, kuŗa pārkārtojās XVIII un XIX g.s. maiņā uz vienpusīgajiem rūpnieciskajiem un tirdznieciskajiem pamatiem. Koloniju un līdz ar to koloniju politikas uzdevums bij sagādāt mētropei trūkstošās izejvielas un pārtikas vielas un uzjemt mētropeles fabrikātus. Vecajai koloniālsistēmai krītot šais labumos zināmā mērā dalījās visa Eiropa.

Tagadējai Eiropai bez Krievijas pirmskrīzes laikā pēc statistiķa Voitinska⁺⁾ pietrūka izejvielu par 5 miljardiem

+)Wl.Woytinsky Die Tatsachen und Zahlen Europas, 122.lpp.

marku kontinentalajās valstīs un par 7 miljardiem Lielbritaniņā. Bet kontinentālās Eiropas koloniju izejvielu tīrizvedums ir par 1 1/2 miljardiem marku, kamēr Lielbritanijas koloniju izejvielu tīrizvedums 3 1/2 miljardu v.marku vērtībā⁺). Pašu kolonijām Lielbritanijas izejvielu bilancē arī tagad ir nesalīdzināmi lielāka nozīme nekā kontinenta valstīm viņu izejvielu bilancē. Bet uzlūkojot Eiropu kā vienību, no 12 miljardiem marku izejvielu deficīta vērtības, kolonijas izlīdzina tikai 5 miljardus.

No Argentinas un ZAS valstīm Eiropa dabū daudz vairāk izejvielu un pārtikas vielu nekā no savām kolonijām. Eiropa, piem. vēl atkarīga no Amerikas kokvilnas ražām, kamēr Amerikai savukārt nepieciešams Holandes Indijas kaučuks. Bet vēsturiski jēmot, Amerika ir tikai Eiropas kolonija.

Neieejot sīkākā koloniju apgabalu tagadējās saimnieciskās vērtības apskatā, kas sastāda cita tēmata priekšmetu, atzīmēsim, kādus galvenos ražojumus kolonijas dod. Kanada, dod kviešus un rudzus, Afrikas kolonijas miežus un maisu, Anglijas Indija rīsu, Ceilona un Holandes Indija tēju, Zelta piekraste kakao, Austrālija gaļu. Vilna nāk no Austrālijas un Dienvidafrikas, kokvilna un džuta no angļu Indijas, liellopu un teļu ādas no Indijas un Afrikas, eļļas rauši un kaučuks no angļu un Holandes Indijas, vērtīgi koki no Afrikas un citām tropiskajām kolonijām, alva no Holandes Indijas.

Visas kontinentālās Eiropas un Lielbritanijas kolonijas uzņem preces par apm. 22 miljardiem marku, bet izved par 25 miljardiem⁺⁺). Kolonijas t.t. varens tirgus Eiropas eksportam arī mūsu dienās. Galvenie koloniju

+)Wl.Woytinsky Die Tatsachen und Zahlen Europas, 122.lpp.

++) " " " " " " " 175.lpp.

tirgi kontinentālajai Eiropai un Anglijai ir Kanada, angļu Indija, Austrālija, angļu Malaja, Holandes Indija, Dienvidafrikas Ūnija. Francijai galvenie tirgi Ziemeļafrikā un Indokīnā.

Atzīmējams, ka koloniju tirgus gan pēdējā laikā apdraud amerikāņu un japāņu preces kā arī koloniju centieni pēc savas rūpniecības.

Jau formulētās atziņas esam guvuši, apskatot koloniju politikas laikmetu līdz Napoleona kontinentālajai sistēmai. Vēlākā laika attīstība, kuŗu jau toreiz varēja paredzēt, viņām deva tikai apstiprinājumu.

Ja gribam dot kādu gala slēdzienu, tad atliekas pievienoties Fr. Delezī atziņai, ka "ja eiropiešu ekspansija pārgrozījusi visas pasaules tautu dzīves nosacījumus, tad otrādi pasaules iekarošana ir dziļi izmainījusi industriālās Eiropas struktūru"⁺⁾ Industriālā Eiropa ir tā Eiropas daļa, kas tieši vai netieši profitēja no koloniju politikas. Fr. Delezī raksturotais zirga spēka uzvaras gājiens varēja norisināties pasaulē, iziedams no Eiropas, aiz tā iemesla, ka Eiropa bij stājusies uz pasaules valdonības ceļa. Pirmais un lielākais saimnieciskais uzplaukums bij arī lielākajai koloniju valstij - Anglijai. Industriālajā Eiropā pilsētu iedzīvotāji sastāda ap 70%, bet apgrāņajā Eiropā lauku iedzīvotāji ap 65% no iedzīvotāju kopskaita⁺⁺⁾. Un lai būtu saprotama Delezī interesantā domu gaita, atdarināsim to tālāk arī skaitliski. Industriālajā Eiropā (līnija Stokholma, Budapešta, Florense, Bilbao, Glazgova un Bergena) atrodas ap 75 miljoni hektaru aŗamas zemes no 241 miljona visā Eiropā, t.i. 31%, bet iedzīvotāju skaits te 231 miljons no 471 miljona, t.i. 49,2%. Puse Eiropas

+) Fr. Delaisi Les deux Europes, 180. lpp.

++) " " " " 182. lpp.

iedzīvotāju dzīvo uz trešdaļas Eiropas aņamzemes platības. Vēl Delezī aprēķina, ka industriālajā Eiropā ir 306 iedzīvotāji uz 1 kv.km aņamzemes, bet agrārajā Eiropā 144. Tā tad iedzīvotāju te divreiz vairāk. Ja Krieviju izslēdz, tad agrārās Eiropas iedzīvotāju biežums 175 uz kv.km aņamzemes. Un nu Delezī spriež tā: uz 75.565.000 ha aņamzemes industriālās Eiropas teritorijā vajadzēja būt tikai 132.400.000 iedzīvotājiem, ja tā būtu palikusi agrāra. Bet tur ir 231.600.000 iedzīvotāju. T.t. mēchaniskās enerģijas attīstības rezultātā Eiropā ir ap 100 miljoni cilvēku vairāk. Delezī domu pieņemot, mums jāpiemetina sekojošais. Koloniju politika stāvēja pie modernās rūpniecības šūpuļa. Bez tās nevarēja rasties tie izdevīgie apstākļi rūpniecības uzplaukumam un Eiropas saimnieciskajai ekspansijai, kas radīja vareno Eiropas attīstību, pacēla uz tik augstas pakāpes kapitālismu Anglijā, lai tam, kaut ar novēlošanos, sekotu pārējā "industriālā" Eiropa.

1934.g. janvārī.